

VELFERDSFORSKNINGSINSTITUTTET NOVA

Ungdoms tilhørighet, trivsel og framtidspaner i Distrikts-Norge

En flermetodisk analyse av betydningen av bosted, kjønn
og sosioøkonomiske ressurser

INGUNN MARIE ERIKSEN & PATRICK LIE ANDERSEN

OSLO METROPOLITAN UNIVERSITY
STORBYUNIVERSITETET

Ungdoms tilhørighet, trivsel og framtidspaner i Distrikts-Norge

En flermetodisk analyse av betydningen av
bosted, kjønn og sosioøkonomiske
ressurser

Ingunn Marie Eriksen og Patrick Lie Andersen

Velferdsforskningsinstituttet NOVA er et institutt på Senter for velferds- og arbeidslivsforskning på OsloMet – storbyuniversitetet.

Instituttet har som formål å drive forskning og utviklingsarbeid som kan bidra til økt kunnskap om sosiale forhold og endringsprosesser. Instituttet skal fokusere på problemstillinger om livsløp, levekår og livskvalitet, samt velferdssamfunnets tiltak og tjenester.

© Velferdsforskningsinstituttet NOVA
OsloMet – storbyuniversitetet 2021

ISBN (trykt utgave) 978-82-7894-770-8

ISBN (elektronisk utgave) 978-82-7894-771-5

ISSN 0808-5013 (trykt)

ISSN 1893-9503 (online)

Illustrasjonsfoto: © Tegan Mierle/Unsplash

Desktop: Hussein Monfared

Trykk: Byråservice

Henvendelser om publikasjoner kan rettes til:

NOVA, OsloMet

Stensberggata 26 · Postboks 4, St. Olavs plass, 0130 Oslo

Telefon: 67 23 50 00

Nettadresse: www.oslomet.no/om/nova

Forord

I denne rapporten undersøker vi tilhørighet, trivsel og framtidsplaner til ungdom som bor i Distrikts-Norge, og sammenligner med unge andre steder i landet. Vi ser særlig på hvordan kjønn og sosioøkonomisk bakgrunn samspiller med oppvekststedet, og har tatt i bruk en flermetodisk tilnærming der vi har brukt både kvalitative og kvantitative data. Rapporten er andre og siste del av et større forskningsprosjekt på oppdrag fra Distriktssenteret, der hensikten har vært å gi en oppdatert beskrivelse av hvordan det er å være ung i Distrikts-Norge.

Vi vil takke alle ungdommene som har deltatt i Ungdata, og alle foreldre og ungdommer som deltar i det longitudinelle kvalitative prosjektet Ungdom i endring. Tusen takk til Distriktssenteret for oppdraget og godt samarbeid, og til Distrikts-senteret, Ingrid Smette og Jon Rogstad for konstruktive faglige innspill. Ingunn Marie Eriksen har vært prosjektleder.

Oslo, januar 2021

Ingunn Marie Eriksen og Patrick Lie Andersen

Innhold

Sammendrag	7
Rapportens hovedfunn	8
Tilhørighet og mistriivsel: Betydningen av kjønns og klasse	11
Kapittel 1: Introduksjon	14
Metode	17
Ungdom i endring: De kvalitative dataene	17
Ungdataundersøkelsene	19
Om analyser og teori	20
Definisjon av Distrikts-Norge: Statistisk sentralbyrås sentralitetsmål	20
Definisjon av variabler og nøkkelindikatorer	22
Oversikt over datamaterialet.....	24
Noen ord om analysene av spørreskjema-dataene.....	24
Latent klasseanalyse (LCA).....	26
Kapittel 2: Nøkkellindikatorer: Forskjeller etter sted, kjønns og sosioøkonomisk status	28
Kjønnsforskjeller	29
Sosioøkonomiske forskjeller	33
Konklusjon.....	37
Kapittel 3: Dype røtter, tette bånd og bred deltagelse: Ungdoms nettverk og tilhørighet i distriktene	40
Dype røtter, tette bånd	41
Trygghet og tilhørighet i generasjoner	41
Betydningen av deltakelse på fritidsarenaer i Industribygd	43
Organiserte fritidsaktiviteter	44
Et ekstra blikk på fritidsklubben	49
Uorganiserte fritid	52
Konklusjon.....	55
Kapittel 4: Konformitetspress og utenforskap: Fellesskapets skyggeside	57
Mobbing og å streve med å passe inn	57
Kropp- og merkepress	61
Selvbilde.....	68
Konklusjon.....	72
Kapittel 5: Psykiske plager blant unge i Distrikts-Norge: Sammenheng med mobbing, kroppspress og utdanningsplaner	75
Psykiske helseplager og ulike pressfaktorer	75
Ro og avslappethet som idealer.....	79
Konklusjon.....	80

Kapittel 6: Ungdoms tanker om utdanning og framtid: Betydningen av kjønn, klasse og sted	82
Framtidsoptimisme og høyere utdanning	83
Kjønnede og klassede mønstre i distriktsungdoms framtidsplaner	88
Konklusjon	92
Kapittel 7: Profiler av distriktsungdom	94
De rotfesta og veltilpassa.....	95
De som vil opp og ut	98
De sårbare.....	100
De som har det greit nok.....	104
De robuste med venneutfordringer	106
Konklusjon	107
Kapittel 8: Avslutning	110
Rapportens hovedfunn	111
Tilhørighet og mistrivsel: Betydningen av kjønn og klasse	114
Guttas bygd.....	115
Jentene som vil vekk	116
Håp: Sosial kapital og resonans	119
Summary	121
Referanser	123
Vedlegg 1 – operasjonalisering av nøkkelindikatorer og øvrige variabler	128

Sammendrag

Denne rapporten har hatt som hensikt å undersøke hvordan det å være ung i distriktene skiller seg fra det å være ung andre steder i Norge. Spesielt har vi sett på ulike sider av distriktsungdoms tilhørighet, trivsel og på ungdommenes fram-tidsplaner. Hva karakteriserer unge som bor i Distrikts-Norge, deres tilhørighet til oppvekststedet og deres utfordringer med å bo der de bor? Hvilke ungdommer opplever hjemstedet som godt, og hvem har det mer problematisk?

Vi har lagt vekt på hvordan kjønn og sosioøkonomisk bakgrunn samspiller med oppvekststedet. Det innebærer at vi har undersøkt om kjønn og sosioøkonomisk bakgrunn har ulik betydning for ulike sider ved ungdommenes liv avhengig om de bor i distriktene eller i mer sentrale strøk. Dette har vi undersøkt med en flermetodisk tilnærming der funn fra kvalitative analyser har blitt undersøkt med kvantitative data, og motsatt, kvantitative analyser har blitt fortolket gjennom kvalitative analyser. Dermed har problemstillingene vi har undersøkt blitt vurdert både i dybden og bredden og behandlet komparativt både kvalitativt og kvantitativt. Datamaterialet rapporten bygger på, er Ungdata og den kvalitative longitudinelle ungdomsundersøkelsen Ungdom i endring, som følger ungdom i fire svært ulike oppvekstmiljøer gjennom ungdomstida med intervjuer med ungdommer og foreldrene deres. Vi tar i rapporten utgangspunkt i bygda vi har kalt Industribygd, et bygdesamfunn som eksemplifiserer noen nokså typiske trekk ved norske distriktskommuner.

Vi finner at mens distriktsungdoms oppvekst er preget av stor grad av tilhørighet, dype slektskap og en bredere form for deltagelse på fritidsarenaen enn i andre strøk, er det også blant jentene mer mobbing, mistrivsel med lokalmiljøet og oftere dårlig opplevd helse og dårlig selvbilde i distriktene. Der mange gir uttrykk for en opplevelse av samhold, likhet og inklusjon, så er det mange som har mange negative opplevelser i sin oppvekstsituasjon. Disse trekkene er forbundet med hva vi kaller en sosioøkonomisk og kjønn distriktseffekt: Selv om ungdommene i Distrikts-Norge på mange måter ligner ungdommene i resten av landet, så skiller distriktsungdommene seg ut på flere områder med mindre sosioøkonmiske forskjeller, men med større kjønnsforskjeller.

Kjønnsforskjellene er mest påfallende og alarmerende: På flere områder har en del av jentene det dårligere jo mindre sentralt de bor. De største og alvorligste ulikhetene vi har funnet, handler om større grad av mobbing og dårlig selvbilde, hvor distriktsjenter skiller seg ut i negativ forstand. Særlig er det jenter med færre sosioøkonomiske ressurser som sliter, og det er også disse som i størst grad ønsker å flytte fra kommunen når de blir eldre. Samtidig finner vi også at psykiske helseplager er mindre utbredt i distriktene, blant annet fordi skolestresset har mindre sammenheng med psykiske helseplager her enn det har i resten av landet.

De sosioøkonomiske forskjellene er mindre blant ungdom i Distrikts-Norge enn blant ungdom i resten av landet på flere områder; særlig gjelder dette fritidsaktiviteter og opplevelsen av nærmiljøet. Men til tross for vesentlige ulikheter mellom ungdom i distriktene og ellers i landet, så er framtidsoptimismen i all hovedsak lik.

Vi identifiserer tre hovedprofiler av distriktsungdom: de rotfesta og veltilpassa ungdommene der gutter er i flertall, de som vil opp og ut der jenter og unge med høy sosioøkonomisk status er i flertall, og de sårbare ungdommene der jenter og unge med lav sosioøkonomisk status er i flertall. I det følgende skal vi først beskrive disse hovedfunnene i større detalj, før vi diskuterer følger, fortolkninger og håp for framtida.

Rapportens hovedfunn

Et liv preget av nære relasjoner, sosial støtte og tilhørighet

Distriktsungdoms oppvekst er preget av stor grad av tilhørighet, dype slektskap og større grad av deltagelse på fritidsarenaen enn i andre strøk. I Industribygd kommer dette til uttrykk gjennom tette nettverk og mange sterke individuelle koblinger mellom ungdommene og de eldre generasjonene, og gjennom deltakelse på fritidsarenaen som er en av de mest sentrale arenaene for å være sammen med jevnaldrende. Denne deltakelsen er sterkt understøttet av voksne i bygda – sammen med en kultur for deltagelse og solidaritet og at alle skal få mulighet til å være med. De kvantitative analysene viser at ungdom i distriktene og ellers i landet er sammen omtrent like mye i uformelle fritidsaktiviteter, men at ungdom i distriktene deltar i organiserte fritidsaktiviteter i større grad enn ungdom andre steder. Deltakelsen på fritidsarenaen er også noe mer inkluderende i Distrikts-Norge i den forstand at det er flere unge med lav sosioøkonomisk status som deltar, og det gjennomsnittlige antallet forskjellige organiserte fritidsaktiviteter ungdom er med i, er høyere i distriktene enn i de mer sentrale kommunene. Et hovedfunn er at ungdoms liv i distriktene ofte er preget av nære relasjoner, sosial støtte, tilhørighet og aktiv deltagelse – hva Putnam (2000) kaller for sosial kapital.

Flere unge jenter sliter med selvbilde og mobbing

Sosial kapital er i forskningslitteraturen og samfunnet ellers i det store og hele sett på som svært positivt og ettertraktet. Imidlertid har forskere også sett på en del negative sider ved sosial kapital (Portes, 1998; Villalonga-Olives & Kawachi, 2017), for eksempel eksklusjon av folk som ikke oppfattes å passe helt inn, sosial kontroll, krav om konformitet og jantelov. Dette finner vi at også at til dels treffer Distrikts-Norge i større grad enn resten av landet. Med utgangspunkt i analyser av Industribygd så vi at det kunne være vanskelig å skille seg ut i en liten bygd, vanskelig å komme som innflytter, og vanskelig å få hjelp med psykososiale problemer dersom en trengte det. Her var det svært utbredt med utfordringer med spising, kroppsbilde og selvbilde blant jentene, og også noe blant guttene. I disse analysene ser vi med stor tydelighet at særlig det å være ung jente i Distrikts-Norge kan være vanskelig og risikabelt.

I Ungdata finner vi at langt flere jenter enn gutter opplever mobbing, kroppsmisnøye, misnøye med fysisk og psykisk helse og har dårlig selvbilde generelt. Vi finner at jenter ser ut til å være langt mer sårbare enn gutter for en negativ «distriktseffekt» – jo mindre sentrale kommuner, jo flere jenter rapporterer om høyt nivå av mobbing, kroppspress, dårlig opplevd helse og dårlig selvbilde.

Guttenes erfaringer i så måte er i det store og hele ganske like uansett hvor de bor i landet, med unntak av at guttenes opplevelse av kroppspress stiger jo mer sentrale kommunene blir, altså motsatt enn for jentene. Dessuten slår kroppspress og det å ikke delta i organiserte fritidsaktiviteter, ekstra negativt ut for å ha dårlig selvbilde for jenter i distriktene sammenlignet med jenter i samme situasjon ellers i landet. Begge disse faktorene kan være med å forklare at jenter i distriktene har lavere selvbilde enn jenter i landet for øvrig.

Arbeiderklassejenter er mest utsatt

En *kjønn* distriktseffekt omhandler samspillet mellom stedets strukturelle muligheter og konformitet – det er vanskeligere for en del jenter å passe inn. I tillegg har vi sett en tendens til en *sosioøkonomisk* distriktseffekt, ved at forskjellene mellom ungdom fra hjem med ulikt sosioøkonomisk ressursnivå er mindre i Distrikts-Norge enn i resten av landet. Analysene viser at disse effektene i noen tilfeller samspiller: Mens gutter har det nokså likt uansett hvor de bor, og hvilken sosioøkonomisk bakgrunn de har, ser vi at hvordan jentene har det, i noe større grad avhenger av både bosted og sosioøkonomisk bakgrunn. Dette innebærer at arbeiderklassejenter er overrepresentert blant de som har en vanskeligere oppvekstsituasjon: de er mest utsatt for mobbing, har mest psykiske plager og føler i minst grad de passer inn blant medelevene.

Mindre psykiske helseplager

I lys av funnene om at mobbing og dårlig selvbilde er mer utbredt i distriktskommunene enn ellers, er det tilsynelatende nokså paradoksalt at vi også finner at det er en mindre andel av ungdommer som opplever psykiske helseplager i distriktene enn ellers i landet, ettersom psykiske helseplager er nært knyttet til mobbeerfaringer og dårlig selvbilde. Jenter har jevnt over høyere nivå av psykiske helseplager enn gutter. Når vi holder skolestress, fornøydhet med utseende og tid brukt på sosiale medier like, finner vi at jenter fortsatt har høyere nivå enn gutter av psykiske helseplager. Risikoen for psykiske plager øker jo mer skolestress man har, jo mindre fornøyd man er med utseendet, og jo mer tid man bruker på sosiale medier. Alle disse sammenhengene, med unntak av skolestress, er like mellom de to stedene, men i distriktet er skolestress litt mindre relatert til psykiske plager enn hva de er i resten av landet. Industribygd var preget av ro, lavt stressnivå og prestasjonspress. Disse funnene bekrefter det vi i tidligere studier har funnet – at psykisk helse-målene i Ungdata primært har sammenheng med prestasjons- og skolepress (Bakken, Sletten, & Eriksen, 2018; Eriksen, Sletten, Bakken, & von Soest, 2017). Et hovedfunn er dermed at psykiske helseplager er mindre utbredt i distriktene, blant annet fordi skolestresset har mindre sammenheng med psykiske helseplager her enn det har i resten av landet.

Jenter uten planer om høyere utdanning ønsker å flytte

Til tross for vesentlige ulikheter mellom ungdom i distriktene og ellers i landet, er framtidsoptimismen i all hovedsak lik. Vi ser at sammenhengen mellom å ha utdanningsplaner og framtidsoptimisme er noe svakere i distriktene enn hva den er i landet for øvrig. Når vi ser store kjønne og sosiale ulikheter i ungdoms utdannings- og framtidsplaner, handler det kanskje i mindre grad om at ungdom i distriktene og ellers i landet har ulike muligheter til et lykkelig liv, men snarere om at de ser for seg ulike typer liv. Færre jenter rapporterer likevel om framtidsoptimisme enn guttene. Guttene i distriktene er noe mer optimistiske enn guttene i resten av landet, mens for jentene er det motsatt. Distrikts gutter uten utdanningsplaner er de som oftest ønsker å bli boende i kommunen, mens distriktsjenter uten utdanningsplaner er de som i minst grad ønsker å bli boende. Dette strider imot en antagelse om at distriktsungdoms planer om høyere utdanning alltid fører med seg flytteplaner – dette er altså ikke en selvfølge; blant gutter som har planer om høyere utdanning, så er det færre som tror de vil bo i kommunen i framtida, mens blant jentene med planer om høyere utdanning er det faktisk flere som tror de vil bli boende i kommunen. Industribygd kan gi et innblikk i hvorfor det kan være sånn. I Industribygd, et samfunn med svært tradisjonelt kjønne arbeidsklassesyrker, planla de fleste ungdommene framtider som fulgte i de kjønne og klassede mønstrene på stedet. Mulighetene og identiteten er nært knyttet opp til en type arbeidsklasse maskulinitet og muligheter for arbeiderklassesyrker som er tradisjonelt mannlige.

Tre ulike typer distriktsungdom

Til slutt har vi sett på hvordan alle disse ulike faktorene henger sammen helhetlig i ungdoms liv. Her ser vi at ungdom i distriktene kan grupperes i tre hovedprofiler eller grupper av ungdom. «De rotfesta og veltilpassa» er den største profilen. Disse ungdommene har det stort sett svært bra: de har dype røtter og tette bånd i bygda, de ønsker å bli boende, og deres framtidsorienteringer er sterkt forankret i det lokale. De har gode venner og gode relasjoner til skole og foreldre, svært få opplever mobbing og er over gjennomsnittlig fornøyd med helse og lokalmiljø. Dette finner vi i både det kvalitative og kvantitative materialet. Kvantitative analyser viser at nesten halvparten av ungdommene kan sorteres inn i denne kategorien. To av tre i gruppen er gutter, og de tidlig i tenårene er overrepresentert.

«De som vil opp og ut» er fulle av pågangsmot, overskudd og optimisme, og de har gode og trygge nettverk i bygda i langt større grad enn de sårbare og rotløse ungdommene, men de opplever i mindre grad at de passer inn i bygda. De ser for seg en framtid som inkluderer høyere utdanning – et annet sted enn i bygda. Denne gruppa finner vi også i både det kvalitative og det kvantitative materialet. Denne gruppa har et større innslag av jenter og ungdommer med høyt sosioøkonomisk ressursnivå, de er mer fornøyd med venner, skole og foreldre, men har noe dårligere selvbilde og mer fysiske og psykiske helseplager.

«De sårbare» er ungdom som vi også ser i både det kvalitative og det kvantitative datamaterialet. Disse ungdommene har mange utfordringer: De opplever mobbing

og er i liten grad tilfreds med seg selv og helsa si. De sosiale relasjonene ser ut til å være dårlige, og de er ikke fornøyde med lokalmiljøet. Mens jentene ser ut til å ha kompliserte vennerelasjoner, ser guttene ut til å være mer isolerte. I de kvantitative analysene finner vi to litt ulike sårbare grupper. «De særlig utsatte» utgjør 5 prosent. Disse skårer svært dårlig på de fleste områdene vi har undersøkt: De er lite fornøyde med lokalmiljø, fysisk og psykisk helse, venner, foreldre og skole. Svært mange blir mobbet, og de er lite aktive. I denne gruppa er det en overvekt av jenter. En annen undergruppe er «De utsatte med gode venner». De har bedre vennerelasjoner, men er ellers svært utsatte. Disse utgjør 9 prosent, og også her er det en overvekt av jenter.

Tilhørighet og mistrivsel: Betydningen av kjønn og klasse

Vi finner altså at det overordnet er mer risikabelt å være jente enn gutt i distriktene. Men det er også visse maskuliniteter og femininiteter som passer bedre inn enn andre, og dette har med klasse å gjøre. Det er gutter uten utdanningsplaner som i høyest grad vil bli boende i kommunen, mens jenter med lave sosioøkonomiske ressurser som i høyeste grad vil vekk. Hva kan forklare den kjønne og klassede distriktseffekten? Hvorfor er det slik at guttene ser ut til å trives langt bedre enn jentene, og særlig enn jentene med mindre sosioøkonomiske ressurser?

Guttas bygd

De strukturelle mulighetene og begrensningene som en bygd som Industribygd tilbyr, er svært tydelig kjønn og klassespesifikke. Strukturelle muligheter i distriktene – som et kjønn arbeidsmarked – er tett relatert til opplevelsen av tilhørighet til stedet. Selv om gutter og jenters arbeidsmuligheter i Industribygd framstår som nokså komplementære, er det ikke slik at gutter og jenters yrkesmuligheter likevel er helt sammenlignbare. Identiteten i bygda dreier seg i svært stor grad om hjørnesteinsbedriften. Denne er nærmest totalt mannsdominert og gjør noe med statusen til de mannlige arbeiderne i bygda, fordi bygdas fortid, nåtid og framtid beror på den mannlige arbeidskraften. Det er nærliggende å se for seg at dette kan gjøre at flere gutter enn jenter føler en dypere tilhørighet til bygda. Strukturelle føringer i form av framtidige muligheter henger sammen med en form for kjønn gjenkjennelse av preferanser som forutsetter opplevelsen av tilhørighet. De ungdommene som føler seg mest hjemme i Industribygd og planlegger å bli boende der når de blir voksne, er nettopp arbeiderklasseguttene som ønsker seg inn i hjørnesteinsbedriften i bygda som sin far, og til en viss grad jentene som planlegger karrierer i førstelinjetjenesten i helse- og omsorgsykker som sin mor.

Parallelt og avhengig av disse strukturelle føringene ser vi at ungdoms framtidspåner er nært knyttet til deres opplevelse av tilhørighet til lokalmiljøet og deres trivsel og opplevelse av å passe inn. Opplevelsen av tilhørighet og at en passer inn kan dermed være en god måte å forstå ulikhet på, fordi det ikke bare er de materielle strukturene som betinger tilhørighet, men også ulike former for trivsel, anerkjennelse, selvrealisering og muligheter samfunnsdeltakelse. Guttene i

distriktene ser ut til å finne disse tingene i hjembygda i langt større grad enn jentene.

Jentene som vil vekk

Jentene i distriktene ønsker i langt mindre grad enn guttene å bo i kommunen når de blir eldre (45 prosent blant guttene mot 29 prosent blant jentene), og jo lenger vi kommer ut i distriktene, jo større blir kjønnsforskjellen. Årsaker til at jentene flytter fra bygda, er oftest forstått i lys av at de i større grad ønsker å ta høyere utdanning. Det ser vi også at til en viss grad stemmer – langt flere distriktsjenter ønsker å ta høyere utdanning enn gutter i distriktene. Men vi ser også at det er de jentene som *ikke* planlegger å ta høyere utdanning som i aller størst grad ønsker å forlate hjemkommunen. Vi må derfor flytte blikket fra det som trekker de unge jentene til større steder, til å se hva som støter dem vekk fra oppvekststedet.

Distriktsjenter med lav sosioøkonomisk bakgrunn, som er de som i høyest grad vil *vekk* fra distriktene, er også de som i aller minst grad opplever tilhørighet og at de passer inn blant medelever. De opplever oftest mobbing og har oftest dårlig selvbilde. Dette kan handle om at distriktene i større grad enn andre steder mangler positive kvinneroller, og hvor økonomisk overlevelse og stolthet ofte hviler på de tradisjonelt mannlige arbeidsplassene. Vi har sett at sårbare jenter med arbeiderklassebakgrunn i liten grad har tydelige eller realistiske planer for framtida. Det ser ut til at de sårbare jentene har en «push»-faktor ut av hjemstedet, og en mindre tydelig «pull»-faktor for å bli. Dette er distriktenes smertepunkt: De manglende yrkesmulighetene og den manglende positive identiteten for jenter og kvinner med lav sosioøkonomisk status i distriktene.

I Demografiutvalgets utredning (NOU 2020: 15, 2020) kommer det fram at distriktsbefolkningen ikke lenger har noe befolkningsoverskudd igjen å forsyne resten av landet med. Det er en stor samfunnsmessig utfordring hvem som skal passe på de eldre i distriktene. Dette er en jobb som tradisjonelt har falt på arbeiderklassekvinner. Hva nå om de unge jentene med arbeiderklassebakgrunn flytter? Her bør forskningen inkludere perspektiver som tilhørighet, trivsel og anerkjennelse. Hva er det som får noen til å ønske å bli værende et sted? Hva kan få arbeiderklassejentene til å bli? Den kanskje aller viktigste verdien vi har identifisert som kjennetegner distriktene mer enn andre steder i Norge, er sosial kapital. Sosial kapital (Putnam, 2000) kjennetegnes av ressurser som oppstår i relasjonene mellom mennesker, som vedlikehold av normer, høy grad av tillit og sanksjonering av normbrudd, og er en stor styrke for distriktene. Det er et mulighetsrom i distriktene til å utvide hvem som får tilgang på denne tilhørigheten. For å få til det, vil det være nødvendig å utvikle og satse på større kompetanse og kunnskap om ungdoms psykososiale liv, for eksempel gjennom å heve læreres og helsesykepleieres kompetanse til å sørge for et inkluderende og trygt psykososialt miljø før alle elevene, større mangfoldstoleranse blant barn, ungdom og voksne, og lærerne må i større grad utvikle sin kompetanse i å oppdage, stoppe og forebygge utestenging, ryktespredning, baksnakking og mobbing. Vi trenger også å gi jentene statusfylte roller å fylle i distriktssamfunn som bæres av mannlige

idealer og samfunnsstrukturer – for eksempel gjennom å løfte statusen til pleie- og omsorgssektoren. Distriktskommunene må i større grad skape muligheter for positiv tilhørighet, slik at det blir attraktivt å bo i distriktene også for jenter. Håpefullt nok kan distriktene være et svar på en av de største utfordringene for unge mennesker i dagens samfunn, med stress, press og psykiske helseplager. De kan tilby en annen måte å leve på: med nærhet mellom mennesker og til naturen, bærekraft og umiddelbarhet i et liv preget av mer ro.

Kapittel 1: Introduksjon

Stedet en vokser opp er sentralt for hvordan barn og ungdom har det, og hvordan de utvikler sosiale og kulturelle praksiser (N. U. Sørensen & Pless, 2017). Nabolagets betydning for unges muligheter har særlig blitt utforsket i urbane strøk (Brattbakk & Andersen, 2017), men det har vært forholdsvis lite forskning på hvordan det er å være ungdom i distriktene sammenlignet med forskning på ungdom andre steder – spesielt i byene. Elisabet Öhrn og Dennis Beach påpeker i en antologi om svenske ungdoms oppvekst og utdanning i distriktene at en slik «metrosentrisme» gjør at behovene og utfordringene til ungdom som ikke vokser opp i sentrale strøk, overses – og risikerer å underdrives (Öhrn & Beach, 2019: 1). I en ny kunnskapsoversikt viser Johan Fredrik Rye at vi også i norsk sammenheng har relativt lite kunnskap om distriktsungdom (Rye, 2019), til tross for at norske forskere sitter på en del data om ungdom i alle regioner, blant annet gjennom Ungdata og Statistisk sentralbyrå.

I følge Ryes gjennomgang (2019) har ungdom som vokser opp i Distrikts-Norge andre oppvekstrammer enn ungdom i mer urbane strøk. Dette dreier seg om flere ting, blant annet at ungdom i distriktene har en annen demografisk komposisjon enn resten av landet, at det i distriktene er en annen økonomisk- og arbeidsmarkedsprofil med mer arbeiderklasse og rurale industrier (landbruk, fiske, turisme og utvinning av naturressurser), at det er geografiske forskjeller og mer spredt bosetning og at det er andre kulturelle koder, for eksempel mer tradisjonelle holdninger til kjønn. Mye forskning har beskrevet en dikotomi mellom ungdoms opplevelse av distriktet som rural idyll på den ene siden (Villa, 1999) og kjedelig, tradisjonelt og preget av sosial kontroll på den andre siden (Eggebo, Almlie, & Bye, 2015; Rye, 2006). Men det siste tiåret har det kommet svært lite ny norsk forskning ungdom i distriktene.

Det er denne rapportens hovedanliggende å undersøke hvordan det å være ung i distriktene skiller seg fra det å være ung andre steder i Norge. Spesielt ser vi på ulike sider av tilhørighet, trivsel og på ungdommenes framtidsplaner. Hva karakteriserer unge som bor i Distrikts-Norge, deres tilhørighet til oppvekststedet og deres utfordringer med å bo der de bor? Hvilke ungdommer opplever hjemstedet som godt, og hvem har det mer problematisk? Vi legger særlig vekt på hvordan kjønn og sosioøkonomisk bakgrunn samspiller med oppvekststedet, som innebærer at vi undersøker om kjønn og sosioøkonomisk bakgrunn har ulik betydning for ulike sider ved ungdommenes liv avhengig om de bor i distriktene eller i mer sentrale strøk. Dette undersøker vi basert på både kvalitative og kvantitative data, og vi bruker en flermetodisk tilnærming, der funn fra de kvalitative analysene også har blitt undersøkt med kvantitative data, og motsatt, kvantitative analyser har blitt fortolket gjennom kvalitative analyser. Dermed har problemstillingene vi adressert blitt vurdert både i dybden og bredden, og behandlet komparativt både kvalitativt og kvantitativt. Datamaterialet rapporten bygger på er

Ungdata og den kvalitative longitudinelle ungdomsundersøkelsen Ungdom i endring, som følger ungdom i fire svært ulike oppvekstmiljøer gjennom ungdomstida, med intervjuer med ungdommer og foreldrene deres. Spesielt har vi gått i dybden Industribygd, et bygdesamfunn som eksemplifiserer noen nokså typiske trekk ved norske distriktskommuner.

Rapporten er andre og siste del av et større forskningsprosjekt på oppdrag fra Distriktssenteret, der hensikten nettopp er å gi en oppdatert beskrivelse av hvordan det er å være ung i Distrikts-Norge. Den første rapporten i prosjektet (Bakken, 2020b) var basert på Ungdata. Her viste Anders Bakken hvordan ungdomslivet fortøner seg i de minst sentrale kommunene i landet sammenlignet med resten av landet. Den tok for seg en rekke tematikker som er sentrale for ungdoms liv, fra generell livskvalitet, helse og trivsel, forhold til lokalmiljø, foreldre, skole og venner, til bruk av media og deltagelse på fritidsaktiviteter.

I denne andre rapporten skal vi utdype særlig to hovedfunn som kom fram i den første rapporten. For det første viste Bakken at på de fleste av de overnevnte områdene er distriktsungdommene ganske like ungdom ellers i landet: De er fornøyde med seg selv og sin egen helse, vennene sine, foreldrene sine og skolen sin og bruker omtrent like mye tid på fritidsaktiviteter (Bakken, 2020b). Her skal vi undersøke dette funnet nærmere, blant annet ved å se på hvordan nøkkelindikatorerne fordeler seg på kjønn og sosioøkonomisk bakgrunn. For det andre fant Bakken også noen vesentlige forskjeller mellom ungdom i distriktene og ellers i landet: Langt færre i distriktene tror de kommer til å ta høyere utdanning og færre opplever prestasjonspress og psykiske helseplager. Flere har opplevd mobbing og flere er misfornøyd med lokalmiljøet sitt (Bakken, 2020b). Vi undersøker disse ulikhetene nærmere her, og ser på hva som kan forklare dem.

Funnene i denne rapporten kan være med på belyse de nye og nokså bekymringsverdige tendenser i distriktenes demografi som kommer fram i Demografiutvalgets utredning (NOU 2020: 15, 2020). Distriktsutfordringen, som vi har kjent den til nå, er snudd på hodet, melder Demografiutvalget: Distriktene har tidligere forsynt byene med ungdom, og utfordringen har vært å bremse strømmen av unge mennesker til byene. Det har blitt gjort blant annet gjennom tiltak for å skape arbeidsplasser i distriktene. Men nå er dette bildet endret. Distriktsbefolkningen har ikke noe overskudd igjen å forsyne resten av landet med. Fraflyttingen fra distriktene er i ferd med å stoppe opp – fordi de som er igjen er i ferd med å bli gamle.

Som en refleksjon av denne til nå dominerende distriktsutfordringen, har forskning på distriktsungdom hatt en tendens til å fokusere på ungdommenes valg om å bli værende eller flytte fra hjemstedet (Rye, 2019; se også svensk og dansk forskning, Öhrn, 2012 og Gulløv & Gulløv, 2020). I følge Rye har forskningen på dette feltet lagt vekt på strukturelle rammer som har ført til at flere ungdommer flytter fra distriktene enn de som flytter motsatt vei. Forskningen har særlig sett på utdanning- og arbeidsmarkedets muligheter, samt kulturelle diskurser om byen som «mer moderne» og mulighetsrik (Rye, 2019). Men fordi distriktsutfordringen nå ser ganske annerledes ut, slik Demografiutvalget ser det, er utfordringen nå

snarere å få gode tjenester til de som blir igjen i distriktene og, ikke minst, gi nytt liv til småsamfunn – blant annet gjennom å skape bolyst for unge. I denne rapporten ser vi på hva unge finner verdifullt og meningsfullt med hjemstedet sitt, men også på de utfordringene de opplever der.

Strukturen i rapporten

Rapporten starter i kapittel 2 med en bred kartlegging av nøkkelindikatorer, og undersøker her i hvilken grad og på hvilken måte er kjønnsforskjellene og de sosiale forskjellene i distriktskommunene annerledes enn ellers i landet. Dette kapitlet utgjør sammen med den første rapporten i prosjektet (Bakken, 2020b) et utgangspunkt for videre analyser i resten av rapporten. Vi finner på flere områder større kjønnsforskjeller blant ungdom i Distrikts-Norge. Flere av distriktsjentene har dårligere selvbilde, dårligere forhold til lokalmiljøet, dårligere opplevd helse og blir oftere mobbet, sammenlignet med jenter i resten av landet. Vi finner også at ungdom i distriktene, tross ulikt sosioøkonomisk ressursnivå hjemme, er litt likere hverandre på tvers av de fleste nøkkelindikatorer enn hva ungdommene i de sentrale områdene er. Hvorfor er det slik? Kan det være at jentene er mer sårbare for en slags “distriktseffekt” enn hva guttene er? Hva er det med distriktene som gjør at de sosioøkonomiske forskjellene ofte blir mindre? I resten av rapporten utforsker vi ulike sider ved disse trekkene.

I kapittel 3 undersøker vi hva som kjennetegner ungdoms opplevelse av tilhørighet i de minst sentrale kommunene. De kvalitative analysene viser at ungdom selv verdsetter fellesskap og deltagelsesverdier, noe som kommer til uttrykk både gjennom ungdommenes forhold til slekt på tvers av generasjoner og deres deltagelse i fritidsaktiviteter. Vi undersøker om disse trekkene er noe som kan sies å gjelde Distrikts-Norge generelt, og ser også på kjønns- og klassemønstre for deltagelse og tilhørighet på den sosiale fritidsarenaen.

I kapittel 4 undersøker vi om det kan det være slik at ungdomstida i distriktskommuner er preget av større grad av konformitetspress enn ellers i landet, og om sannsynligheten er større for å oppleve mobbing eller utvikle dårlig selvbilde for unge i distriktene – og hvilke ungdommer som har slike utfordringer. Vi ser nærmere på utbredelse av mobbing og opplevelsen av å ikke passe inn, kroppsbilde og selvbilde, og på samspillet med bosted, kjønn og sosial bakgrunn.

I lys av funnene om at mobbing og dårlig selvbilde er mer utbredt i distriktskommunene enn ellers, er det tilsynelatende nokså paradoksalt at vi også i kapittel 2 finner mindre andel av ungdommer som opplever psykiske helseplager i distriktene enn ellers i landet, ettersom psykiske helseplager er nært knyttet til mobbeerfaringer og dårlig selvbilde. I kapittel 5 undersøker vi derfor ungdoms psykiske helseplager ved å se på sammenhengene med sted, kjønn og sosial bakgrunn, og med mobbing, kroppspress og utdanningsplaner.

I kapittel 6 ser vi nærmere på distriktsungdoms tanker om utdanning og framtid, særlig hvordan utdannings- og framtidsplaner samspiller med kjønn og sosioøkonomisk bakgrunn for ungdommers opplevelse av muligheter og begrensninger. Vi

undersøker også om ulike framtidsplaner sammen med unges forventninger om et godt og lykkelig liv i framtiden.

I disse kapitlene fokuserer vi på enkelte atskilte områder i unges liv og på sammenhengen mellom ulike variabler på hvert område. I kapittel 7 er ambisjonen å se på dataene på en ny måte for å få en bedre helhetsforståelse for unges liv, der vi fokuserer utelukkende på distriktsungdom. Det samlede datamaterialet vårt, kvalitativt og kvantitativt, danner grunnlag for å tegne et bilde av ulike «profiler» eller kategorier av ungdom, der bakgrunnsvariabler som kjønn og sosial bakgrunn spiller sammen med alle de sentrale tematikkene vi har sett på tidligere i rapporten.

I avslutningskapittelet oppsummerer vi rapportens hovedfunn. Vi diskuterer her sammenvevingen av kjønn, sted og klasse i lys av de strukturelle mulighetene som stedet tilbyr og den subjektive opplevelsen av tilhørighet. Særlig diskuterer vi mulige årsaker til og betydningen av at et av de mest sentrale funnene, at gutter ser ut til å trives så mye bedre i distriktene enn jenter.

Metode

Denne rapporten bygger på både kvantitative og kvalitative data. Vi bruker den kvalitative longitudinelle ungdomsundersøkelsen Ungdom i endring og, som den første rapporten, benytter vi oss av Ungdata. I samfunnsforskningen er kombinasjon av ulike metoder unntaket framfor regelen. En grunn til dette er at det er utfordrende og tidkrevende å bringe sammen ulike datakilder (Almalki, 2016). Men fordelene med en flermetodisk tilnærming er mange, for eksempel triangulering (bekrefte resultater), komplementaritet (utfylle bildet) og oppdagelse eller utvidelse (funn fra en metode brukes til å stille nye spørsmål som kan besvares av en annen metode) (se f.eks. Almalki, 2016; Bryman, 2006). I denne rapporten er hensikten med å kombinere kvantitative og kvalitative datakilder å utnytte alle disse fordelene: å bedre mulighet for fortolkningen av hvordan det er å vokse opp i distriktene, både gjennom kontrast, utdyping og å belyse fenomenet fra flere ulike vinkler. Måten vi har gjort dette varierer litt i de ulike kapitlene, og vi viser fortløpende hvordan de ulike metodene spiller sammen.

Ungdom i endring: De kvalitative dataene

Ungdom i endring er en kvalitativ longitudinell datainnsamling som følger ungdom i fire svært ulike oppvekstmiljøer gjennom ungdomstida. De fire oppvekstmiljøene som inngår i Ungdom i endring, ble valgt fordi de skiller seg ut på ulike faktorer: de er svært rurale, urbane eller forstedskommuner, de er kommuner der befolkningen har svært høy utdanning og høy inntekt og kommuner der befolkningen er preget av arbeidsledighet, lav utdanning og lav inntekt, de har ulike nivåer av industri og forretningsvirksomhet, og de har ulike nivåer av etnisk og kulturelt mangfold. To av disse oppvekststedene er bynære strøk og ett sted er en småby. Det siste stedet er en liten bygd som har SSBs sentralitetsgrad 5 og kan klassifiseres som i Distrikts-Norge (se definisjon av sentralitetsgrad og Distrikts-Norge under). Det er særlig intervjuene med ungdommene og foreldrene deres fra

«Industribygd» – som er vårt pseudonym for denne lille bygda – som vi tar i bruk her.¹

Totalt med alle fire utvalgsstedene inneholder Ungdom i endring intervjuer med 81 ungdommer fra da de gikk på åttende trinn i 2018. Under koronanedstengingen våren 2020 intervjuet vi halvparten av ungdommene om igjen, og vi har også intervjuet 19 foreldre i to av kommunene, deriblant Industribygd. De intervjuene vi legger mest vekt på er de første intervjuene med ti jenter og 11 gutter fra Industribygd. Ti av disse (fem gutter og fem jenter) ble intervjuet om igjen under koronanedstengingen våren 2020 da de gikk på niende trinn. Vi trekker også veksler på disse koronaintervjuene, og på intervjuer med åtte foreldre til Industribygd-ungdommer. Foreldrene ble intervjuet om ulike aspekter ved det å være foreldre til ungdommer.

Industribygd er et bygdesamfunn som eksemplifiserer noen nokså typiske trekk ved norske distriktskommuner, men det har også noen særegenheter. Stedet har en hjørnesteinsbedrift som dominerer blant de lokale arbeidsplassene, primært for mennene i bygda, og arbeidsledigheten er lav. Selve tettstedet har et kjøpesenter og noen få butikker. Vi kjenner igjen de klassede og kjønnete mønstrene i utdanningsambisjoner og arbeidsmarkedsmuligheter fra annen forskning og egne Ungdata-analyser som nokså typisk for kommuner i Distrikts-Norge, for eksempel sikter ungdommene gjerne mot tradisjonelt kjønnete arbeiderklasse- eller nedre middelklasseyrker. Mønstrene vi ser i Ungdata gjenfinner vi i Industribygd også hva gjelder deltagelse i fritidsaktiviteter, framtidsplaner og psykososiale faktorer som skolemiljø. På noen måter er Industribygd en case som tydeliggjør og setter på spissen visse trekk ved distriktene – trekk som ikke nødvendigvis er representative, men som kan synliggjøre underliggende tendenser fordi det her er mer uttalt. Dette gjelder kanskje særlig det kjønnsdelte arbeidsmarkedet i bygda og den lave arbeidsledigheten. Det gjør at Industribygd kan beskrives som et stabilt og tradisjonelt industrielt tettsted.

I intervjuene har ungdommene fra alle fire steder fått de samme spørsmålene. Vi har stilt spørsmål om ungdommenes fortid og hvordan de ser på sin framtid, men primært har vi snakket om deres nåtid og hverdagsliv. Til det formål har vi brukt livsformsintervjuer. Denne metoden, skissert av Hanne Haavind (Haavind, 1984), har bakgrunn i et ønske om å gripe praksis og den sosiale prosessen som ligger forut for praksisen. Vi har brukt løpende tid som organiserende for ungdommenes fortelling og gikk gjennom gårsdagens gjøremål sammen med ungdommene, fra de står opp, går på badet, ordner seg og spiser frokost, gjennom skoledag og fritidsaktiviteter, skjermbruk og sosiale medier – til de legger seg. Vi bruker deres fortellinger om hva de har gjort som utgangspunkt for å utforske vanene og

¹ Intervjuene i Industribygd er foretatt av Ingrid Smette, Eli Melby og Lars Birger Davan. Andre intervjuer i Ungdom i endring er foretatt av Idunn Seland, Kari Stefansen, Guro Ødegård og Ingunn Eriksen.

relasjonene deres og deres egne refleksjoner rundt dette (Haavind, 2000: 19). Intervjumetoden har den fordel at intervjueren ikke trenger å spørre direkte om betydningen av oppvekststed, kjønn eller klasse, men heller kan se hvordan disse tingene får betydning i praksis. Haavind skriver at «Når det anses som en metodisk fordel at denne framgangsmåten ikke spør direkte etter hva kjønn betyr, er det fordi vi søker etter det innebygde og mangfoldige i kjønnete betydninger. Kjønnete betydninger er ofte noe som tas for gitt» (Haavind, 2000: 20). En annen fordel er at vi unngår ungdommenes egne «sosiologiseringer». De ble for eksempel ikke bedt om å reflektere over hva de verdsatte ved å bo på bygda. Slike spesifikke intervjumetoder kan i tilfeller som dette risikere å invitere til normative svar eller at ungdom bare gjentar diskurser de har plukket opp. Vi har vært interesserte i ungdommenes konkrete erfaringer og praksiser, ønsker og drømmer, idealer og opplevelser.

I designet til Ungdom i endring ligger det flere sentrale sammenligningsgrunnlag: Samanalysen med Ungdata er det viktigste, som vi kommer tilbake til i detalj under. En annen sentral dimensjon er at vi sammenligner erfaringer og praksiser i Industribygd med kultur og praksis de andre tre utvalgsstedene i Ungdom i endring, samt med deres egne intervjuer et år senere og deres foreldres intervjuer. Disse ulike sammenligningsdimensjonene utvider og forsterker funnenes styrke og troverdighet, i henhold til etablerte kriterier for kvalitet i kvalitative metoder (Tracy, 2010).

Ungdataundersøkelsene

Datamaterialet i rapporten er hentet fra ungdomsundersøkelsen Ungdata. I disse undersøkelsene svarer elever på barneskolen, ungdomsskolen og i videregående på et elektronisk spørreskjema om hvordan de har det, og hva de gjør på fritiden. I denne rapporten brukes data fra ungdomsskoleundersøkelsene som er gjennomført i nesten alle landets kommuner. Selve undersøkelsene ble gjennomført i skoletiden med en lærer til stede. Spørreskjemaet inneholder én fellesdel som går til alle som deltar i undersøkelsen, og én del der kommunene selv velger spørsmål. Målet med fellesdelen er å gi et helhetlig bilde av hvordan det er å være ung i dag.

Denne rapporten baserer seg i likhet med den første rapporten fra prosjektet (Bakken 2020b) resultater fra mange av spørsmålene i fellesdelen. Vi har ikke tatt med like mange spørsmål, men dekker alle de samme tematikkene. I likhet med i den første rapporten ble utvalget av variabler foretatt med tanke på å få presentert resultatene innenfor rammene av prosjektet.

Kommunene og fylkeskommunene gjennomfører sine lokale undersøkelser i samarbeid med NOVA og de sju regionale kompetansesentrene innen rusfeltet (KoRus). Undersøkelsen gjennomføres lokalt normalt hvert tredje år, men det varierer når kommunene gjør dette, slik at det over en treårsperiode foreligger både nasjonalt, regionalt og lokalt representative data. NOVA vurderer datakvaliteten til å være svært god. Svarprosenten er høy. Dekningsgraden er også

høy; hele 83 prosent av samtlige 13- til 15-åringer i Norge har vært med på undersøkelsen.

Det kvantitative datagrunnlaget i denne delrapporten er det samme som ble brukt i analysene i prosjektets første del (se Bakken 2020b). Dette materialet omfatter 146 343 ungdomsskoleelever fra 382 kommuner. Nesten samtlige Ungdataundersøkelser som ble gjennomført i årene 2017 til 2019 inngår i undersøkelsen. Unntaket er undersøkelsene fra kommuner som gjennomførte flere ganger i tidsperioden. For disse kommunene bruker vi kun datamaterialet fra siste undersøkelse.

Om analyser og teori

Analysene i denne rapporten tar først og fremst utgangspunkt i det empiriske materialet. Vi har ikke basert utvelgelsen av tematikker ut fra et teoretisk rammeverk eller ut fra mål om å teste enkelthypoteser. I stor grad lener vi oss på generelle faglige innsikter som er akkumulert over tid i ungdomsforskningen ved ungdomsseksjonen ved NOVA hvor begge prosjektene som vi har dataene fra også er forankret. Ettersom et viktig siktemål er å undersøke totaliteten i ungdoms oppvekstsituasjon, baserer vi utvalget av tematikker i stor grad på hva som har vært vanlig i Ungdataundersøkelsene. Når vi så har gått i dybden og vektlegger enkelte av tematikkene herifra, så er det særlig et resultat av mønstre som framtrer i de kvalitative undersøkelsene fra Ungdom i endring. Med unntak av vår teoretiske implisitte forforståelse og hva som ligger nedfelt i de tidligere undersøkelsesoppleggene vi baserer oss på, så kan analysearbeidet sies å ha en induktiv framgangsmåte: Vi har sett hva som så å si «vokser ut» av datamaterialet, heller enn å basere oss å undersøke deduktive antakelser om virkeligheten basert på teoretiske rammeverk. Vi har med andre ord ikke satt oss fore å teste teoretiske hypoteser med den foreliggende empirien. Dette betyr imidlertid ikke at rapporten er teoriløs. Vi trekker inn teoretiske perspektiver der det er relevant for å belyse de empiriske mønstre vi beskriver.

Definisjon av Distrikts-Norge: Statistisk sentralbyrås sentralitetsmål

I denne rapporten definerer vi Distrikts-Norge på samme vis som i den første rapporten i prosjektet (Bakken, 2020b). Utgangspunktet her var at Statistisk sentralbyrås sentralitetsindeks (Høydahl, 2017). Denne indeksen tildeler til hver kommune verdier på en skala fra 0 til 1000 for å angi kommunenes sentralitet. Indeksen beregnes på grunnlag av reisetid med bil til arbeidsplasser og servicefunksjoner. Den kontinuerlige skalaen brukes også for å skille mellom seks sentralitetskategorier, fra de «Mellomsentrale 1», «Mellomsentrale 2», «Nest minst sentrale» til de «Minst sentrale». Dette er illustrert i Tabell 1.

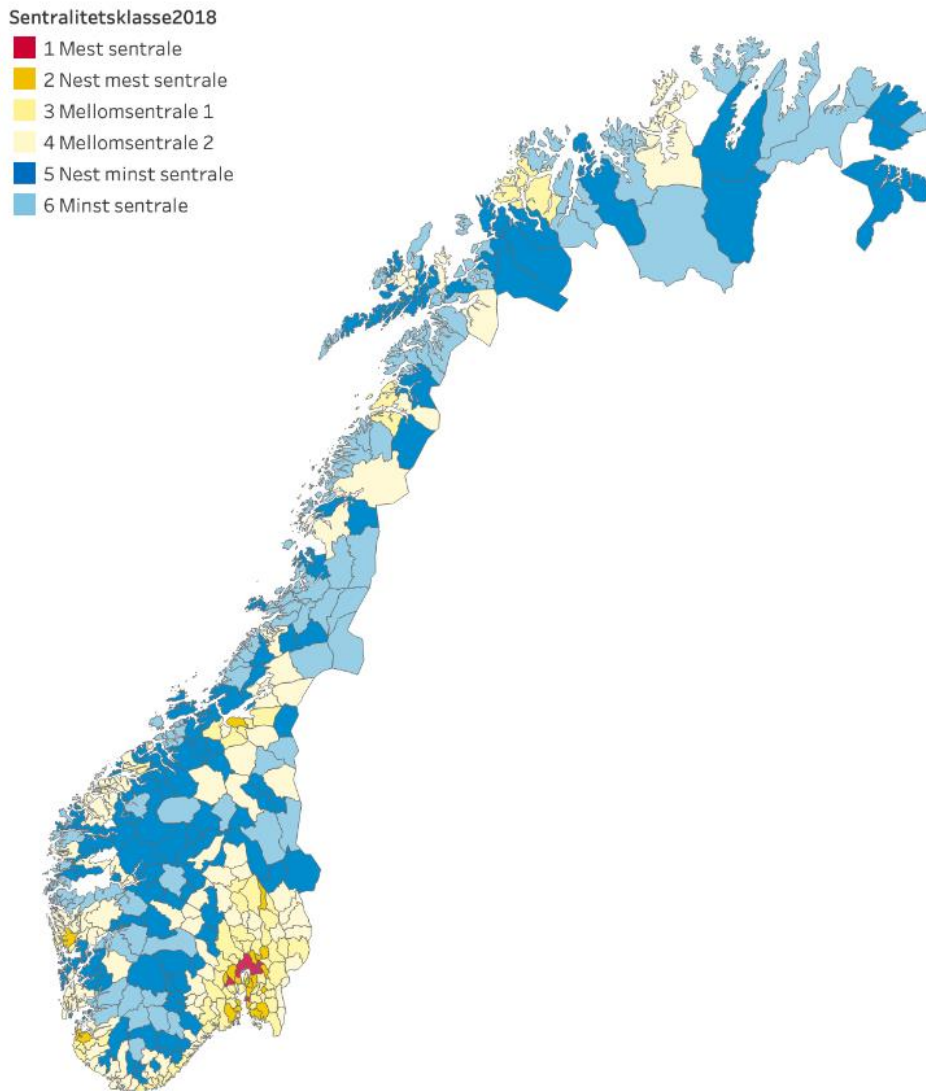
Tabell 1. Sentralitetsindeks og sentralitets kategorier

Kontinuerlig indeks	Seksdelt mål	Todelt mål
930–1000	1 Mest sentrale	Resten av landet
870–929	2 Nest mest sentrale	
770–869	3 Mellomsentrale 1	
650–769	4 Mellomsentrale 2	
550–649	5 Nest minst sentrale	Distrikts-Norge
295–549	6 Minst sentrale	

Denne inndelingen ble videre brukt for å definere Distrikts-Norge som de minst sentrale og nest minst sentrale kommunene (sentralitetskategori 5 og 6). Distrikts-Norge omfattet da 220 av landets totalt sett 422 kommuner på daværende tidspunkt. Dette er kommuner som har få innbyggere og lange avstander. Disse kommunene sammenlignes i analysene opp mot de 202 kommunene som inngår i de øvrige sentralitetskategoriene; «De mest sentrale», «De nest mest sentrale», «De mellomsentrale 1» eller «De mellomsentrale 2».

Som nevnt baserer analysene i denne rapporten seg på totalt sett 146 343 respondentene i Ungdatabasen, hvorav 18 560 og 127 783 respondenter tilhører henholdsvis kategoriene «Distrikts-Norge» og «Resten av landet». I Figur 1 ser vi oversikt over kommunene som har deltatt i Ungdata etter sentralitetsklasse.

Figur 1. Oversikt over kommuner som har deltatt i Ungdata etter sentralitetsklasse. Fra Bakken (2020b)

Å differensiere mellom ulike bygdestrøk er utenfor denne rapportens rammer, selv om det er stor forskjell på fjellbygd og kystsamfunn (jf. Meld. St. 5, 2019). Imidlertid skal vi også bruke en mer fingradert variant av sentralitetsmålet enn hva som ble brukt i den første rapporten. Der ble de to minst sentrale sentralitetskategoriene sammenlignet med resten av landet. I denne rapporten vil vi også, der det er relevant, vise resultater fra alle seks sentralitetskategoriene. Grunnen til at vi har gjort dette er at vi i denne rapporten vil få fram mer nyanser ved å vise at sentralitet ikke bare er et kategorisk skille mellom det sentrale og usentrale – men at det heller utgjør en faktor som i ulike grader kjennetegner de ulike kommunene.

Definisjon av variabler og nøkkelindikatorer

Operasjonaliseringen av variablene i denne undersøkelsen følger i stor grad de samme inndelingene som ble brukt i den første rapporten (Bakken 2020b), samt hva som er vanlig å bruke i andre Ungdataundersøkelser (se for eksempel Bakken

2019). Hvordan disse variablene er konstruert forklares i delen «Operasjonalisering av nøkkelvariabler og øvrige variabler» i appendikset.

I noen analyser bruker vi noen operasjonaliseringer av variablene som fravike fra det vi ellers har brukt i mange Ungdata-sammenhenger, men som likevel framstår som særlig hensiktsmessig for inngående analyser i denne sammenhengen. Framgangsmåten for disse kodingene er også beskrevet under «Operasjonalisering av begreper/koding av variabler» i appendikset.

Kjønn er en sentral variabel i analysene og vi skiller her mellom de som har svart at de er gutt og jente. *Sosioøkonomiske ressurser* er en annen sentral variabel som brukes mye i analysene.

Sosioøkonomiske ressurser er et av de sentrale målene i undersøkelsen. Variabelen ble utviklet av Sletten m.fl. for å måle det sosioøkonomiske ressursnivået til ungdoms foreldre. Målet baserer seg på en sammenslåing av både kulturelle og økonomiske ressurser. Tre variabler brukes for å fange opp kulturelle ressurser. To av dem er spørsmål foreldrenes utdanningsnivå. Her kunne respondentene svare om både moren og faren har utdanning på universitet eller høyskole. I tillegg brukes et spørsmål om hvor mange bøker ungdommene har i hjemmet. Svaralternativene går fra «ingen» til «mer enn 1000». Fire spørsmål brukes for å måle økonomiske og materielle ressurser i hjemmet. (1) Har familien din bil? (2) Har du eget soverom? (3) Hvor mange gang-er har du reist et sted på ferie med familien din i løpet av det siste året? (4) Hvor mange datamaskiner har familien din? Disse spørsmålene er hentet fra et veletablert instrument for å måle denne typen ressurser, den såkalte Family Affluence Scale (C. Currie et al., 2008; C. E. Currie, Elton, Todd, & Platt, 1997). Svarene på alle syv spørsmålene kodes fra 0 til 3, og så slås de sammen til en indeks for sosioøkonomiske ressurser. Det vi videre har gjort er å lage en tredelt variant av denne indeksen. Her skiller vi mellom tre like store grupper; mellom tredjedelen av ungdommene som har minst sosioøkonomiske ressurser hjemme, tredjedelen som har middels nivå av slike ressurser og tredjedelen som har høyest nivå av slike ressurser hjemme.² I teksten omtaler vi noen ganger tredjedelen med minst ressurser for arbeiderklasse, selv om målet for sosioøkonomiske ressurser ikke er et klasseskjema basert på yrkesinformasjon. Dette er fordi vi i de kvalitative intervjuene har informasjon om foreldrene har arbeiderklasse- eller middelklasseyrker. Språklig bruker vi derfor i noen tilfeller begrepet arbeiderklasse både om disse informantene og tredjedelen med minst sosioøkonomiske ressurser ettersom det som regel, men ikke alltid, vil være overlapp mellom disse gruppene.

² Da vi laget de tre gruppene gjorde vi det for hvert klassetrinn innenfor hvert år ettersom fordelingen av ressursene både kan være noe påvirket av respondentenes alder og endringer fra år til år.

Klassetrinn er basert på spørsmål om hvilken klasse respondentene går i. Denne variabelene inngår som kontrollvariabel i en del av regresjonsanalysene. Den trekkes dessuten inn i kapittel 7 der vi ser på ulike ungdomsgrupper.

Oversikt over datamaterialet

Tabell 2. Deskriptiv statistikk

	Sentralitet		Total
	Distrikts	Resten av landet	
<i>Kjønn</i>			
Gutter	51	50	50
Jenter	49	50	50
Total	100	100	100
<i>Sosioøkonomisk ressursnivå</i>			
Lav SØS	40	33	34
Middels SØS	36	34	34
Høy SØS	24	33	32
Total	100	100	100
<i>Klassetrinn</i>			
8.klasse	34	34	34
9.klasse	33	33	33
10.klasse	33	33	33
Total	100	100	100

Noen ord om analysene av spørreskjemadataene

De fleste analysene av spørreskjemadataene i rapporten er *krysstabellanalyser*. Her viser vi hvordan svarene på de ulike nøkkelindikatorerne (selvbilde, forhold til foreldrene, helse, osv..) er når vi prosentuerer ut fra flere uavhengige variabler. De viktigste av disse er sentralitet (distrikt vs resten av landet), kjønn (gutter vs jenter) og sosioøkonomiske ressurser (lavt nivå vs middels nivå vs høyt nivå).

I en del av analysene har vi brukt *linære og logistiske regresjonsanalyser* for å beregne sannsynligheter for at ungdommene med ulike kjennetegn har positiv skåre på indikatorerne eller andre av de avhengige variablene vi ser på. Fordelen med disse er at vi med dem også kan kontrollere for klassetrinn som i noen tilfeller kan være ønskelig å kontrollere for.

Er forskjellene *små eller store, viktige eller ikke, og er de signifikant forskjellige eller ikke?* I mange av analysene er det forskjeller vi fokuserer på. Selv om forskjeller er viktige å undersøke, kan dette også bidra til at man «glemmer» at det også kan være store likheter, selv om det også er visse forskjeller. Derfor er det viktig å ha dette i bakhodet når man får resultatene i rapporten presentert. Når vi ser på nøkkelindikatorerne i kapittel 2 er det for eksempel en tabellanalyse som

viser hvor mange av guttene og jentene i distriktene som er fornøyd med foreldrene sine. Den neste krysstabellen viser hvor mange gutter og jenter det er som er fornøyd med foreldrene sine i resten av landet. Et siktemål i rapporten er å undersøke om kjønnsforskjellene i distriktene og i resten av landet er ulike. For å undersøke dette kan man se på forskjellen mellom gutters og jenters andeler. Dersom forskjellene er nokså like, tyder jo dette på at det er fravær av forskjeller eller at det er liten variasjon i ulikheten. For å undersøke om forskjellene er signifikant forskjellig bruker vi regresjonsanalyser med samspilledd. Dersom signifikanssannsynligheten er mindre enn 0.05 regner vi sammenhengene for å være signifikant forskjellige. *Signifikansnivå* forteller oss imidlertid ikke alltid om forskjellene er store eller små – eller viktige for den saks skyld. Det de angir er om det er sannsynlig at en gitt forskjell eksisterer i populasjonen. Etersom vi har så mange respondenter i Ungdata er det mange relativt små forskjeller som likevel kan være signifikant forskjellige – og slikt sett eksistere ute i populasjonen. Men det er ikke gitt at forskjellene er store selv om de er signifikante. Om forskjellene er små eller store er et fortolknings spørsmål som det ikke finnes noe automatisk svar på. I noen tilfeller kan forskjeller på for eksempel to prosentpoeng framstå som små. Kanskje vil man si at en forskjell på fem prosent poeng er en tydelig forskjell, mens en forskjell på 10–15 prosentpoeng er en stor forskjell. Men dette kan man ikke alltid si. Selv forskjeller på to prosentpoeng kan i en hel populasjon av ungdom utgjøre ganske mange ungdom. Dersom det er snakk om alvorlige fenomener som psykiske plager, vold eller rusmiddelbruk er det opplagt at selv det som framstår som små forskjeller kan være veldig viktige. En måte å tenke omkring dette er å omregne fra prosenttall til faktiske tall for hvor mange gitte nivåer gjelder i populasjonen. Se slutten av kapittel 2 for et eksempel på dette.

Det er verdt å merke seg at det er noe *usikkerhet rundt estimatene*. I analysene presenterer vi som hovedregel estimatene som oppgitt i prosent og rundet av til nærmeste hele tall. Dette innebærer at tallene noen steder i figurene ikke summerer til hundre prosent. Vi gjør likevel dette fordi det letter lesningen, og fordi det reelt sett er en usikkerhet rundt estimatene. Ved å inkludere desimaler kan vi gi inntrykk av en større presisjon enn det reelt sett er. Noen steder gjør vi imidlertid det likevel. Det er i noen tilfeller hvor fenomenene er marginale og gjelder små grupper, og i noen figurer der hele prosenttall framstår som ulogiske. I noen av figurene er det også inkludert konfidensintervall for å illustrere usikkerheten rundt estimatene. Disse er indikert med streker på hver stolpe i figurene.

En annen ting man bør være oppmerksom på er at Ungdata er en tverrsnittsundersøkelse. Det betyr at man *ikke kan trekke konklusjoner om årsaks-sammenheng mellom variablene* i undersøkelsen. Mellom noen av de variablene vi inkluderer i analysene kan påvirkningen gå begge veier, for eksempel når det gjelder planer om høyere utdanning og forventningen om å bo i kommunen i framtida. Vi kan ikke anta noe om det ene fører til det andre, eller omvendt. I noen tilfeller er det imidlertid lite sannsynlig at den avhengige variabelen vil påvirke det som vi har definert som uavhengige variabler. Planer om høyere utdanning påvirker neppe (men i så fall, trolig uhyre sjeldent) ens kjønn, foreldrenes mengde

sosioøkonomiske ressurser og om man bor i en distriktskommune eller et annet sted.

Latent klasseanalyse (LCA)

I kapittel 7 bruker vi Latent klasseanalyse (LCA) for å konstruere grupper av ungdom basert på hvordan de har svart på en rekke av spørsmålene i Ungdata. Latent klasseanalyse er en teknikk for å identifisere og konstruere klasser av respondenter ved å samtidig analysere svarprofilene på en rekke variabler samtidig (Hagenaars & McCutcheon, 2002). Det som blant annet skiller denne teknikken fra andre metoder som ser på latente variabler – altså variabler som ikke kan observeres direkte – er at LCA betrakter de latente variablene som kategoriske. For eksempel, om det var en gruppe ungdom som ruset seg mye og drev mye med vold, så burde denne gruppen utkrystallisere seg gjennom den latente klasseanalysen – gitt at den ikke er en svært liten gruppe. De vil da utgjøre en egen kategori. På samme måte kan man få ut grupper som skiller seg ut på ulike områder, delvis avhengig av hvilke variabler man putter inn i analysen. For eksempel kunne vi tenke oss at man finner en egen gruppe for de som mistrives i lokalmiljøet, en gruppe med skoleflinkiser eller en gruppe som er deprimert og misfornøyd med helsa – altså kategorisk forskjellige grupper. Hva som kommer ut av analysen og hva som kjennetegner de ulike gruppene må man analysere når man har fått ut gruppene. Denne analyseteknikken kan betegnes som eksplorative ved at den trekker inn så mye informasjon og lager kategoriene ut fra de rent empiriske mønstrene i datamaterialet. Måten det gjøres å er at grupperer sammen de ungdommene som har en tendens til å svare det samme på de variablene som vi har inkludert i analysen.

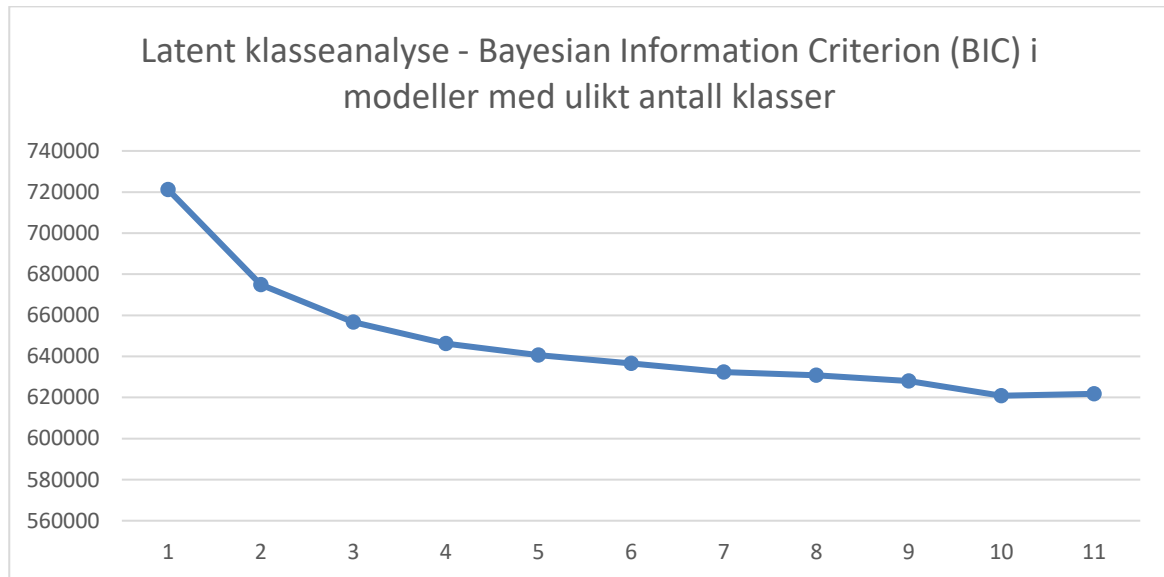
I LCA-anlysene i kapittel 7 har vi inkludert en rekke av nøkkelindikatorer for å avdekke hvordan ungdommene har det. Dette inkluderer et bredt spekter av spørsmål om ungdommene, som selvbilde, fysiske og psykiske helseplager, om man er fornøyd med helsa, kroppspress, fornøydhet med skole, foreldre og venner, om man har en fortrolig venn og har venner hjemme regelmessig, om man har høy skjermtid, om man ser for seg å fullføre videregående skole og ta høyere utdanning, om man tror man vil bo i kommunen og om man er fornøyd med lokalmiljøet, om man blir mobbet og har vært beruset på alkohol – og til sist, om man er med i organiserte fritidsaktiviteter. Hvordan disse variablene ble kodet i analysene er det mer informasjon om i Vedlegg 1 – operasjonalisering av nøkkelindikatorer og øvrige variabler.

LCA-analysene er utført ved hjelp av GSEM-kommandoer i dataanalyseprogrammet Stata ME 16 (for detaljer, se StataCorp, 2019). Vi brukte en kombinasjon av lineære og logistiske regresjoner, avhengig om variablene var på ordinal- eller nominalnivå. Den vanlige framgangsmåten for å identifisere en optimal modell, som gir den beste beskrivelsen av datamaterialet, består av å støtte seg til to typer vurderinger. Den første er rent datateknisk og baserer seg på såkalte informasjonskriterier. Disse indikerer hva som er den beste modellen fra et begrenset antall kategorier. Det mest brukte av disse i LCA er Bayesian

Information Criterion (BIC). Modellen med lavest BIC er den som i prinsippet har den beste datatilpasningen. Det er imidlertid ikke vanlig å bare basere seg på tekniske beregninger. Den andre vurderingen er en substansiell fortolkning av klassene, det vil si å vurdere i hvilken grad de fremstår som ulike og meningsfulle klasser.

I Figur 2 ser vi verdiene for BIC i spesifikasjoner med ulikt antall klasser. Vi ser at desto flere klasser som inkluderes, jo bedre blir tilpasningen. Men forbedringen i BIC synker betraktelig når man øker fra fire og fem klasser, til én ytterlig klasse. En tommelfingerregel er å se på denne type punkt, en albueknakk, for å se når kostnaden med å tilføre en ytterlig klasse blir høyere enn gevinsten i datatilpasning (altså lavere BIC). I våre analyser endte vi opp med å velge en modell med syv klasser. Av Figur 2 kan vi se at datatilpasningen ikke blir ekstremt mye bedre for hver ekstra klasse vi inkluderer i analysene.

Figur 2. Latent klasseanalyse (LCA) med ulike antall klasser. Best tilpasning etter Bayesian Information Criterion

Y-akse=BIC, x-akse=antall latente klasser

Kapittel 2: Nøkkelindikatorer: Forskjeller etter sted, kjønn og sosioøkonomisk status

I den første rapporten om distriktsungdommene, kartla Bakken (2020b) nøkkel-dimensjoner i distriktsungdoms liv og viste at på de fleste områder er det langt større likheter enn forskjeller mellom ungdom som vokser opp i distriktene i Norge og ungdom som vokser opp i sentrale strøk. Rapporten undersøkte imidlertid ikke om betydningen av sosioøkonomisk bakgrunn eller om betydningen av kjønn varierer mellom distriktskommuner og resten av landet.

For det første kan det være at sosioøkonomiske ressurser og aspekter i ungdoms liv henger ulikt sammen fra sted til sted. Dette er relevant å undersøke ettersom tidligere forskning viser at mange sider av ungdoms liv varierer etter sosioøkonomisk bakgrunn (Bakken, Frøyland & Sletten 2016). En annen grunn for å undersøke dette, er at de sosioøkonomiske ressursene er lavere blant foreldre i distriktene. Ser man på utdanningsnivået i befolkningen som helhet, synker andelen med utdanning desto mindre sentrale kommunene blir (NOU 2020: 15, p. 149). I spredtbygde kommuner er det også noen færre som er i arbeid eller utdanning, og dessuten noen flere uføre (With, 2017). Dette kan innebære at sosioøkonomiske ressurser har en annen betydning i distriktene enn andre steder. Noe som kan tyde på dette, er at man i tidligere forskningsbidrag har sett at slike ressurser har mindre sammenheng med for eksempel bruk av fritidsklubber i kommuner med få innbyggere, enn i storbyer (Seland & Andersen, 2020).

For det andre kan det være at kjønnsforskjeller ser annerledes ut i sentrale områder enn hva de gjør i distriktene. Grunnen til at vi fokuserer på kjønn er at det, i likhet med sosioøkonomiske ressurser, generelt har stor sammenheng med hvordan ungdom har det på mange områder (Bakken, 2020a). Tidligere forskning har vist tydelige kjønnsforskjeller blant ungdom i distriktene (Aspvik, Sæther, & Ingebrigtsen, 2008; Bakken, 2020b). I andre forskningsbidrag (se gjennomgang i Bæck, 2016) har det i tillegg blitt påpekt at jenter i distriktene har en annen tilknytning til sted enn hva guttene har, blant annet i fritidsaktiviteter, og at jenter og gutter i distriktene har ulik tilnærming til utdanning.

Derfor ønsker vi med dette kapittelet å starte ut med en bred kartlegging av ulikhet mellom distriktskommunene og resten i landet etter kjønn og sosial bakgrunn. Vi gjør dette ved å undersøke en rekke tema i ungdoms liv og ved å stille to spørsmål i analysene i dette kapitlet: I hvilken grad og på hvilken måte er kjønnsforskjellene i distriktskommunene annerledes enn i resten av landet? I hvilken grad og på hvilken måte er de sosiale forskjellene i distriktskommunene annerledes enn i resten av landet?

De temaene vi har valgt å fokusere på er basert på hva som ble undersøkt i delrapport 1 (Bakken 2020): selvbilde, vennskap, forhold til foreldre, skole og framtid, forhold til lokalmiljø, bruk av media, organisert fritidsaktivitet, helse, rus, vold

og regelbrudd. Disse gir samlet sett et bredt bilde av unges liv som det er nærliggende å undersøke om varierer etter bosted. For hvert tema har vi valgt ut noen av nøkkelindikatorerne fra Ungdataundersøkelsene fra årene 2017–2019, som gir innblikk i situasjonen for ungdommene på de ulike områdene. I dette kapitlet forenkler vi sentralitetsmålet i tråd med Bakken (2020) og konstruerer en dikotomi, med distriktskommunene versus de sentrale kommunene.

Kjønnsforskjeller

Tabell 3 inneholder resultatene fra krysstabellanalyser der vi undersøker kjønnsforskjeller i distriktskommunene og i de sentrale kommunene. Her kan man se fordelingen på en rekke nøkkelindikatorer fra Ungdataundersøkelsene.

Først tar vi for oss målene på **selvbilde**. Vi ser i tabell 2 at de fleste ungdom rapporterer et positivt selvbilde. Vi ser her på to indikatorer. Den første baserer seg på utsagnet «jeg er svært fornøyd med hvordan jeg er», mens den andre baserer seg på flere spørsmål om selvbilde (se metodekapitlet for detaljer). På begge indikatorerne skiller vi mellom de som alt i alt har et godt selvbilde og de som ikke har det. Analysene viser at flertallet har et godt selvbilde. Ni av ti gutter har godt selvbilde både i distriktene og i resten av landet. Begge steder er det lavere andeler jenter som rapporterer om et godt selvbilde. I distriktene er det imidlertid enda færre jenter som har et godt selvbilde sammenlignet med jentene i landet for øvrig. På spørsmålet om «jeg liker meg selv slik jeg er» er det 74 prosent av jentene i de sentrale områdene som svarer bekreftende på dette. Blant distriktsjentene er det tre prosentpoeng færre som svarer at de er fornøyd med hvordan de er. På samlemålet er det fire prosentpoeng færre blant distriktsjentene som har et positivt selvbilde, enn blant jenter ellers i landet. Gutter i distriktene og i resten av landet skårer helt likt på begge målene. Den siste kolonnen viser at kjønnsforskjellene i distriktene skiller seg signifikant fra forskjellene i landet for øvrig. Dette ser vi gjelder begge indikatorerne. Selv om de aller fleste ungdommene kommer godt ut på selvbildemålene, så er det altså en viss forskjell mellom jenter som bor i distriktene og de som bor i landet for øvrig.

De to neste spørsmålene handler om **venner**. Først ser vi på det å ha fortrolige venner. Både i distriktene og andre steder sier rundt ni av ti at de har en fortrolig venn. Nivået er noe lavere i distriktene, men andelen gutter og jenter som har en fortrolig venn er like begge steder. Det andre spørsmålet dreier seg om uorganisert fritid og venner. Respondentene svarer på om de har vært hjemme med venner størstedelen av kvelden to ganger eller oftere sist uke. Dette er litt mindre vanlig for ungdom i distriktskommunene hvor det gjelder halvparten av guttene og 55 prosent av jentene. I resten av landet gjelder det 53 og 59 prosent blant henholdsvis guttene og jentene. I begge kommunetyper er dette altså mindre vanlig for gutter enn for jenter. Disse kjønnsforskjellene er tilnærmet like i distriktskommunene og i andre kommuner.

Den neste indikatoren sier noe om ungdommenes relasjon til **foreldrene** sine. Er jenter og gutter i distriktene like fornøyd med foreldrene sine som jenter og gutter

i resten av landet? Svaret på det spørsmålet, basert på denne analysen, er utvilsomt ja. Andelene i distriktene er helt identiske som de i de mer sentrale strøkene. Blant guttene og jentene er det begge steder henholdsvis 86 og 83 prosent som er fornøyde med foreldrene.

De fire neste spørsmålene handler om **skole og framtid**. Først ser vi at rundt seks av ti ungdommer er fornøyd med skolen i alle kategorier. Andelen fornøyd er imidlertid noe lavere, rundt fire til fem prosentpoeng lavere, blant jenter og gutter i distriktskommunene, enn i øvrige kommuner. Forskjellene mellom jenter og gutter er imidlertid helt like i distriktskommunene som i de andre kommunene. Andelene som tror de vil fullføre videregående skole er også tilnærmet like, både blant gutter og jenter, i begge de geografiske områdene. Det gjelder opp mot 90 prosent begge steder. Der vi imidlertid ser en tydelig forskjell, er på spørsmålet om ungdommene tror de vil ta utdanning på universitet eller høyskole. Her er det en generell forskjell, ved at færre ungdom i distriktene tror de vil ta høyere utdanning enn i mer sentrale kommuner. Kun 39 prosent av distriktsguttene tror de vil ta høyere utdanning, mens det gjelder 58 prosent av distriktsjentene. I de sentrale områdene gjelder det 56 prosent av guttene og 70 prosent av jentene. Dermed er det også varierende kjønnsforskjeller mellom stedene. Forskjellen mellom kjønnene er større i distriktene, med 19 prosentpoeng, mot 14 i sentrale strøk. Når det gjelder forventningen om å få et godt og lykkelig liv, så er det flere gutter med framtidsoptimisme sammenlignet med jenter, uansett bosted. Vi finner også samspill mellom kjønn og bosted. Guttene i distriktene er ørlite mer optimistiske enn guttene i resten av landet. For jentene er det motsatt: distriktsjenter er mer pessimistiske enn jenter i de sentrale områdene.

De neste indikatorene tematiserer ungdommenes forhold til **lokalmiljøet**. Først ser vi på om ungdommene er fornøyd med lokalmiljøet der de bor. Generelt sett er det færre som svarer bekreftende på dette i distriktskommunene enn i de mer sentrale kommunene. Forskjellene mellom jenter og gutter er tydelig større i distriktene enn i resten av landet. Blant guttene og jentene er det henholdsvis 70 og 58 prosent som er fornøyd i distriktene, mens det er 72 og 65 prosent i resten av landet. Det er altså særlig i distriktskommunene vi finner at det er færre jenter som er fornøyd med lokalmiljøet. Eller sagt på en annen måte, det er større forskjeller i lokalmiljøtilfredshet blant gutter og jenter i distriktene enn i de sentrale områdene. Det neste spørsmålet går på om ungdommene tror de vil bo i kommunen når de blir voksne. Færre i distriktene tror de kommer til å gjøre det enn i de mer sentrale områdene. Særlig er det distriktsjentene som i mindre grad forventer å bo i kommunen, det gjelder kun 29 prosent av dem, mot 38 prosent av jentene i resten av landet.

Spørsmålet vi har inkludert om bruk av **media**, er om ungdommene sier de vanligvis er på nett mer enn tre timer, på en vanlig dag utenom skolen. Både blant guttene og jentene i distriktskommunene er det litt over seksti prosent som er mye på nett. I de sentrale kommunene er det nesten samme nivå blant guttene, men noe lavere blant jentene. Her er det altså mindre forskjeller på gutter og jenter i distriktene enn hva det er mellom gutter og jenter i de sentrale kommunene.

Tabell 3. Nøkkellindikatorer. Forskjeller etter kjønn i distriktskommuner og landet for øvrig. Ungdomsskoleelever. Ungdata 2017–2019.

		Distrikts-Norge		Resten av landet		Signifikans-test
		Gutt	Jente	Gutt	Jente	p-verdi
Selvbilde	Jeg er svært fornøyd med hvordan jeg er	90	71	90	74	***
	Positivt selvbilde – samlemål	87	65	87	69	***
Venner	Har fortrolig venn	89	89	90	91	ns
	Hjemme med venner to ganger sist uke	50	55	53	59	ns
Foreldre	fornøyd med foreldrene	86	83	86	83	ns
Skole og framtid	Fornøyd med skolen	61	57	65	62	ns
	Tror de vil fullføre videregående skole	87	89	88	90	ns
	Tror de vil ta høyere utdanning	39	58	56	70	***
	Tror de vil få et godt og lykkelig liv	75	65	74	67	***
Lokalmiljø	Fornøyd med lokalmiljøet	70	58	72	65	***
	Tror de vil bo i kommunen i framtida	45	29	47	38	***
Medier	Høy skjermtid	63	62	64	59	***
Organiserte fritidsaktiviteter	Er med i organiserte fritidsaktiviteter	64	67	65	65	***
	Er med i idrettslag	60	61	65	62	***
	Deltatt på kulturaktivitet	16	27	11	19	***
	Deltatt på klubb	46	47	28	29	ns
Helse	Fornøyd med helsa	74	61	76	65	***
	Mange psykiske plager	7	21	8	23	ns
	Press på minst to områder	10	31	13	35	ns
Rusmidler	Drikker ikke alkohol/bare smakt	80	82	85	85	ns
	Vært alkoholberuset minst én gang	15	15	12	12	ns
Regelbrudd og vold	Gjort mange regelbrudd	13	7	17	10	**
	Blir ofte mobbet	8	10	8	8	***
Antall respondenter (N)		18560		127783		

Signifikanstesten er basert på regresjonsanalyser med samspillsledd som indikerer om kjønnsforskjellene i distriktskommunene er ulike de i de resten av landet. ns=ikke signifikant, *)p<0.05, **)p<0.01, ***)p<0.001

Vi har inkludert tre mål på **organiserte fritidsaktiviteter** i Tabell 3. Først ser vi et generelt mål på om ungdommene er med i en organisasjon, lag eller forening. Nivået er nokså likt blant gutter og jenter uavhengig av bosted. To av tre deltar i organiserte fritidsaktiviteter. Tre prosentpoeng flere jenter enn gutter deltar i distriktskommunene. I sentrale kommuner er det ikke noen kjønnsforskjell. Idrettslagsdeltakelsen er noe lavere i distriktskommunene enn i de sentrale kommunene. Rundt seksti prosent av jentene og guttene deltar i distriktene. I de sentrale kommunene er det noen flere deltakende blant guttene. Deltakelse i organiserte kulturaktiviteter er vanligere blant ungdom i distriktene enn i resten av landet. Blant

gutter og jenter i distriktene er andelene henholdsvis 16 og 27 prosent, mens de samme andelene for resten av landet er 11 og 19. Kjønnforskjellene i denne aktiviteten er altså noe større i distriktene enn ellers i landet. Å være på fritidsklubb er også mye vanligere i distriktskommunene enn i de øvrige kommunene. Nesten halvparten har vært på en fritidsklubb sist måned. Det gjelder både blant jenter og gutter. I de sentrale kommunene er det om lag 20 prosentpoeng færre som har vært på fritidsklubb. Ingen av stedene er det nevneverdige kjønnforskjeller i klubb deltakelse.

Helsesituasjon belyses ved hjelp av tre indikatorer. Det første spørsmålet er generelt, om hvor fornøyd man er med helsa si. Her er det en svært markant kjønnforskjell. I distriktene, blant jentene og guttene, er det henholdsvis 61 og 74 prosent som er litt eller veldig fornøyd med helsa. I sentrale kommuner er det også en kjønnforskjell, men den er litt mindre ettersom litt flere av jentene er fornøyd sammenlignet med jentene i distriktene. I Ungdata måler vi også psykiske helseplager og tabellen viser andelene gutter og jenter som har høyt nivå av slike plager. Her er situasjonen i de to kommunetypene nesten helt lik. Klart færre gutter enn jenter rapporterer slike plager, rundt 7–8 prosent blant guttene, mens det er tre ganger så mange jenter, rett over 20 prosent. I Ungdata er det også inkludert spørsmål om ungdommene opplever press i forbindelse med utseendet, skolen, idrett, sosiale medier eller på andre områder. Her viser vi et mål som indikerer om ungdommene opplever stort press på minst to av disse områdene. I distriktene er det én av ti gutter, og tre av ti jenter som opplever dette. Nivået er litt høyere i sentrale kommuner, men kjønnforskjellene er like begge steder.

Rusmiddelbruk kartlegges i Ungdata med en rekke spørsmål. Her har vi tatt med to variabler. Det første spørsmålet er om ungdommene ikke har drukket alkohol, eller bare smakt. Både blant jenter og gutter er det åtte av ti som svarer bekreftende på dette. I sentrale kommuner er det enda flere som ikke har drukket alkohol. Ikke i noen av kommunetypene ser det ut til å være forskjeller mellom kjønnene. Det andre spørsmålet er om ungdommene har vært beruset på alkohol i løpet av det siste året. Her er det heller ikke noen forskjeller mellom kjønnene. Det er imidlertid rundt 15 prosent som har vært beruset i distriktskommunene, mot 12 prosent i de sentrale kommunene.

Det siste temaet vi berører er **regelbrudd og vold**. I Ungdata spørres det om en rekke regelbrudd, for eksempel hæververk, butikktyveri og å snike på bussen. Vi samler så opp de som svarer at de har mange regelbrudd det siste året. Her er det tydelig at noen flere av guttene er aktive enn hva jentene er – 13 mot 7 prosent i distriktskommunene. Det generelle omfanget av regelbrudd er noe lavere i distriktene enn i de sentrale områdene. Kjønnforskjellene er også litt mindre her. Vi undersøker vold gjennom et spørsmål om ungdommene blir regelmessig mobbet. Åtte prosent av guttene, og ti prosent av jentene, svarer at de mobbes jevnlig. Nivået i distriktet er noe høyere i de sentrale kommunene. Dette skyldes at det er flere jenter som svarer at de blir mobbet, noe som også gjør til at det er en noe større kjønnforskjell i distriktene enn i de sentrale kommunene.

Sosioøkonomiske forskjeller

I Tabell 4 har vi undersøkt de samme nøkkelindikatorerne som i Tabell 3, men nå etter hvor mye sosioøkonomiske ressurser ungdommene har i hjemmet. Vi tar for oss tre grupper ungdom; tredjedelen med minst sosioøkonomiske ressurser, tredjedelen med middels nivå og tredjedelen med mest ressurser i hjemmet. Igjen ser vi på forskjellene i distriktskommunene og i de sentrale kommunene.

Den første indikatoren vi ser på i tabellen er **selvbilde**. Først ser vi på om ungdommene er enig i påstanden «Jeg er svært fornøyd med hvordan jeg er». Her er det tydelige sosioøkonomiske forskjeller. Alle steder er det en del færre som rapporterer om et godt selvbilde blant de med foreldre med lavest sosioøkonomisk status, sammenlignet med de som har foreldre med høyest sosioøkonomisk status. De sosiale forskjellene er altså like, uavhengig om man bor i distriktskommuner eller om man bor i andre deler av landet. Andelene med i de sosioøkonomiske gruppene er nokså like i distriktskommunene og i øvrige kommuner. Når vi undersøker det samme med flere spørsmål om selvbilde, er mønsteret i hovedsak det samme som for det første enkeltspørsmålet.

Det neste vi ser på er relasjonen til **vennene**. De aller fleste, rundt én av ti har dette. Både i distriktene og i de sentrale kommunene er de med minst sosioøkonomiske ressurser i hjemmet som noe sjeldnere har en fortrolig venn. Sammenlignet med de landet for øvrig, så er det generelt noen færre i distriktene som har fortrolig venn, men forskjellene er små. Det er ikke noen forskjell i sammenhengen mellom sosioøkonomiske ressurser og det å ha en fortrolig venn fra sted til sted. Tabellen viser videre at mer enn halvparten av ungdommene har vært to kvelder sammen med venner hjemme sist uke. Både i sentrale strøk og i distriktene er det noe mer vanlig å tilbrakt to kvelder med venner hjemme desto høyere sosioøkonomiske ressurser foreldrene har. De sosiale forskjellene er noe mer markert i de sentrale strøkene, mens det generelle nivået er noe lavere i distriktene.

Den neste indikatoren måler om ungdommene er fornøyd med **foreldrene**. I familier der ressursnivået er høyest er det flest ungdommer som er fornøyd med foreldrene. Slik er det både i distriktskommunene og i de sentrale kommunene. 82 prosent av de med minst ressurser er fornøyd, mens det gjelder 88 prosent blant de med mest ressurser. I de sentrale kommunene er forskjellene mellom de tre sosioøkonomiske kategoriene noe større.

Skole og framtid blir undersøkt med fire indikatorer. Først ser vi at noe over halvparten av elevene er fornøyd med skolen. Ungdom fra familier med mye sosioøkonomiske ressurser er oftere fornøyd med skolen. Det er gjennomgående litt færre som er fornøyd med skolene i distriktskommunene. Forskjellene mellom de sosioøkonomiske gruppene er imidlertid like i distriktet som i landet for øvrig. Begge steder er det også slik at flest tror de vil fullføre videregående skole blant de med høyest sosioøkonomisk ressursnivå hjemme, og færrest blant de med det laveste nivået. Disse forskjellene er noe mindre i distriktet enn i de sentrale kommunene. De sosioøkonomiske forskjellene mellom de som tror de vil ta høyere

utdanning er svært store. I distriktet er det i de tre sosioøkonomiske ressursgruppene, fra lavt, til middels til høyt nivå henholdsvis 35, 53 og 66 prosent som forventer høyere utdanning. Det er like store forskjeller i de sentrale områdene, men her er altså andelen med utdanningsambisjoner høyere i alle gruppene. Til sist i denne delen ser vi at det er en klar sammenheng mellom sosioøkonomisk ressursnivå i hjemmet og framtidsoptimisme: Jo høyere sosioøkonomisk status, jo flere tror de kommer til å få et godt og lykkelig liv. I distriktene gjelder dette 65 prosent av de med minst sosioøkonomiske ressurser mens det gjelder 75 prosent av de med mest ressurser hjemme.

Tabell 4. Nøkkellindikatorer. Forskjeller etter sosioøkonomisk status i distriktskommuner og landet for øvrig. Ungdomsskoleelever. Ungdata 2017–2019.

		Distrikt			Sentrale			Signifikans-test
		Lav SØS	Middels SØS	Høy SØS	Lav SØS	Middels SØS	Høy SØS	p-verdi
Selvbilde	Jeg er fornøyd med hvordan jeg er	78	80	83	79	82	84	ns
	Positivt selvbilde – samlemaal	74	77	79	75	78	80	ns
Venner	Har minst én fortrolig venn	86	90	90	88	91	92	ns
	Hjemme med venner to ganger sist uke	50	54	54	52	58	59	*
Foreldre	Fornøyd med foreldrene	82	86	88	79	85	88	**
Skole og framtid	Fornøyd med skolen	56	59	63	59	64	67	ns
	Tror de vil fullføre videregående skole	84	90	92	83	90	94	***
	Tror de vil ta høyere utdanning	35	53	66	45	65	79	ns
	Tror de vil få et godt og lykkelig liv	65	72	75	64	72	75	ns
Lokalmiljø	Fornøyd med lokalmiljøet	62	65	67	63	70	73	***
	Tror de vil bo i kommunen i framtiden	37	38	38	39	43	45	***
Medier	Høy skjermtid	65	62	58	65	61	57	ns
Organiserte fritidsaktiviteter	Er med i organiserte fritidsaktiviteter	57	67	76	53	65	77	***
	Er med i idrettslag	52	63	69	52	64	73	**
	Deltatt på kulturaktivitet	18	20	29	12	14	20	*
	Deltatt på klubb	45	47	49	31	29	25	***
Helse	Fornøyd med helsen	62	69	73	64	71	75	ns
	Mange psykiske plager	15	13	13	17	15	14	ns
	Press på minst to områder	19	21	22	23	24	26	ns
Rusmidler	Driker ikke alkohol/bare smakt	79	80	85	84	85	86	***
	Vært alkoholberuset minst én gang	17	16	12	13	13	11	**
Regelbrudd og vold	Gjort mange regelbrudd	11	10	8	15	14	12	ns
	Blir ofte mobbet	10	8	9	9	8	7	*
Antall respondenter (N)		18560			127783			

Signifikanstesten er basert på regresjonsanalyser med samspillsledd som indikerer om de sosioøkonomiske forskjellene i distriktskommunene er ulike de i de resten av landet. Ns=ikke signifikant, *) p<0.05,**) p<0.01, ***) p<0.001

Det neste vi ser på er forholdet til **lokalmiljøet**. Både i sentrale kommuner og i distriktskommunene er det slik at færre av de med det laveste sosioøkonomiske ressursnivået hjemme er fornøyd med lokalmiljøet, sammenlignet med de med det høyeste ressursnivået. Forskjellene mellom de med det høyeste og laveste sosioøkonomiske ressursnivået er imidlertid mindre i distriktene enn i de sentrale områdene. Differansene er henholdsvis 5 og 10 prosentpoeng. På spørsmålet om ungdommene ser for seg at de vil bo i kommunen i framtida, så er det ikke sosioøkonomiske forskjeller i distriktene; i alle tre kategoriene er det mellom 37–38 prosent som vil bo i kommunen. Det er det derimot slike forskjeller i de sentrale kommunene. Jo mer ressurser, desto flere vil bo i kommunene i framtida.

Det neste spørsmålet går på bruk av **medier**. Høy skjermtid er mer vanlig blant ungdom med lavt nivå av sosioøkonomiske ressurser hjemme enn blant de med det høyeste nivået. Andelene er henholdsvis 65 mot 59 prosent i distriktskommunen. Nivået er ikke signifikant annerledes i de sentrale kommunene.

Som i forrige tabell ser vi også her på tre mål på **organiserte fritidsaktiviteter**. Det første er om man er med i organisasjon, lag eller forening. Dette gjelder 57 prosent av de med det laveste ressursnivået, mens det for mellomkategorien er 67 prosent og for de med det høyeste nivået er 76 prosent. Det er et lignende mønster for å ha deltatt eller konkurrert i et idrettslag sist måned. Fra laveste til mellomste, til høyeste ressursnivå, er andelene som har deltatt 52, 63 og 69. Dette er markante forskjeller, som faktisk er enda større i de sentrale kommunene. Angående deltakelse i organiserte kulturaktiviteter så er det, som vi har sett, en høy deltakelse i distriktskommunene. Forskjellene mellom de sosioøkonomiske gruppene er også markant i distriktene. Blant de med høyest sosioøkonomisk status er det nær én av tre som har deltatt sist måned, mens det omtrent er én av fem i kategoriene med mindre sosioøkonomiske ressurser. Forskjellene i de sentrale strøk følger samme mønster, men i mindre grad – noe som går mot tendensen til mindre sosioøkonomiske forskjeller i distriktene. Deltakelse på fritidsklubb skiller seg også ut, men på en annen måte. Her er generelt deltakelsen høyere i distriktskommunene hvor mellom 45–49 prosent av ungdomsskoleelevene har deltatt. Fire prosentpoeng skiller de med det laveste og høyeste ressursnivået. Noen flere fra sistnevnte gruppe har vært på fritidsklubb sist måned. Forskjellene i distriktet skiller seg tydelig fra forskjellene i de sentrale kommunene, hvor sammenhengen er motsatt. Her er det de med minst ressurser som oftest er på fritidsklubb.

Helse er dokumentert med tre spørsmål. I distriktene ser vi at det er tydelige sosiale forskjeller i hvor mange som svarer at de fornøyd med helsa si. Jo mer sosioøkonomiske ressurser en har i hjemmet, desto vanligere er det å være fornøyd med helsa. Andelene fornøyde i de tre kategoriene er 62, 68 og 73 prosent. For høyt nivå av psykiske plager er det nesten ingen forskjeller. Man ser kun en liten tendens til at noen flere med lavt sosioøkonomisk ressursnivå er mye plaget. Det siste spørsmålet går på om ungdommene har opplevd mye press på minst to områder. Her er det igjen et mønster som følger nivået av sosioøkonomiske ressurser. Blant de med det laveste nivået er det noen færre som opplever

mye press, enn blant de med det høyeste nivået. Andelen i disse ytterpunktene er 19 mot 23 prosent. I de sentrale kommunene er det i hovedsak de samme forskjellene mellom de tre sosioøkonomiske kategoriene som i distriktene.

De neste spørsmålene handler om **rusmidler**. Vi ser først at det er sosioøkonomiske forskjeller i andelen som ikke har drukket alkohol i distriktene. I gruppen med minst sosioøkonomiske ressurser er det 79 prosent, mens det er 84 prosent i gruppen med mest ressurser. I de mer sentrale kommunene er det mindre forskjeller mellom gruppene. Også på spørsmålet om man har vært alkoholberuset ser vi sosiale forskjeller i distriktskommunene. Det er flest som har vært beruset blant ungdom med minst ressurser hjemme: 17 prosent. Nivået er nesten likt i den midterste gruppen, mens 12 prosent av de med de høyeste ressursnivået har vært beruset. Når det gjelder alkoholberuselse er det minimale sosioøkonomiske forskjeller i de sentrale kommunene.

De siste spørsmålene handler om **regelbrudd og vold**. Andelen som har gjort mange regelbrudd litt høyere blant ungdom med det laveste ressursnivået hjemme. Slik er det både i distriktskommunene og i resten av landet. I distriktene gjelder dette 11 prosent, mens tre prosentpoeng færre har gjort mange slike regelbrudd blant ungdom med mest sosioøkonomiske ressurser hjemme. Jevnt over er det et flere av ungdommene i de sentrale kommunene som har gjort regelbrudd. Sammenhengen mellom regelbrudd og sosioøkonomiske ressurser i hjemmet er imidlertid lik i distriktene som i de sentrale områdene. På spørsmålet om man ofte blir mobbet er det ikke tydelige sosiale forskjeller. I alle de sosioøkonomiske gruppene er det mellom 7 og 10 prosent som blir regelmessig mobbet. Andelen som blir mobbet er noe lavere i de sentrale kommunene. Her ser vi også forskjeller etter sosioøkonomisk ressursnivå, som altså skiller seg litt fra mønsteret i distriktene.

Konklusjon

I dette kapitlet har vi undersøkt hvordan distriktsungdoms har det på sentrale områder av sine liv ved hjelp av nøkkelindikatorer fra Ungdata. Vi har undersøkt disse aspektene langs to dimensjoner; kjønn og sosioøkonomisk ressursnivå i hjemmet. Vi stilte to spørsmål innledningsvis om distriktene og de sentrale kommunene. På hvilken måte er varierer betydningen av kjønn mellom disse stedene? På hvilken måte er de sosioøkonomiske forskjellene ulike i distriktene som ellers i landet?

La oss først se på kjønn. Overordnet er det flere områder der kjønnsforskjellene er større i distriktene enn i resten av landet. Ut fra de variablene vi har undersøkt vil vi peke på fem hovedfunn der enten guttene eller jentene i distriktene skiller seg særlig fra hverandre, og hvor de også skiller seg fra guttene og jentene i de mer sentrale kommunene. For det første er det tydelig at noen færre distriktsjenter enn jenter i resten av landet har et godt selvbilde. Det andre funnet er at færre jenter i distriktene er fornøyd med helsa, sammenlignet med i de mer sentrale områdene. For det tredje finner vi at det også er færre jenter som er fornøyd med

lokalmiljøet i distriktskommunene, og færre av dem som ser for seg å bli boende der i framtiden. Det fjerde punktet er at flere av jentene i distriktene rapporterer å bli mobbet. Til sist finner vi at færre av guttene i distriktene forventer å ta høyere utdanning.

Jentene og guttene i distriktene skiller seg altså ut med et lavere nivå på blant annet selvbilde, misfornøydhet med helse, fornøydhet med lokalmiljø, mobbing og utdanningsplaner. Et spørsmål man kan stille seg er om dette er store eller små forskjeller. En måte å danne seg et inntrykk av hva disse forskjellene substansielt betyr er å omregne estimatene til generelle tall for hele populasjonen. Om vi definerer populasjonen som alle distriktsungdom i ungdomsskolealder (13–15 år) var den totale populasjonen i sentralitetsklasse 5 og 6 på 28 559 ungdommer i 2019 (Statistisk sentralbyrå, 2020). Om lag halvparten av disse er jenter, halvparten gutter. Dette tilsier at dersom nivået blant jentene og guttene i distriktskommunene var som blant jentene og guttene i resten av landet, så hadde det vært:

- fire prosentpoeng flere jenter med godt selvbilde, noe som tilsvarer rundt 570 jenter
- fire prosentpoeng flere jenter som er fornøyd med helsa si, noe som tilsvarer rundt 570 jenter
- syv prosentpoeng flere jenter som er fornøyd med lokalmiljøet, noe som tilsvarer rundt 1000 jenter
- to prosentpoeng færre jenter som regelmessig mobbes, noe som tilsvarer rundt 285 jenter
- 17 prosentpoeng flere gutter som vil ta høyere utdanning, noe som tilsvarer rundt 2430 gutter

Om dette er lavt eller høyt avhenger kanskje av øyet som ser. Vår vurdering er imidlertid at dette er substansielt viktige forskjeller. Antar man at disse mønstrene har stabilitet over tid så kan man generaliserer disse funnene til forutgående og kommende kull med ungdomsskoleelever i distriktene. Da blir omfanget naturligvis enda større.

Hva med de sosioøkonomiske forskjellene? Generelt sett er det med sosioøkonomisk bakgrunn som med kjønn at mønstrene i distriktene ofte ligner mønstrene i de sentrale kommunene. Men det er noen forskjeller. Her trekker vi fram fire mønstre som skiller seg ut. For det første framstår de sosioøkonomiske forskjellene ofte noe svakere i distriktskommunene enn i de sentrale kommunene. For det andre er det tydelig mindre og annerledes sosioøkonomiske forskjeller i deltagelse i organiserte fritidsaktiviteter i distriktene enn i mer sentrale strøk. Det mest påfallende her gjelder fritidsklubber. I distriktskommunene er det et motsatt mønster etter sosioøkonomiske ressurser enn hva man ser i de mer sentrale kommunene. I distriktene ser vi små forskjeller, men noe høyere deltagelse blant de med mest sosioøkonomiske ressurser. I de sentrale kommunene er det større sosiale forskjeller og vi ser at deltagelsen er høyest blant de med minst

sosioøkonomiske ressurser hjemme. Et tredje moment er forholdet til lokalmiljøet. I de sentrale kommunene er det tydelige sosiale forskjeller. De med det høyeste sosioøkonomiske ressursnivået hjemme er tydelig mer fornøyd med lokalmiljøet enn de med minst sosioøkonomiske ressurser hjemme. Forskjellen er på 10 prosentpoeng. Sammenhengen ser lik ut i distriktene, men her ser vi kun halvparten så stort utslag av sosioøkonomiske ressurser. På spørsmålet om man vil bo i kommunen finner vi ikke sosioøkonomiske forskjeller i distriktene. I resten av landet er det en positiv sammenheng mellom ressurser og antakelsen om å bli boende. Til sist ser vi at flere av distriktsungdommene med lavt og middels ressursnivå hjemme har drukket alkohol eller vært alkoholberuset enn de med mye ressurser hjemme. Dette kan se ut til å være unntaket til regelen om mindre sosiale forskjeller i distriktene. Distriktsungdom med høyt ressursnivå hjemme ligner mer på de som bor i de sentrale strøkene.

Oppsummert i to punkter ser vi for det første at kjønnsforskjellene ofte er større; flere av distriktsjentene har dårlig selvbilde, dårlig forholdet til lokalmiljøet, dårlig opplevd helse og blir regelmessig mobbet, sammenlignet med jenter i resten av landet. For det andre ser vi at ungdom i distriktene, tross ulikt sosioøkonomisk ressursnivå hjemme, er litt likere hverandre på tvers av de fleste nøkkelindikatorene enn hva ungdommene i de sentrale områdene er.

Hvorfor er det slik? Har vi på den ene siden å gjøre med en kjønn distriktseffekt? Kan det være at kjønn utspiller seg på en annen måte i distriktskommunene enn i sentrale områder; at det er noe i distriktene, ved bostedet og omgivelsene, som preger guttenes situasjon på annen måte enn jentenes situasjon? Når vi ser at flere av jentene i distriktene kommer dårligere ut på selvbilde, fornøydhet med egen helse, lokalmiljøtrivsel og mobbing, kan dette ha å gjøre med en slik kjønn distriktseffekt? Har vi også å gjøre med en sosioøkonomisk distriktseffekt? Er det noe med befolknings sammensetningen, arbeidsmarkedet eller kulturelle strukturer som får sosioøkonomiske ressurser til å virke mindre? Hva er det «som er virksomt» i distriktene, som gjør at de sosioøkonomiske forskjellene ofte blir mindre? I resten av rapporten utforsker vi ulike sider ved disse trekkene.

Kapittel 3: Dype røtter, tette bånd og bred deltagelse: Ungdoms nettverk og tilhørighet i distriktene

Vi så i kapittel to at distriktsungdom, tross ulikt ressursnivå hjemme, er litt likere hverandre på tvers av de fleste nøkkelindikatorene enn hva ungdommene i de sentrale områdene er. Kan det indikere at en oppvekst i Distrikts-Norge i større grad er kjennetegnet av sosial støtte, opplevelse av tilhørighet og sterke relasjonelle bånd enn oppvekst andre steder? Her skal vi undersøke det ved å se på hva som kjennetegner ungdoms opplevelse av tilhørighet i de minst sentrale kommunene, og sammenligne med andre steder.

Mye forskning har beskrevet rurale strøk som preget av sosiale, geografiske og mentale tilknytninger. Forskere har knyttet dette til en type avslappet generøsitet, at «alle kjenner alle» og lav grad av segregering (Rosvall & Rönnlund, 2019). Forholdet mellom fellesskap og solidaritet på den ene siden og individets frihet på den andre i moderne samfunn har vært et yndet tema fra den klassiske sosiologien (for eksempel Durkheim, 2005 [1897]; Simmel, 2012 [1903]). I nyere forskningslitteratur karakteriseres ofte små samfunn av *sosial kapital* (J. Sørensen, 2016) – ressurser som oppstår i relasjonene mellom mennesker, som vedlikehold av normer, høy grad tillit og sanksjonering av normbrudd (Putnam, 2000). For enkeltmennesket er det mange positive trekk som er knyttet til sosial kapital (Berkman, Kawachi, & Glymour, 2014), som sosial støtte, opplevelsen av anerkjennelse og kjærlighet, tilhørighet til et nettverk med gjensidig forpliktelse. Dessuten muliggjør sosial kapital aktiv deltagelse, og muligheten til å påvirke andre gjennom delte normer. Sosial kapital er også viktig på samfunnsnivå, gjennom at sosial kapital gir samfunnet mulighet til å opprettholde sosiale normer, økt politisk gjennomslag ved at mange står sammen og tilgang til og utveksling av ulike ressurser.

Kan disse positive trekkene ved sosial kapital være med på å beskrive unges oppvekstvilkår i distriktene i Norge? Vi tar utgangspunkt i hva de kvalitative analysene viser at ungdom fra Industribygd selv ser på som verdifullt i deres liv. Vi finner at det særlig gjelder fellesskap og deltagelsesverdier som kommer til uttrykk både gjennom ungdommenes forhold til slekt på tvers av generasjoner og deres deltagelse i fritidsaktiviteter. Deretter undersøker vi de trekkene vi ser i Industribygd i det kvantitative materialet, for å se om disse trekkene er noe som kan sies å gjelde Distrikts-Norge generelt. Her går vi også dypere inn i kjønns- og klassemønstre for deltagelse og tilhørighet på den sosiale fritidsarenaen i distriktene sammenlignet med resten av landet.

Dype røtter, tette bånd

For å undersøke hva som kjennetegner ungdoms opplevelse av tilhørighet i de minst sentrale kommunene, tar vi først utgangspunkt i intervjuene med ungdommene fra Industribygd. Hva så de unge selv på som verdifullt i deres liv i bygda? Vi viser at det som har verdi handler særlig om tilknytning og fellesskap, på to litt ulike måter: for det første til slekt og sted, med dype slektskapsbånd og forankring i bygda, og for det andre en tilhørighet til jevnaldersmiljøet med en sterk kultur for deltagelse på ulike arenaer som fritidsklubb og organisert idrett.

Trygghet og tilhørighet i generasjoner

Vi så i kapittel 2 at de aller fleste ungdom er fornøyde med foreldrene, og at de er like fornøyde med foreldre uavhengig av hvor de bor i landet. I Industribygd hadde mange av ungdommenes familier bodd i bygda i tre generasjoner, og de fleste av ungdommene vi intervjuet herfra hadde nært forhold til besteforeldre. De hadde oftest flere av besteforeldrene som nære naboer, i mange tilfeller fra begge sider av familien. Anna fortalte om de tette båndene hun hadde til bygda. Familien hadde bodd der i tre generasjoner, og besteforeldrene på begge sider var nære naboer. Hun var nesten daglig hos besteforeldrene som bodde i nabohuset, og gikk sømløst mellom husene. Hun levde nesten i en slags storfamilie. Besteforeldrenes betydning ble enda tydeligere da vi snakket med henne under koronanedstengingen et års tid etter det første intervjuet. Da skolen stengte, holdt familien seg i en frivillig 14-dagers karantene, slik at de kunne fortsette å besøke besteforeldre.

Katrine traff begge bestemødrene sine to ganger i uka, «for bestemor bruker alltid å invitere oss på middag eller noe sånt». ... «Faren min kommer herfra, har bodde her siden han var liten. Besteforeldra mine bor jo ikke så langt unna oss. ... Annenhver torsdag så er jeg med og hjelper bestemor med å vaske og ordne for henne.» Det nære forholdet denne jenta hadde til besteforeldre, var også utvidet til de eldre naboene:

[Naboene] er ganske gamle, men jeg har alltid dratt til dem. Også har jeg fått en is eller noe sånt. Så da jeg var liten så stakk jeg jo av til dem på morgenen, så fikk jeg frokost der. Så jeg har egentlig alltid hatt ganske godt forhold til dem. Også har de barnebarn de også, så de har flere jenter som barnebarn og hun ene er like gammel som meg, så hun har jeg vært med ganske mye.

Denne beskrivelsen av tilforlatelige og hverdagslige aktiviteter og rutiner gir et innblikk i hvor selvsagt, hyppig, men også hvor betydningsfull den nære interaksjonen mellom generasjonene er, og hvordan nære barnebarn- og besteforeldre-relasjoner kan få ringvirkninger i lokalsamfunnet. Disse beskrivelsene av kontakten mellom generasjonene skiller seg fra de andre mer urbane oppvekststedene i Ungdom i endring (Eriksen, Stefansen, & Ødegård, kommende). Selv om ungdom fra de andre stedene også kunne ha nær kontakt med besteforeldre, hadde flestparten av ungdommene fra Industribygd ikke bare nære

forhold med sine besteforeldre, men de bodde også i samme bygd og møttes dermed ofte. Besteforeldrene hadde dermed muligheter til i større grad å være funksjonelle omsorgspersoner i hverdagen, i stedet for det som var vanligere andre steder – å møtes primært i ferier og høytider.

De nære båndene til besteforeldre hadde stor emosjonell betydning for ungdommene. Mange fortalte at de var bekymret for besteforeldrenes helse da vi snakket med dem under koronanedstengingen, og for en del var besteforeldrene sentrale omsorgspersoner på linje med foreldrene. Hanne fortalte for eksempel at bestefaren, som nylig hadde gått bort, hadde vært den nærmeste for henne. Men å ha besteforeldrene som så sentrale personer i livet, hadde også stor praktisk betydning – noe mange av foreldrene understreket da vi snakket med dem. At besteforeldrene bodde i bygda, var en av flere gode årsaker at de hadde valgt å bli boende eller flytte tilbake til bygda, for å få hjelp med barnepass og lignende i småbarnsperioden. Også for ungdommene var det fint å kunne ha flere hjem å veksle mellom. Å ha slike tette slektskapsbånd i bygda ga mye samvær og mye varme.

Flere av ungdommene vektla også at det var praktisk å ha besteforeldre i nærheten. Åse fortalte at begge foreldrene har vokst opp i Industribygd, og to besteforeldre bor rett over veien:

Jeg har tre besteforeldre siden det ble et samlivsbrudd, men de nærmeste besteforeldrene mine bor rett over veien der jeg bor. Det er så deilig. ... Vi har veldig masse kontakt med de som bor rett over veien, for hvis vi [...] har glemt sukkeret, så springer vi bare ned og henter det.

Det å være tett på ser også ut til å nære oppunder en utvidet ansvarsfølelse fra besteforeldrene. Kasper fortalte at han var veldig glad i besteforeldrene, som stilte opp og som han var innom flere ganger i uka. På intervjutidspunktet var han alene hjemme med de søsknene, men det gikk greit, fortalte han, fordi besteforeldrene passet på: «For bestemor og bestefar føler veldig stor plikt for å være her hvis vi er alene hjemme. Det er fint det da.» Den sterke plikten Kasper så hos besteforeldrene sine for at de skal ha det bra, tegner dem som en type reserveforeldre, som står klare til å passe på, og utøve omsorg og stell.

Det var lite som tilsynelatende handlet om store brudd mellom generasjonene i Industribygd. Tvert imot var det mye fokus på samvær på tvers av generasjoner. Dette kom blant annet fram i fortellingen vi fikk fra faren til en av ungdommene. Han forklarte at han var nært knyttet til slekta si. Han hadde vokst opp på gård der han mintes at det alltid var masse folk og mye fellesskap rundt felles onnearbeid om sommeren. Som voksen var han selv den som dro rundt og besøkte eldre onkler og tanter og sørget for at fellesskapet i familien ble opprettholdt. I jula samles de på familiegården. For han og kona var en av hovedårsakene til å bo i Industribygd å ha familien, og særlig besteforeldre, i nærheten. Måten denne faren fortalte om deres familieliv og barnas oppvekst viser tydelig hvor stedsforankret

forholdet til slekta var for ham, og at han så på sin generasjon som en forlengelse av sine foreldres.

Industribygd er en bygd der folk bor i flere generasjoner. Det ikke var alle ungdommene i Industribygd som hadde besteforeldrene sine eller slekta si i bygda, men for de som hadde det, var de tette båndene til besteforeldrene et fast punkt i deres liv som så ut til å skape trygghet og rotfeste. De tette nettverkene og de mange sterke individuelle koblinger mellom ungdommene og de eldre generasjonene så ut til å skape tradisjoner, trygghet og en opplevelse av tilhørighet. Selv om vi ikke har data fra Ungdata om betydningen av besteforeldre og slektsnettverk, er det allikevel tendenser som peker i samme retningen: I delrapport 1 fra denne studien (Bakken, 2020b) så vi at flere av ungdommene i Distrikts-Norge sa de kjente foreldrene til vennene enn hva de gjør i resten av landet.

Betydningen av deltakelse på fritidsarenaer i Industribygd

De fleste av ungdommene hadde altså dype røtter i bygda gjennom flere generasjoner som bodde på samme sted. De aller fleste hadde også jevnalderrelasjoner som var bredt forankra gjennom aktiv deltagelse i ungdomsmiljøet i bygda. Skolen var den mest konstante arenaen der ungdom møttes, men her skal vi se på de valgfrie fritidsarenaene som var spesielt viktige i Industribygd: idrett og fritidsklubben. En typisk fritidsmønster kunne se ut som det gjorde for Henrik. For ham handlet livet mye om venner og fotball. Livet hans var delt inn i litt ulike soner etter skolen: «Jeg liker fotball. Og når jeg er hjemme etter fotballtrening, så er jeg ofte ute med venner på [Ungdomsklubben]. ... Så der møter jeg mange venner, så er vi ute og kjøper oss ting og sånn.» Han var veldig glad i å gå på fritidsklubben, gjerne tre ganger i uka, og var en aktiv sosial gamer, særlig Fortnite. Han hadde to gjenger med venner som han var mest med: «Det er liksom spille- og utegjengen. Det er liksom mest spilling, men også litt ute». De ulike arenaene var det viktigste stedet å møte venner, ved siden av skolen. Her skal vi se nærmere på betydningen av deltagelse på disse arenaene.

I Industribygd var de fleste av ungdommene i utvalget med på organisert idrett – det var bare to gutter som ikke holdt på med noe organisert. Både gutter og jenter spilte fotball, jentene spilte i tillegg håndball og holdt dessuten på med en rekke andre fritidsaktiviteter, som musikk, drama, dans og politikk. Flere av guttene spilte fotball, noen svømte og drev med friidrett. For en del av de som holdt på med organisert idrett var det ikke bare en arena for å treffe venner, men det var også noe familien ofte var med. Flere av foreldrene deltok i sentrale posisjoner i barnas idrettsaktiviteter. Jane, for eksempel, fortalte at foreldrene hennes var veldig glad for at hun spilte håndball, og begge var med i sentrale roller i klubben, «så de støtter meg veldig, og det er jeg veldig takknemlig for.» Foreldrenes deltagelse ga en form av fellesskap også i familien, som kom fram i flere av ungdommenes fortellinger.

At foreldrene bidro som trenere, oppmenn og lignende i ungdommenes idretter var ikke nødvendigvis særegent ved Industribygd. I intervjuene med foreldrene var det imidlertid flere som framhevet at det i bygda var en sterk kultur for fellesskap og solidaritet (Eriksen & Stefansen, kommende). En far fortalte at treningsmulighetene i lokalmiljøet var svært gode – og at dette var på grunn av deres egen innsats. Han fortalte at de har bygd idrettshall på dugnad: «Er bygget på dugnad, så det har vi betalt og alt sammen. Koster oss ikke en krone nå. Så vi er veldig sånn bra bygd slikt. Det hadde vi ikke fått til, vi snakka om å bo i by ikke sant. Sånne ting får du ikke til». Han knyttet dugnadsånden og viljen til å jobbe og betale for å skape noe for ungdommene som noe de fikk til i denne bygden, i motsetning til hva han så for seg som mulig å få til i en by. Under denne antagelsen lå det en sterk verdivurdering og kulturbeskrivelse: bygda hans ble slik karakterisert av mennesker som hadde tid å gi, fleksibilitet og evne til samarbeid, og vilje til å bidra for fellesskapets og ungdommenes beste.

Det var svært viktig for denne faren at datteren spilte fotball, ikke på grunn av idretten i seg selv, men fordi det var viktig å oppleve fellesskap, solidaritet og mestring gjennom idrettsdeltagelsen. For han var det viktigste ungdommene skulle få ut av å delta i idrett: «Tilhørighet. Tilhørighet og mestring. Det er jo de to viktigste faktorene.» Deltagelse på fritidsarenaen var i Industribygd en av de mest sentrale arenaene til å være sammen med jevnaldrende, og denne deltagelsen var sterkt understøttet av voksne i bygda – sammen med en kultur for deltagelse og solidaritet og at alle skal få mulighet til å være med.

Organiserte fritidsaktiviteter

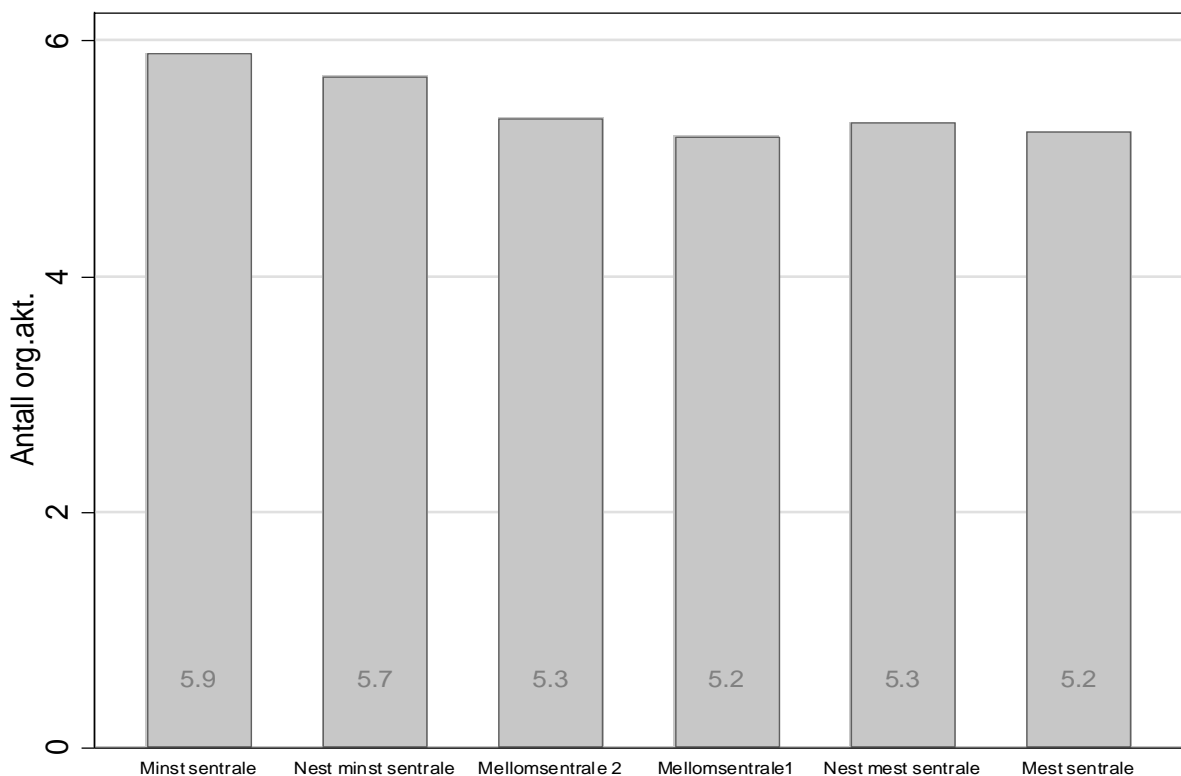
Nå skal vi se nærmere på om vi kan finne igjen noe av denne deltagelsesverdien i det kvantitative materialet. Hvordan harmonerer Ungdata-tallene med det mønsteret vi ser i Industribygd? Er det slik at flere deltar i distriktene? For å se på dette ser vi først på de organiserte fritidsaktivitetene som gjerne innebærer aktiviteter under oppsyn av en trener, instruktør, lærer eller en annen leder – og ofte i fellesskap med andre ungdom. På den andre siden vil vi også se på noen uformelle former for fritidsaktiviteter der jevnaldrende møter hverandre. For å gjøre dette bruker vi litt andre framgangsmåter og andre forklaringsvariabler enn de som ble inngår i den første rapporten fra prosjektet (Bakken 2020). La oss først gå nærmere inn på de organiserte fritidsaktivitetene.

I den første rapporten (Bakken 2020) ble det pekt på en god del likheter mellom de organiserte aktivitetene i Distrikts-Norge og i resten av landet. Andelene som er med i organisasjoner, klubber eller lag er nesten identiske i distriktskommunene og i landet for øvrig. Ser man på spesifikke aktiviteter finner man imidlertid ulike nivå. For noen aktiviteter er andelen som deltar noe mindre. Det gjelder idrett og religiøs forening. For de andre aktivitetene som det spørres om i Ungdata er det flere i distriktene som deltar. Det gjelder særlig fritidsklubb, men det er også flere som deltar i kultur- og musikkskole, korps, kor eller orkester, samt i andre organisasjoner, lag eller foreninger. Ut fra dette melder det seg to spørsmål. Er det flere forskjeller i organisert aktivitetsdeltakelse i distriktene når vi måler

deltakelse på ulike måter? Er det spesifikke grupper eller mønstre i deltakelsen der ungdommene i distriktene skiller seg ut?

En måte å undersøke det første spørsmålet – om det er spesifikke grupper eller mønstre i deltakelsen der distriktsungdom skiller seg – er å summere opp alle de organiserte aktivitetene ungdommer er med på. Er det da slik at ungdom i distriktene deltar i lik, mindre eller større grad enn de i de mer sentrale områdene? I Figur 3 ser vi gjennomsnittstallene for deltakelse for alle sentralitetstypene. Her ser vi at ungdom i de minst sentrale og i de nest minst sentrale kommunene i gjennomsnitt deltar noe oftere i organiserte fritidsaktiviteter enn ungdom i de mest sentrale kommunene. Måler vi på denne måten er vitner det altså om en høyere gjennomsnittlig deltakelse blant ungdom i distriktene.

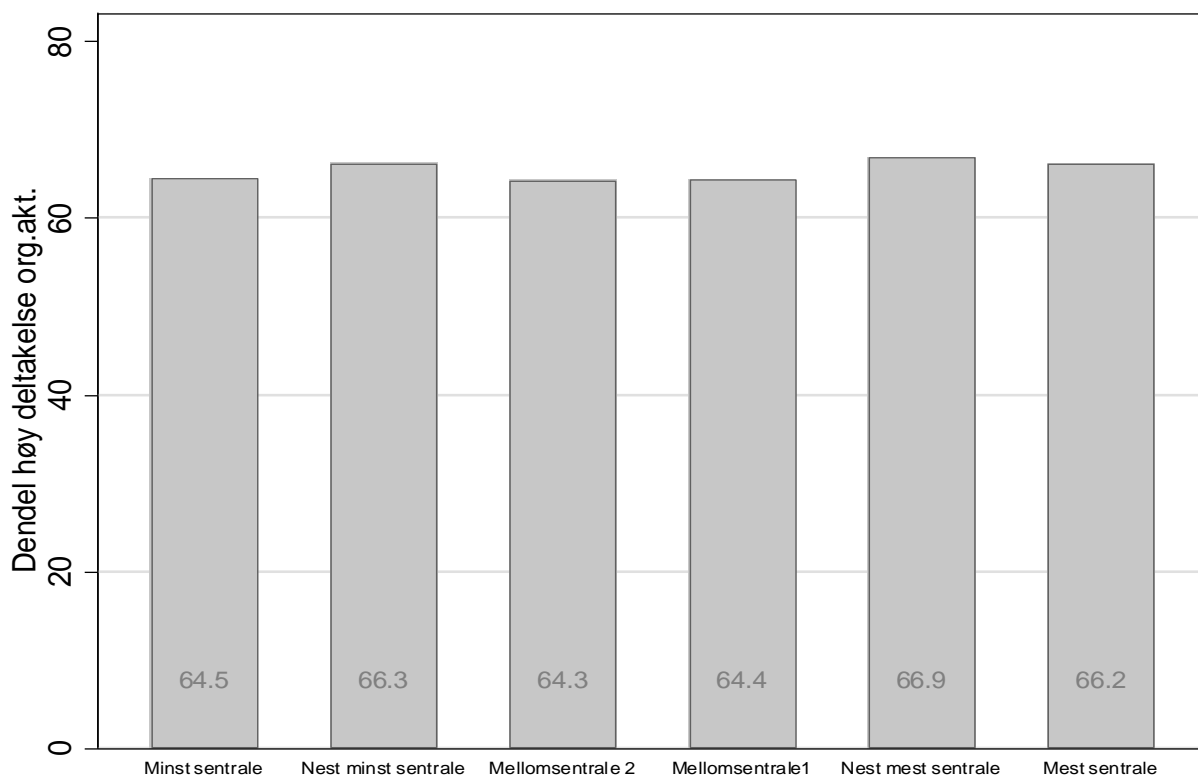
Figur 3. Antall organiserte fritidsaktiviteter sist måned etter kommunenes sentralitetstype.

Det at deltakelsen er høyere i distriktene, når vi regner gjennomsnittlig deltakelse, kan imidlertid tenkes å skyldes minst to forskjellige fenomen. På den ene siden kan det være at enkelte grupper av distriktsungdom deltar veldig mye i én enkeltaktivitet og slikt sett trekker opp snittet for alle distriktsungdom. Slik kan det være om for eksempel ungdommene driver svært mye med idrett, at mange har svart at de har deltatt fem ganger eller oftere sist måned. Da kan disse trekke opp snittet for alle. Et alternativ, som også kan gi høyt nivå er dersom mange av ungdommene deltar litt, men i flere typer aktiviteter. For eksempel om mange har vært litt på fritidsklubb, noe på idrettslag og et par ganger på korps, da vil dette

trekke opp aktivitetsnivået. I de neste analysene vil vi undersøke hvilket av alternativene som best ser ut til å forklare dette mønsteret.

Figur 4. Andel som deltar fem ganger eller oftere på organiserte fritidsaktiviteter

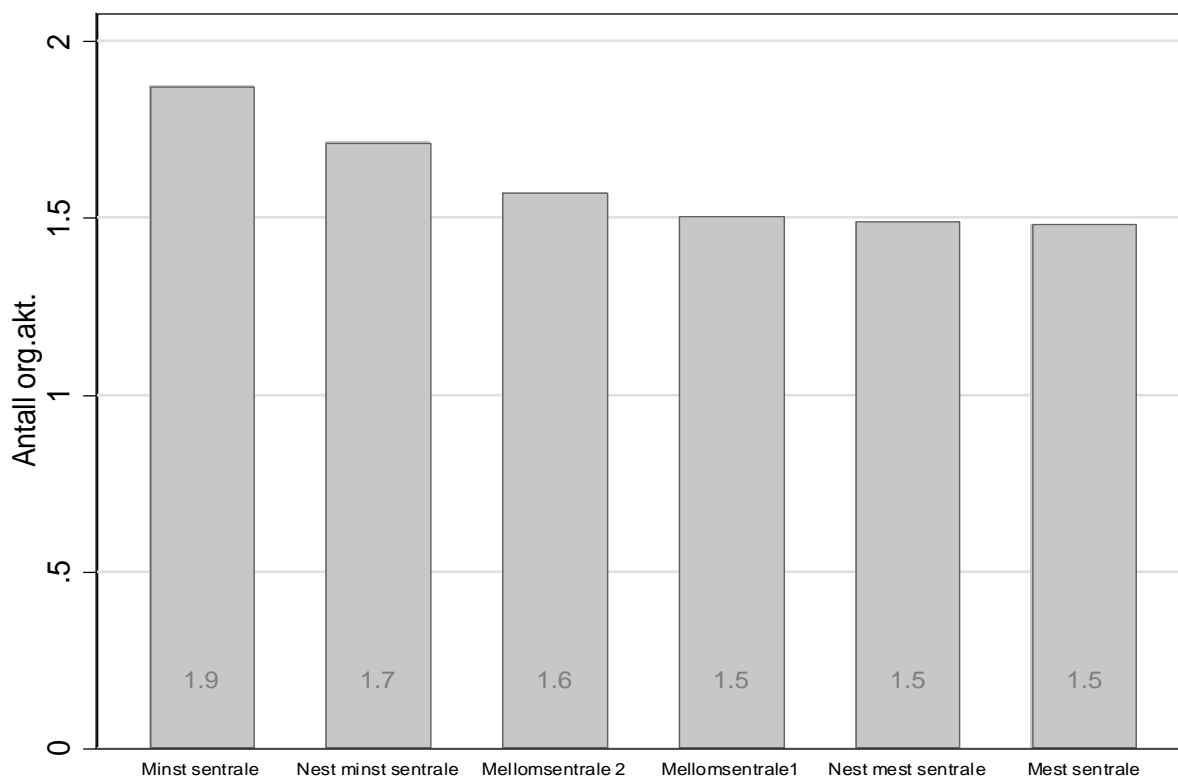
I Figur 4 har vi undersøkt det første alternativet. Er det slik at høyere deltakelse i distriktene er drevet fram av en mindre gruppe svært iherdige ungdommer? Denne analysen tyder ikke på dette. Andelen som har høy deltakelse er nokså lik i distriktskommunene som i resten av landet. Men når vi måler på denne måten ser vi en tendens til at andelene som har et høyt nivå av deltakelse, definert som det å delta minimum fem ganger per uke, er noe høyere i de nest mest og mest sentrale områdene, enn hva de er i distriktskategoriene.

Dermed kan det være at distriktsungdommene ikke nødvendigvis deltar hyppig i en eller to aktiviteter, men kanskje heller at flere deltar og fordeler seg jevnt over i flere aktiviteter. Dette har vi undersøkt i Figur 5. Her har vi summert opp antallet unike fritidsaktiviteter som ungdommene kan være med på. Har man bare vært med i idrettslag får man verdien 1, mens har man vært med på både idrettslag og fritidsklubb så får man 2. Har man i tillegg vært med i en annen organisasjon får man verdien 3. Her viser det seg at det gjennomsnittlig antallet forskjellige organiserte fritidsaktiviteter man er med i er høyere i distriktene enn i de mer sentrale kommunene – særlig gjelder det de minst og nest minst sentrale kommunetypene.

Når vi så at aktivitetsnivået var likt i den første rapporten, tross noen ulike mønstre i enkeltaktiviteter (Bakken, 2020), så har vi her sett at det er noen ytterlige forskjeller etter bosted. Analysene viser at gjennomsnittsansnittet enkeltøkter i

fritidsaktiviteter er noe høyere i distriktet. Andelene som deltar hyppig i fritidsaktiviteter, er derimot noe høyere i sentrale kommunene. Og til sist så vi at distriktsungdom deltar i flere forskjellige typer aktiviteter. Dette kan tyde på at spesialisering og hyppig deltakelse er mer vanlig for de sentrale områdene, mens bred, men ikke fullt så intens, deltakelse i flere aktiviteter er mer vanlig for distriktskommunene – med den konsekvens at deltakelsesfrekvensen totalt sett faktisk er høyere i distriktskommunene.

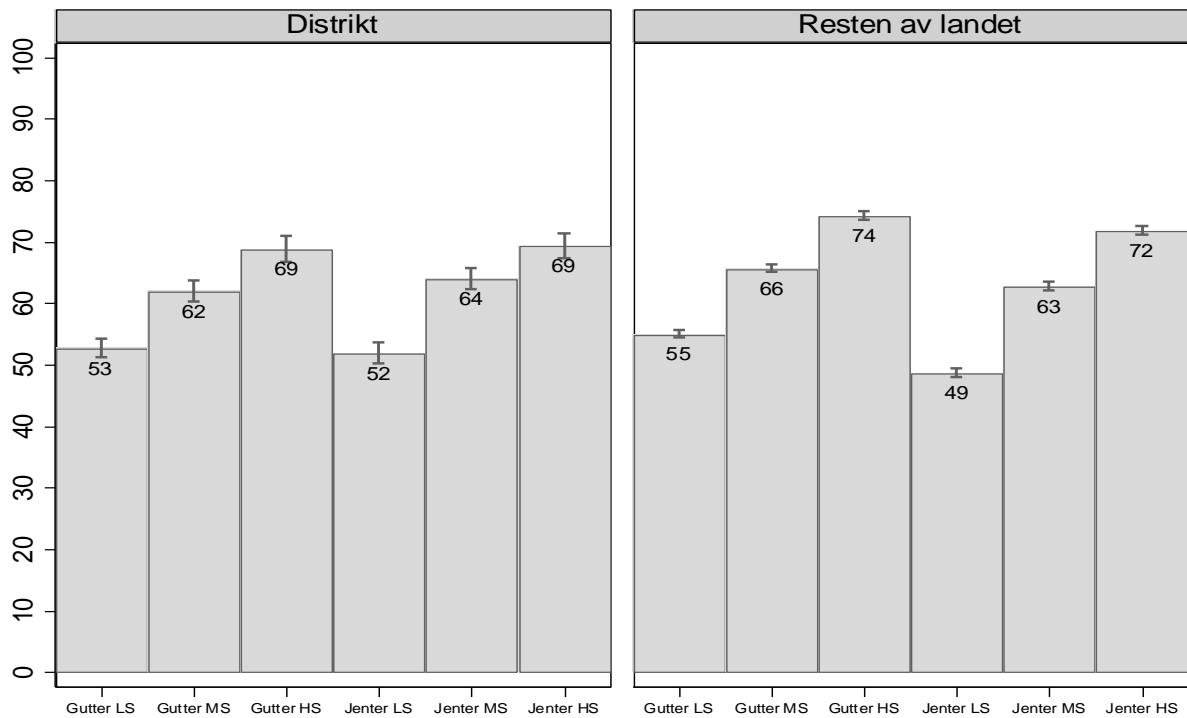
Figur 5. Antall unike fritidsaktiviteter.

La oss nå gå over til det andre underspørsmålet. Når det gjelder de vanligste aktivitetene, er det spesifikke grupper eller mønstre i deltakelsen der ungdommene i distriktene skiller seg ut? Her vil vi se på den vanligste organiserte fritidsaktiviteten, det å delta eller konkurrere i idrettslag. Deretter vil vi se kort på en annen type aktivitet som skiller seg litt ut i Distrikts-Norge, nemlig deltakelse i kulturorienterte aktiviteter. Til sist går vi inn på fritidsklubbene – som i særdeleshet synes å ha en annen rolle i distriktene enn i resten av landet.

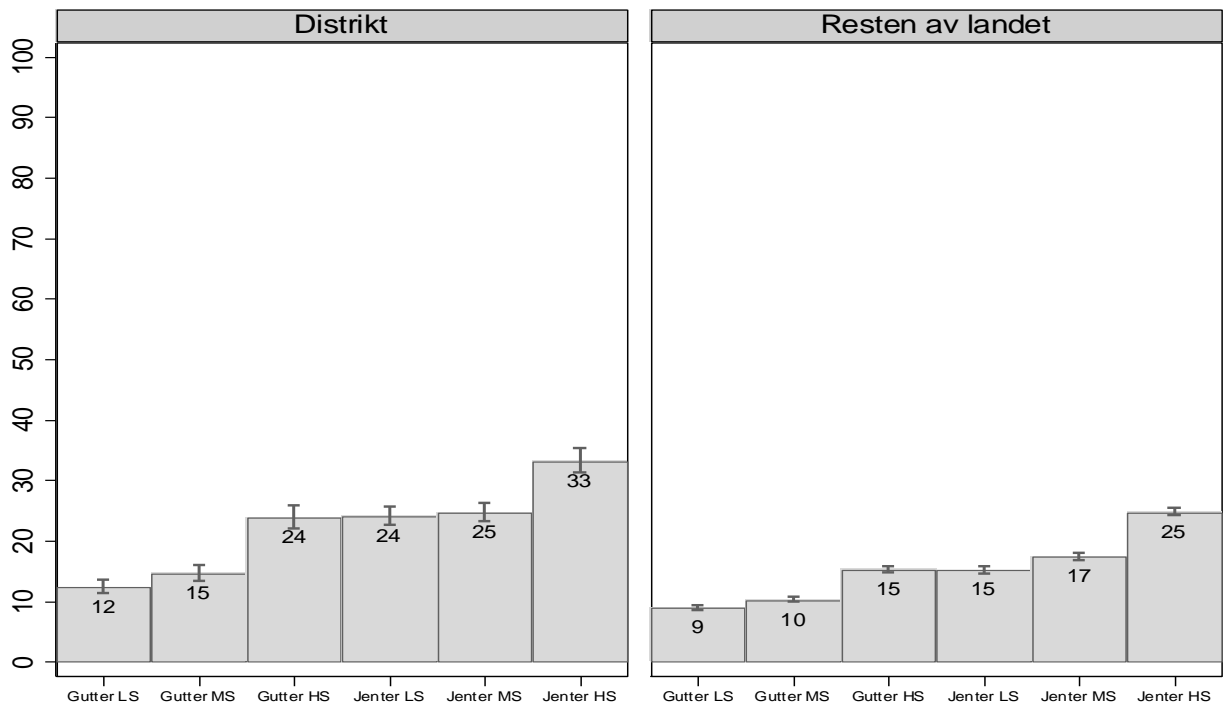
Mønsteret vi ser i Figur 6 er velkjent fra kapittel 2. Forskjellen her er at i denne figuren kan se hvorvidt det er sosiale forskjeller både blant gutter og jenter. I kapittel 2 så vi at de sosioøkonomiske forskjellene var litt mindre i distriktene enn i resten av landet. Her ser vi at det særlig er blant jentene at vi ser de sosioøkonomiske forskjellene mellom distriktene og i landet for øvrig.

Figur 6. Deltakelse i idrettslag sist måned etter kjønn, sosioøkonomisk status og bosted.

LS= Lavt nivå sosioøkonomiske ressurser, MS=Middels nivå sosioøkonomiske ressurser, HS=Høyt nivå sosioøkonomiske ressurser

Figur 7. Deltakelse i kulturaktiviteter sist måned etter kjønn, sosioøkonomisk status og bosted.

LS= Lavt nivå sosioøkonomiske ressurser, MS=Middels nivå sosioøkonomiske ressurser, HS=Høyt nivå sosioøkonomiske ressurser

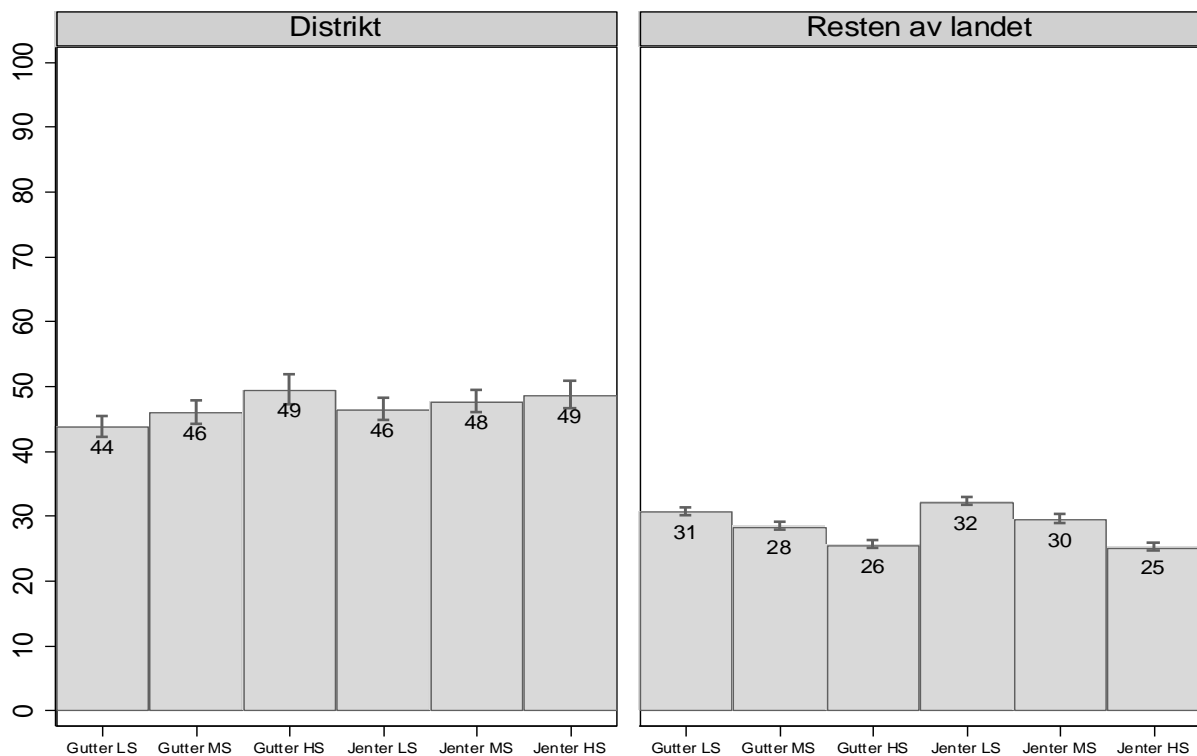
Den ene aktiviteten som peker seg ut med høyere aktivitet i distriktskommunene, er deltakelse i organiserte kulturaktiviteter. Dette så vi i kapittel 2. I LS= Lavt nivå sosioøkonomiske ressurser, MS=Middels nivå sosioøkonomiske ressurser, HS=Høyt nivå sosioøkonomiske ressurser

Figur 7 har vi slått sammen kor, korps og orkester med musikk- og kulturskole for å undersøke dette nærmere etter både kjønn og sosioøkonomisk status samtidig. Som vi tidligere har sett, er deltakelsen høyere i distriktene. Det som imidlertid er tydelig her er at de sosiale forskjellene i kulturaktivitet er mer markert blant guttene i distriktene, mens det er jentene som preges mest av sosial bakgrunn i landet for øvrig.

Et ekstra blick på fritidsklubben

I den første rapporten (Bakken 2020) så vi at deltakelsen på fritidsklubber var høyere i distriktene enn hva de er i de mer sentrale kommunene, og i kapittel to så vi at klubb-deltakelsen i distriktene øker med foreldrenes nivå av sosioøkonomiske ressurser og klubb-deltakelse – mens sammenhengen er motsatt i resten av landet. I Figur 8 ser vi at også at det er et samspillet mellom kjønn og sosioøkonomisk status varierer noe mellom distriktene og landet for øvrig. Sosioøkonomiske ressurser samvarierer med klubb-deltakelse noe mer blant guttene i distriktene, og noe mer blant jentene i resten av landet.

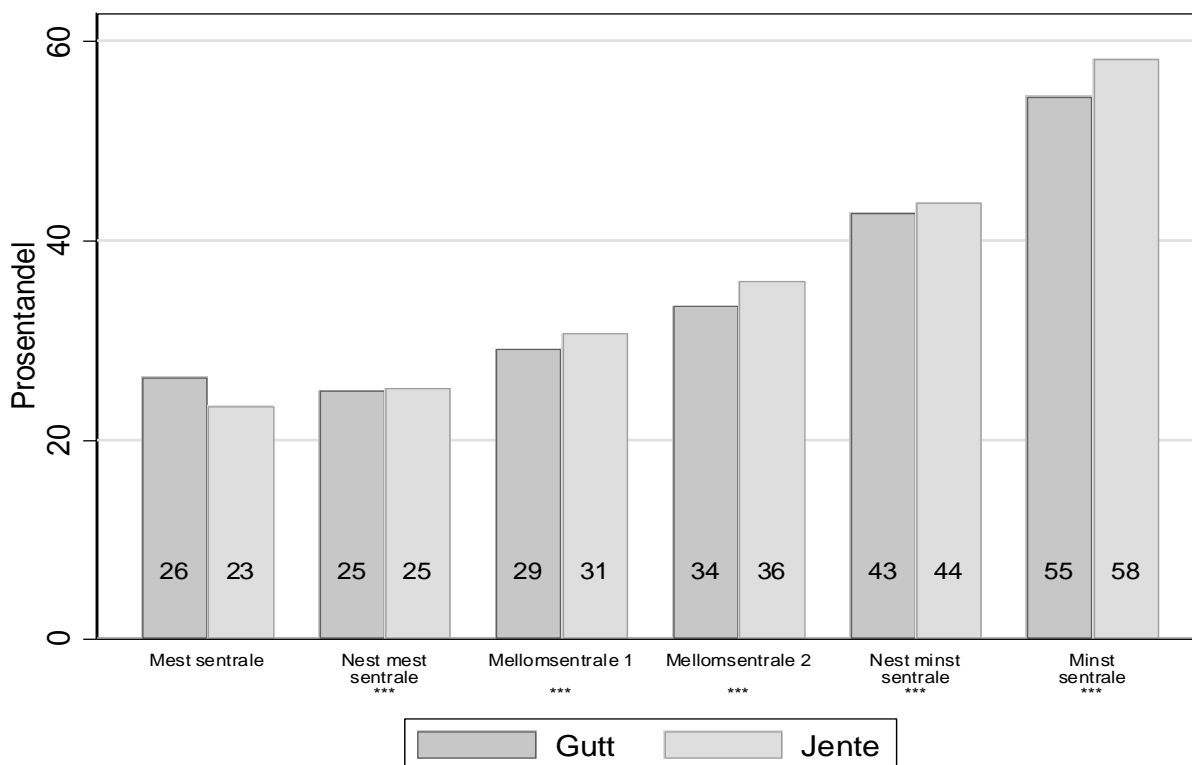
Figur 8. Deltakelse på fritidsklubb sist måned etter kjønn, sosioøkonomisk status og bosted.

Predikerte verdier etter OLS regresjon. LS= Lavt nivå sosioøkonomiske ressurser, MS=Middels nivå sosioøkonomiske ressurser, HS=Høyt nivå sosioøkonomiske ressurser

I en tidligere analyse fant Andersen og Seland (2019) at det var lavere andeler jenter i de mest befolkningsrike kommunene enn hva det var i kommunene med færrest innbyggere. Dette gir grunn til å undersøke om gutter og jenter benytter fritidsklubbtilbudet på en annen måte i distriktene enn i de mest sentrale kommunene. I Tabell 3 får vi ikke det hele bildet når det gjelder alle sentralitetskategoriene. I Figur 9 undersøker vi derfor om det er eventuelle kjønnsforskjeller i klubb-deltakelse etter et mer detaljert sentralitetsmål. Analysen viser at det er en svak overrepresentasjon av gutter som bruker klubbtilbudet i de mest sentrale kommunene, mens jo lengre fra de sentrale områdene man kommer, desto tydeligere er det at det er en viss overrepresentasjon av jenter. Samlet viser dette at bruken av fritidsklubbene fremstår som nokså annerledes i en distriktskontekst enn hva de gjør i resten av landet og særlig i de mest sentrale områdene: I distriktene er deltakelsen høy, og jenter og ungdom med mye sosioøkonomiske ressurser er noe overrepresentert. I de sentrale områdene er bildet annerledes. Deltakelsen er lavere mens det er gutter og særlig de med lite sosioøkonomiske ressurser hjemme som er de hyppigste brukerne.

Figur 9. Deltakelse på fritidsklubb sist måned etter kjønn, sosioøkonomisk status og sentralitetsindeks.

Signifikanstester angir om kjønnsforskjellene i kommunetypene er ulike forskjellene i de mest sentrale: "Signifikanstest: ***) $p < 0.001$ **) $p < 0.01$ *) $p < 0.05$

Fritidsklubbens attraksjon

I Industribygd var fritidsklubben en svært betydningsfull arena, særlig for ungdommene da de gikk på 8. trinn. Alle de intervjuede ungdommene var der fast på

den tida, og de aller fleste var der hver av de dagene klubben var åpen i uka. Hva var det som gjorde fritidsklubben så attraktiv? Sigurd fortalte at en typisk kveld på klubben kunne se slik ut: «Ja, det er en plass der du kan kjøpe deg mat og drikke, også kan du spørre om du kan få låne for eksempel pingpong-utstyret hvis du legger noe i depositum, tilfelle du ødelegger det. Også er det biljardbord der. Det bruker jeg å spille som oftest, også har de Playstation og Xbox og sånn og mange brettspill. ... Det er egentlig lov å gjøre hva man vil der.» De fleste som gikk på ungdomsskolen var der, og, som Sigurd oppfattet det: «ingen blir utestengt på [klubben].»

Fritidsklubben var viktig for de aller fleste, men de av ungdommene som var svært aktive med organiserte fritidsaktiviteter, fikk ikke like mye tid til å være på klubben. Men for de av ungdommene som i mindre grad deltok i organiserte fritidsaktiviteter, spilte klubben en sentral rolle som den viktigste arenaen for å være sammen med venner utenom skolen. Sara fortalte at hun hadde vært innom en rekke forskjellige organiserte aktiviteter, men ble ikke værende i noen av dem. I sjuende sluttet hun helt med alt, hun forklarte at: «I syvende ble jeg helt lei, jeg trengte bare et år uten å gjøre noe, jeg orker ikke.» I åttende tenkte hun å begynne med håndball, men fant samtidig ungdomsklubben – og fant ut at håndball hadde trening fem ganger i uka og at hun heller ville heller være på klubben:

Sara: Ja, og jeg er ikke sånn idrettsjente akkurat. Så det er ikke for meg.

Intervjuer: Hva slags jente er du, hvis du ikke er idrettsjente?

Sara: Jeg liker å være aktiv, men ikke tvang liksom. Jeg liker å være gamer og spille, og så liker jeg å være sosial da. Være ute med venner og henge.

For ungdommene fra Industribygd var de viktigste arenaene for å møte venner ved siden av skolen altså organisert idrett og fritidsklubb. Til forskjell fra skolen er disse arenaene valgfrie. De utgjorde også et tilbud for til dels ulike grupper. Til forskjell fra organisert idrett, er ungdomsklubben langt mer ungdomsstyrt og fri. Ungdomsklubben i Industribygd var organisert slik fritidsklubber oftest er: åpen, i liten grad voksenstyrt, uten konkurranse, men med fri aktivitet innenfor visse grenser, og ungdommene kan være der hvor ofte de selv vil innenfor åpningstida (Eriksen & Seland, 2020; Seland & Andersen, 2020). Fra tidligere studier av ungdoms bruk av fritidsklubb vet vi fritidsklubben kan spille en spesielt sentral rolle for å gi sårbare ungdommer et pusterom fra utfordringer hjemme eller på skolen, gi dem mestringsopplevelser og en mulighet for å forme en positiv identitet (Eriksen & Seland, 2020).

Det at fritidsklubben var det mest sentrale møtestedet for ungdommene i Industribygd, kan også handle om at Industribygd var nokså typisk for Distrikts-Norge i den forstand at en del av ungdommene bodde så langt fra hverandre at å besøke hverandre hjemme ble mer komplisert. I den første rapporten så vi at ungdom i distriktene er langt mindre fornøyd med kollektivtilbudet enn ungdom i mer sentrale strøk. Ungdommene i Industribygd bodde også spredt, og var ofte

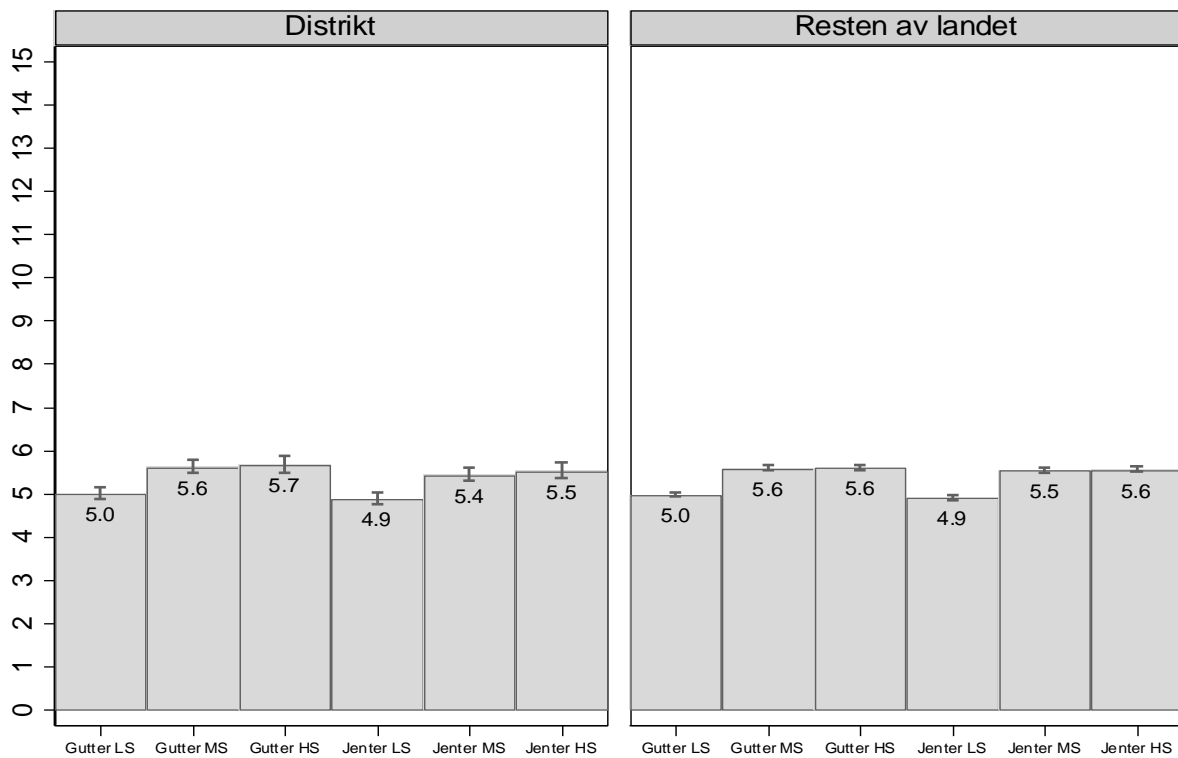
avhengig av å bli kjørt av foreldre om de skulle ut etter de hadde kommet hjem etter skoletid. På fritidsklubben kunne de enkelt møtes etter skolen.

Uorganiserte fritid

Til nå har vi sett på organiserte aktiviteter. En stor del av fritiden innebærer imidlertid å ha en mer uformell fritid der ungdommene enten er alene, med venner eller med foreldrene. I den første rapporten (Bakken 2020) så vi at noen flere av distriktsungdommene hadde vært ute med venner, sammenlignet med ungdom i resten av landet. Samtidig har litt færre av ungdommene i distriktene vært hjemme hos venner to kvelder sist uke. Når det gjelder det siste, så vi i kapittel 2 at det var litt mindre sosioøkonomiske forskjeller i det å ha vært hjemme hos venner i distriktene som i resten av landet, mens kjønnsforskjellene er like begge steder. I de følgende avsnittene vil vi gå mer i dybden på omfanget av uformelle fritidsaktiviteter og undersøke om det er forskjeller etter kjønn og sosioøkonomisk status som vi ikke har fanget opp til nå. Ettersom formålet med dette kapittelet er å se på sosial tilhørighet, vil vi se nærmere på tid brukt på sosiale aktiviteter med venner i ulike situasjoner, også på nett. Vi inkluderer riktignok også det å ha høy skjermtid, som ikke spesifiserer om aktiviteten er sosial eller ikke.

Først undersøker vi å være sosial med venner i ulike sammenhenger i det vi kan kalle ikke-digitale aktiviteter. Her slår vi sammen antallet ganger ungdommene sist uke sier de har vært sosial med venner hjemme hos seg selv, sosial med venner hjemme hos andre, brukt størstedelen av kvelden ute sammen med venner og om de har spilt fotball, stått på snowboard eller drevet med annen fysisk aktivitet sammen med venner. Hvordan summen av disse uformelle sosiale fritidsaktiviteter er fordelt på bosted, kjønn og sosioøkonomisk status, kan vi se av analysene i Figur 10. Den viser at bosted har lite å si for hvor mye jenter og gutter driver med disse aktivitetene. Nivået i distriktene og i resten av landet er nesten identiske. Et annet påfallende trekk i figurene er imidlertid at ungdommene med det laveste sosioøkonomiske ressursnivået hjemme gjennomsnittlig deltar i færre aktiviteter. Dette gjelder for både gutter og jenter uavhengig av hvor de bor.

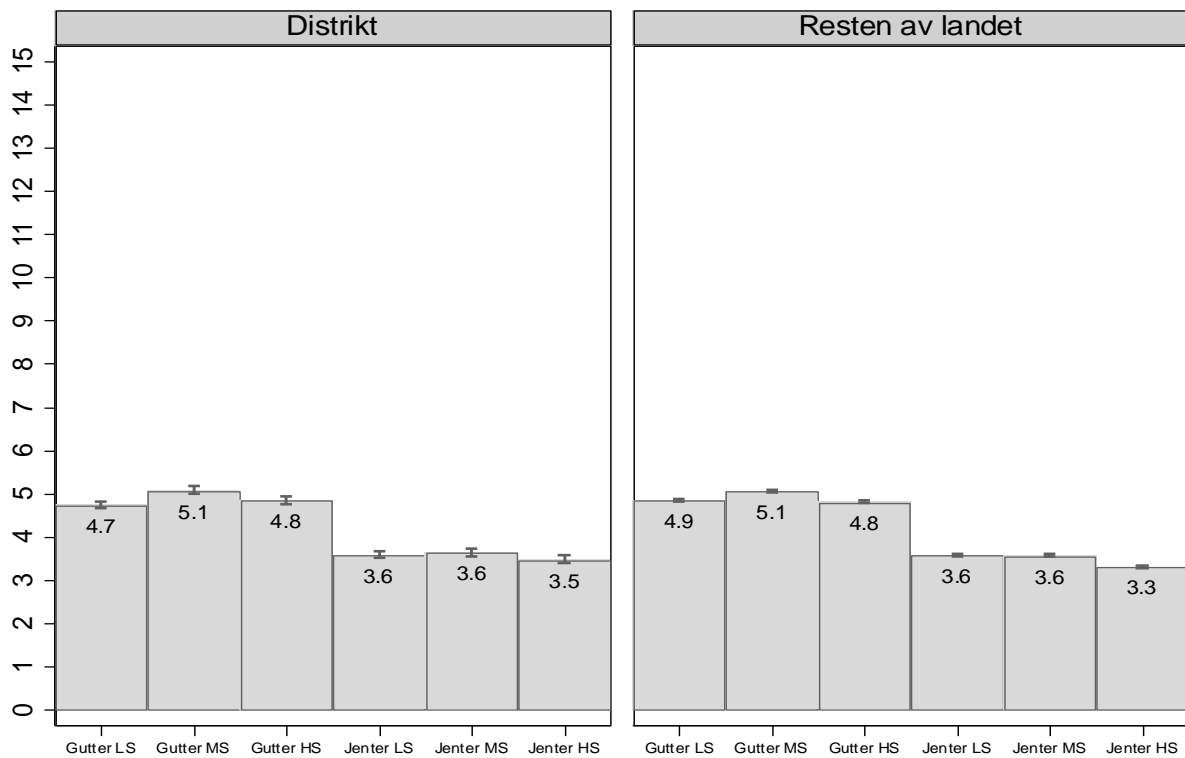
Figur 10. Antall sosiale uformelle fritidsaktiviteter (ikke-digitale) etter bosted, kjønn og sosioøkonomisk status.

LS= Lavt nivå sosioøkonomiske ressurser, MS=Middels nivå sosioøkonomiske ressurser, HS=Høyt nivå sosioøkonomiske ressurser

Det andre vi vil se på er sosiale digitale aktiviteter. For å undersøke dette har vi summert antallet ganger ungdom sist uke rapporterer å ha spilt onlinespill med andre størstedelen av kvelden og vært sosial på nett eller mobil størstedelen av kvelden. I Figur 10 ser vi stor likhet mellom ungdom i distriktene og i resten av landet. Begge steder er det mye vanligere med blant gutter. De rapporterer slike aktiviteter rundt fem ganger sist uke. Blant jentene er snittet rundt tre og en halv gang. Det er ikke noen utpregede forskjeller etter sosioøkonomisk ressursnivå for hvor ofte man gjør disse aktivitetene.

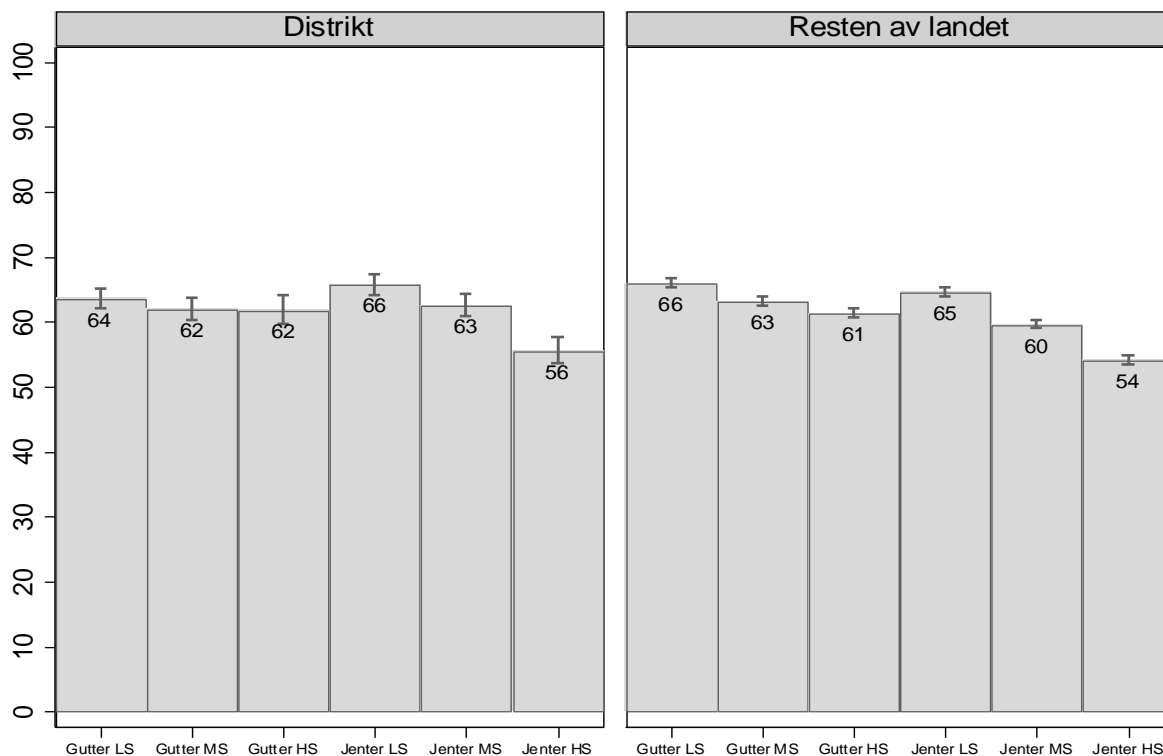
Figur 11. Antall digitale og sosiale uformelle fritidsaktiviteter etter bosted, kjønn og sosioøkonomisk status

LS= Lavt nivå sosioøkonomiske ressurser, MS=Middels nivå sosioøkonomiske ressurser, HS=Høyt nivå sosioøkonomiske ressurser

Det siste vi vil gå inn på i denne delen er skjermbruk. Figur 12 viser andelen som har mer enn tre timer daglig skjermtid blant gutter og jenter med ulik sosial bakgrunn og bosted. Mønstrene i distriktene og i resten av landet er svært like. Både blant gutter og jenter er det en tendens til en lavere andel med høy skjermtid, desto mer sosioøkonomiske ressurser man har hjemme. Generelt er dette mønsteret tydeligere blant jenter. Der man ser det i minst grad er blant guttene i distriktene.

Figur 12. Mer enn tre timer daglig skjermtid

LS= Lavt nivå sosioøkonomiske ressurser, MS=Middels nivå sosioøkonomiske ressurser, HS=Høyt nivå sosioøkonomiske ressurser

Det vi har sett i analysene av ungdoms deltakelse på fritidsarenaer, er at ungdoms uorganiserte fritid i all hovedsak er lik i Distrikts-Norge og ellers i landet. Der fritidsmønstrene i distriktene skiller seg fra mønstrene i resten av landet er i organiserte fritidsaktiviteter: Her ser vi at de sosioøkonomiske forskjellene til en viss grad er mindre i distriktene, og i noen tilfeller fraværende som med fritidsklubb-deltakelse. Men selv om de sosioøkonomiske forskjellene er mindre i alle fritidsaktiviteter, så er de i høyeste grad til stede i de aktivitetene vi har sett på. Særlig gjelder det idrettslagsdeltakelse. Tydelig færre blant de med det laveste sosioøkonomiske ressursnivået deltar. Slike ressurser gjør seg også gjeldende for den uformelle fritiden. Ungdommene med det laveste sosioøkonomiske ressursnivået driver noe mer med dataspill og i mindre grad med uteorienterte uformelle aktiviteter.

Konklusjon

I dette kapittelet har vi undersøkt hva som kjennetegner ungdoms opplevelse av tilhørighet i de minst sentrale kommunene. Vi fant at tette bånd til slekta er noe ungdommene i bygdesamfunnet Industribygd og deres foreldre ser på som verdifulle trekk ved å vokse opp i bygda. De tette nettverkene og de mange sterke individuelle koblinger mellom ungdommene og de eldre generasjonene så ut til å skape tradisjoner, trygghet og en opplevelse av tilhørighet. Vi så også at deltakelse på fritidsarenaen var en av de mest sentrale arenaene til å være sammen

med jevnaldrende i Industribygd, og denne deltakelsen var sterkt understøttet av voksne i bygda – sammen med en kultur for deltagelse og solidaritet og at alle skal få mulighet til å være med.

Industribygd står som et eksempel på sterke slektskapsbånd og nettverk med jevnaldrende som blir opprettholdt på ulike arenaer. Dette trekket undersøkte vi kvantitativt gjennom analyser av Ungdata. Når det gjelder uformelle sosiale fritidsaktiviteter, både digitale og fysiske møter, finner vi at bosted har lite å si – ungdom i distriktene og ellers i landet er sammen uformelt omtrent like mye. Men når det gjelder organiserte fritidsaktiviteter, fant vi at ungdom i distriktene i større grad enn ungdom andre steder deltar. Ikke bare er det flere ungdommer som totalt deltar i organiserte fritidsaktiviteter, men det er også slik at deltakelsen på fritidsarenaen er noe mer inkluderende i Distrikts-Norge i den forstand at det er flere unge med lav sosioøkonomisk status som deltar. Vi har altså sett at de sosioøkonomiske forskjellene i idrettslagsdeltakelse er noe mindre i distriktene. Særlig er det deltakelse i fritidsklubber som bidrar til å jevne ut forskjellene i distriktene. Våre analyser tyder også på at den høyere deltakelsen i distriktene ikke er drevet fram av en mindre gruppe svært iherdige ungdommer. Tvert i mot ser vi en tendens til at andelen som har et høyt nivå av deltakelse er noe høyere i de nest mest og mest sentrale områdene, enn hva de er i distriktskategoriene. Det som gjør at vi ser høyere deltagelse i distriktene, handler dermed om at ungdom flest i Distrikts-Norge deltar på flere aktiviteter: Det gjennomsnittlig antallet forskjellige organiserte fritidsaktiviteter ungdom er med i, er høyere i distriktene enn i de mer sentrale kommunene.

Alt dette understøtter at de positive trekkene ved sosial kapital vi skisserte innledningsvis i kapittelet kan beskrive ungdoms opplevelse av å bo i distriktene: sosial støtte, anerkjennelse, tilhørighet til et nettverk med gjensidig forpliktelse, muligheten for å påvirke andre gjennom delte normer og for aktiv deltagelse og engasjement (Berkman et al., 2014). Tette nettverk og sterk tilhørighet er en side av å bo i distriktene som også er hyppig beskrevet i bygdeforskningen: en sosial sammensveisethet (Halfacree, 1995), tette sosiale bånd og samarbeid trekk utgjør en «rural idyll» – sammen med enkel tilgang til naturopplevelser (Rosvall & Rönnlund, 2019). I neste kapittel skal vi undersøke hvem denne «rurale idyllen» er tilgjengelig for og hvem den ikke er tilgjengelig for, og hva som kan ses på som sosial kapital skyggeside.

Kapittel 4: Konformitetspress og utenforskap: Fellesskapets skyggeside

Som vi så i forrige kapittel, kjennetegnes ungdoms liv i distriktene i stor grad av *sosial kapital*, ressursene som oppstår mellom mennesker, med trekk som sosial støtte, tilhørighet og aktiv deltagelse. Selv om det er ulike forståelser og definisjoner av dette begrepet, er sosial kapital i forskningslitteraturen og samfunnet ellers ofte sett på som svært positivt og ettertraktet. Imidlertid har forskere også sett på en del negative sider ved sosial kapital (Portes, 1998), for eksempel eksklusjon av folk som ikke oppfattes å passe helt inn, sosial kontroll, krav om konformitet og jantelov. I en systematisk gjennomgang av litteraturen på feltet med den betegnende tittelen «The dark side of social capital» (Villalonga-Olives & Kawachi, 2017), finner forskerne god støtte for disse negative trekkene ved sosial kapital. I tillegg finner de også at sosial kapital har den ulempen at negative atferdsmønstre lett sprer seg i sosiale nettverk.

Vi tar utgangspunkt i funnene fra kapittel 2, nemlig at forekomst av mobbing og det å ha dårlig selvbilde er høyere i de minst sentrale kommunene enn ellers i landet, spesielt blant jenter, og utforsker dette nærmere i lys av hvordan kjønn og sosial bakgrunn samvirker med sted. Kan det være at ungdomstida i distriktskommuner er preget av større grad av konformitetspress enn ellers i landet, og at om en ikke passer helt inn, er sannsynligheten større for å oppleve mobbing eller utvikle dårlig selvbilde? Vi undersøker dette igjen med utgangspunkt i Industribygd. Vi ser deretter nærmere på utbredelse av mobbing og opplevelsen av å ikke passe inn, kroppsbylde og selvbilde i Ungdata. Her ser vi på om dette samspiller med bosted, kjønn og sosial bakgrunn.

Mobbing og å streve med å passe inn

I Industribygd fortalte de fleste av ungdommene at de trivdes godt på skolen, men en del fortalte om ganske strenge klikker og sosial hierarkier på skolen, og flere av ungdommene snakket om erfaringer med utfordringer i det psykososiale miljøet. Av et utvalg på 21 ungdommer var det overraskende mange som fortalte om at de selv hadde utestengt eller plaget andre, vært beskylt for mobbing, eller fortalte om å ha blitt utestengt, mobbet eller hadde problemer med å passe inn. Maren fortalte for eksempel om vanskene hun hadde hatt da hun noen år tidligere hadde kommet ny til bygda:

Intervjuer: Var det lett å få venner da?

Maren: Nei. Det var ikke lett å få venner. Jeg følte alle bare gikk, og ingen turte å snakke med meg, eller ingen ville snakke med meg i hvert fall. Det var jeg som skulle gå og henge meg på dem, eller så stikker de.

Det var ikke bare de som hadde kommet som innflyttere til bygda som slet med å passe inn. Også noen av dem som selv hadde vokst opp i Industribygd, opplevde utfordringer på dette feltet. En gutt fortalte at han opplevde at han skilte seg litt ut fra sine jevnaldrende, og han hadde få venner i bygda. Han trivdes ikke så godt på skolen. I det daglige trakk han seg tilbake, som for eksempel når det var mye bråk i klasserommet, som han sa han ble veldig plaget av og fikk hodepine av, men også at: «jeg bare bryr meg ikke i det hele tatt. Jeg bare står i hjørnet og bare er stille, bare venter til det skjer noe.» Selv om han hadde få venner bygda, hadde han et utstrakt internasjonalt nettverk på nett gjennom gaming. Han opplevde det som tryggest på nett, og følte at det var her han trivdes best. Mika fortalte også at han og vennene hans «snakker litt om muskler, hvem som er sterkest og sånn», og at de var opptatt av å være sterke fordi:

Her på ungdomsskolen så må du kanskje være litt sterk for å ikke bli plaga. Ikke mobba eller noe sånn, men litt sånn.. du havner sikkert i en brytekamp eller noe sånt, og hvis du vinner den, da har du bevist for deg selv og andre at du er litt sterk og at ingen skal kødde med deg.

Utsagnet «Her på ungdomsskolen må du være litt sterk for ikke å bli plaga» kan kanskje indikere at dette var et miljø som var preget av lite voksenkontroll. De som fortalte at de hadde mobbet andre, eller de som hadde blitt mobbet, fortalte at de hadde fått lite eller ingen støtte fra voksne på skolen. Elise, for eksempel, fortalte at hun ble mobbet fra 3. til 5. klasse. Det var spesielt en jente som mobbet henne, og verken foreldre eller lærere tok henne på alvor, opplevde hun. Det måtte ta over ett år før det ble tiltak mot mobbingen. Ut fra ungdommenes beskrivelser, framsto dermed bygda som et sted det kunne være vanskelig å skille seg ut og hvor det kunne være vanskelig å få hjelp om de trengte det.

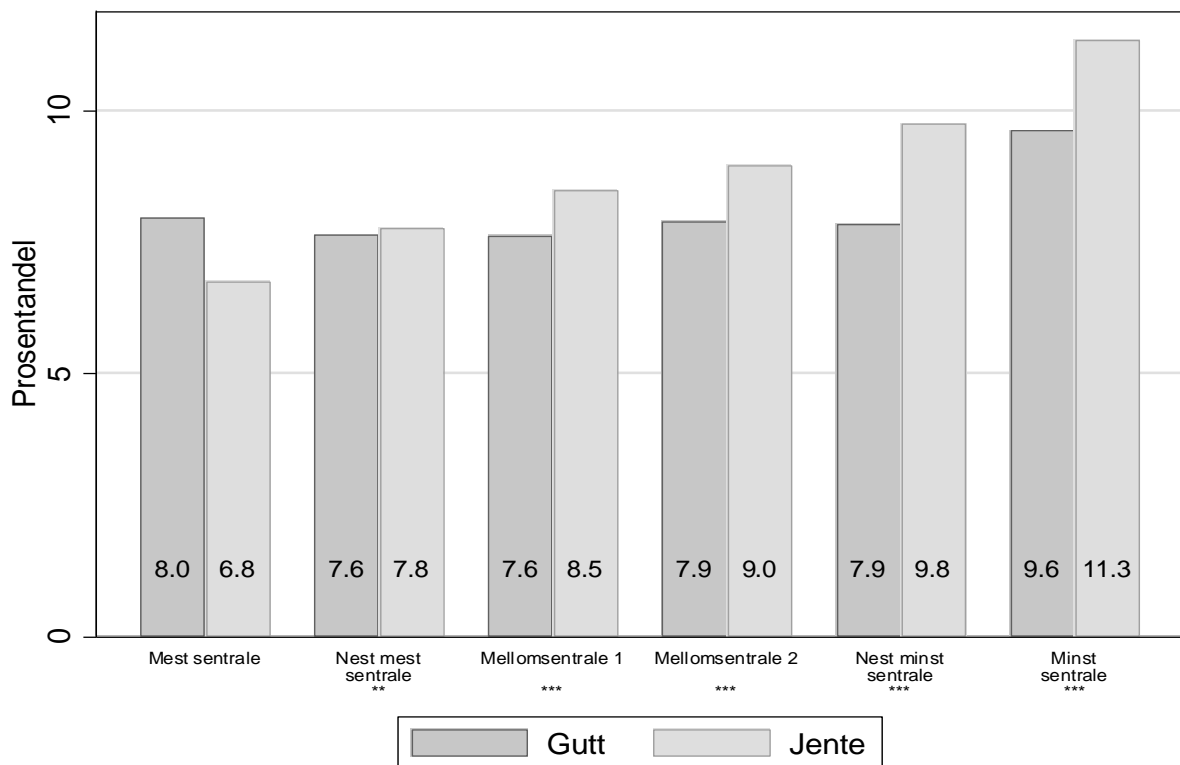
Ungdata om mobbing og opplevelsen av å ikke passe inn

I hvilken grad samsvarer erfaringene blant disse ungdommenes med statistikken? I den første rapport fra denne studien fant Bakken (2020) ett prosentpoeng høyere mobbing i distriktskommunene sammenlignet med de andre kommunene slått sammen. Når man slår sammen sammenligningsgrunnlaget og ser på distriktskommunene mot resten av landet, kan dette likevel tenkes å skjule systematiske ulikheter mellom kommunetypene. Her skal vi derfor se på gjennomsnittstallene for mobbing for alle sentralitetsklassene, før vi ser nærmere på ulikheter mellom mobbing for gutter og jenter og ungdom med ulik sosioøkonomisk status i distriktene og ellers. Deretter ser vi nærmere på opplevelsen ungdommer har av å passe inn på skolen.

Først ser vi nærmere på kjønnsforskjellene i kommunene med ulikt sentralitetsnivå. I Figur ser vi et klar tendens. Jo mindre sentrale kommunene er, jo mer utbredt er det å ha blitt mobbet regelmessig. Dessuten ser vi at jo mindre sentrale kommunene er, desto tydeligere blir kjønnsforskjellene. I de to minst sentrale kommunetypene er det nesten to prosentpoeng flere jenter som blir mobbet regelmessig. Her er det hele 11,3 % jenter som rapporterer om regelmessig mobbing. Ser man på sammenhengen mellom sentralitet og andelen jenter som

blir plaget stiger den helt trinnvis desto lengre fra de sentrale områdene man kommer. For guttene ser bildet litt annerledes ut. De områdene guttene blir mest mobbet, er i de mest og minst sentrale kommunene. I de mest sentrale kommunene er det eneste området der flere gutter enn jenter blir mobbet. For gutter, som jenter, er de minst sentrale kommunene der det rapporteres om mest mobbing – for gutter 9,6 % mot 8 % eller like under i de andre sentralitetskategoriene. For guttene er det kun en signifikant forskjell mellom de minst sentrale kommunene og alle de andre kommunetypene.

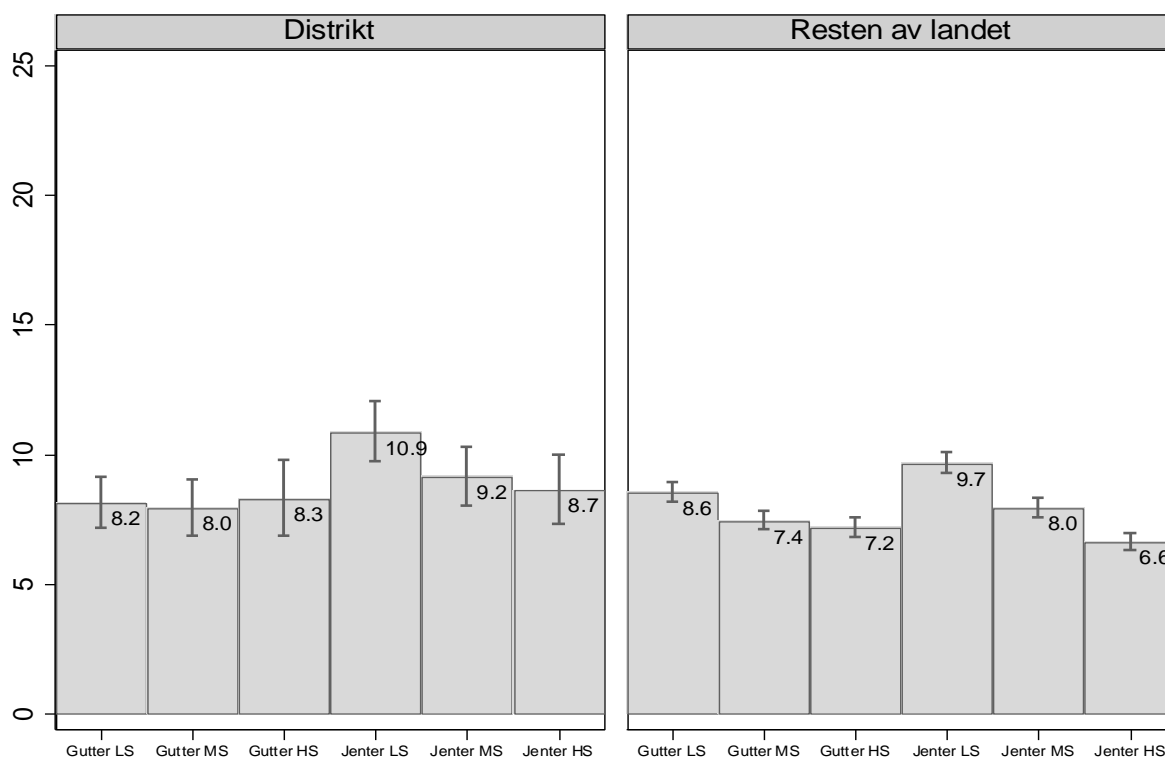
Figur 13. Regelmessig mobbing etter kjønn og sentralitetskategori

Signifikanstester angir om kjønnsforskjellene i kommunetypene er ulik forskjellene i de mest sentrale: "Signifikanstest: ***) $p < 0.001$ **) $p < 0.01$ *) $p < 0.05$

Nå skal vi se nærmere på hvordan denne mobbingen fordeles på kjønn og sosioøkonomisk bakgrunn. Siden vi her er spesielt opptatt av hvordan det er i distriktskommunene, går vi her tilbake til å sammenligne disse kommunene – nest minst og minst sentrale – med resten av landet sammenslått. Vi ser igjen at risikoen for å bli mobbet er høyere blant jentene enn blant gutter i distriktene. Det som nyanseres i Figur , er at det er systematisk høyere risiko for jentene fra de hjemmene med minst sosioøkonomiske ressurser. Det er særlig de som skiller seg ut ved å ha nesten 11 prosent sannsynlighet for å ha blitt mobbet siste to uker. Blant guttene i distriktene ser vi ikke noen sosioøkonomiske forskjeller. Men det er altså en signifikant forskjell mellom jentene med det laveste og høyeste nivået. Vi ser også av figuren at det er sosioøkonomiske forskjeller både blant guttene og jentene i resten av landet, men at de også der er større for jentenes del.

Figur 14. Regelmessig mobbing etter kjønn, sosioøkonomiske ressurser og bosted.

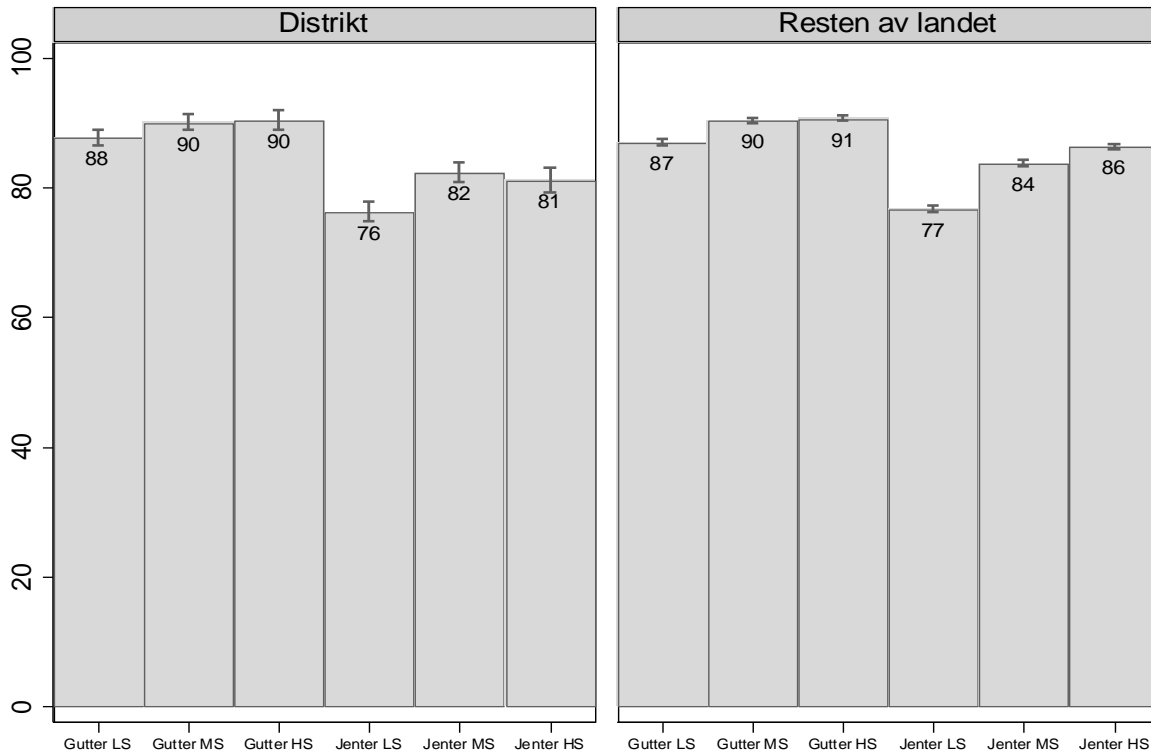
Predikert sannsynlighet etter logistisk regresjon. Kontroll for klassetrinn.

LS=Lavt nivå sosioøkonomiske ressurser, MS=Middels nivå sosioøkonomiske ressurser, HS=Høyt nivå sosioøkonomiske ressurser

Mobbing er et ekstremt uttrykk for mekanismer som ofte dreier seg om negative gruppeprosesser (Søndergaard, 2012). Thornberg argumenterer for at det å definere at andre ikke passer inn, er en kjerneprosess i mobbing (Thornberg, 2017). Opplevelsen av å passe inn blant de jevnaldrende kan også tenkes å adressere graden av krav om konformitet i jevnalderskulturen. Vi skal derfor også se på spørsmål om følelsen av å passe inn blant elevene på skolen. Dette målet er moderat korrelert med mobbing (korrelasjonstallet r er -0.27), men omhandler altså i større grad skolemiljøet mer generelt. I Ungdata spør vi om hvor enig respondentene er i utsagnet «Jeg føler at jeg passer inn blant elevene på skolen». Både i distriktene og ellers i landet svarer om lag åtte av ti jenter at de opplever at de passer inn blant medelevene på skolen, og om lag ni av ti gutter svarer det samme. Vi ser altså at det å rapportere om mobbing er mindre utbredt enn at en ikke passer inn. Når vi sammenligner distriktskommunene med resten av landet, ser vi at noen færre av jentene i distriktene opplever at de passer inn på skolen enn det jentene ellers i landet gjør, mens det ikke er særlig forskjell mellom guttene i distriktene og ellers i landet. Blant de med minst sosioøkonomiske ressurser er det mindre vanlig å kjenne at man passer inn, og dette gjelder for både gutter og jenter. Men vi ser her et tydeligere utslag av slike ressurser blant jenter enn blant gutter. Mønsteret i distriktene ligner i all hovedsak det vi ser i resten av landet, med det unntaket at i distriktskommunene er det ikke flest jenter med høy

sosioøkonomisk status som opplever at de passer inn, men de med middels sosioøkonomisk status.

Figur 15. Andel som er litt eller helt enig i at de passer inn blant elevene på skolen etter kjønn, sosioøkonomiske ressurser og bosted

LS= Lavt nivå sosioøkonomiske ressurser, MS=Middels nivå sosioøkonomiske ressurser, HS=Høyt nivå sosioøkonomiske ressurser

Fra Ungdata-analysene har vi sett at det systematisk er mer mobbing i mindre sentrale strøk, særlig blant jenter. Vi ser også at flere unge jenter opplever at det er vanskelig å passe inn her. Mye mobbeforskning viser at når mobbing oppstår, handler ikke det bare om individet, men om hele skolemiljøet (Eriksen & Lyng, 2018). Fra ungdommene fra Industribygds opplevelse av mobbing og utfordringer med å passe inn i skolemiljøet, illustreres noen sentrale mekanismer for hvorfor mobbing oppstår: det handler blant annet om strenge rammer for hvem som passer inn. I det følgende skal vi se på et annet uttrykk for et slikt konformitetskrav blant jevnaldrende.

Kropp- og merkepress

Svært mange av ungdommene fra Industribygd snakket om kroppsmisnøye og merkepress. De fleste av disse var jenter, som vi skal komme tilbake til, mens flertallet av guttene ikke virket særlig berørte av kropps- eller klespress. Det var allikevel en del av guttene som fortalte om hverdagspraksiser som vitnet om et nokså bevisst, og av og til anstrengt, forhold til kropp, klær og utseende. Flere sa at de ikke dusjet etter gymmen fordi de ikke følte seg komfortabel med det. Elever

i klassen snakket om dem som ikke dusjet og sa de luktet svette. Flere sa de nylig hadde begynt å trene mer med vekter, uten at de dermed knyttet dette til noe utseendemål. Henrik sa at guttene var opptatt av trening og å se bra ut. Dette var noe som ble mer av på ungdomsskolen, sa han, og satt det i sammenheng med hva han antok at jenter synes var attraktivt: «Jentene er veldig opptatt av hvordan [guttene] ser ut. De fleste jentene vil ikke ha en fyr på 140 kg.» En del gutter snakket også om et økende merkepress på ungdomsskolen, som Kasper. Han sa han var opptatt av merkeklær, og nevnte en rekke merker han har, fordi, som han sa:

Kasper: Det jo comfy da. Vet ikke helt hvorfor jeg kjøper dem. De er veldig fine da. God kvalitet. De er sikkert dyre en del fordi merket står på dem og en del fordi det er god kvalitet. Men det er fortsatt litt dumt at vi kjøper så mye klær bare fordi det er et merke.

Intervjuer: Tror du folk kan føle litt merkepress?

Kasper: Ja. Tror det er veldig mange som føler.

Flere av guttene var nokså bevisst et utseendepress i miljøet og fortalte at mange av guttene de kjente var opptatt av utseendet. Jesper, for eksempel, sa at guttene han kjente var opptatt av hvordan de så ut og kunne være flaue over kroppen sin, «ikke like ille som jentene da, men kanskje litt.» Selv om det nok var en tendens til at gutter omtalte kroppspress som noe andre gutter kanskje opplevde, så var det også noen som fortalte åpent om at de selv var bevisste både på eget utseende og merkepress. Særlig de guttene som opplevde at de skilte seg litt ut på ulike måter fra de andre guttene, fortalte om større misnøye med eget utseende og var mer opptatte av å passe inn gjennom å ha de «riktige» klesmerkene. Mika fortalte reflektert om hvorfor det var viktig for han at å bruke klær med merket Nike:

Mika: Ja, det er viktig at det er Nike.

Intervjuer: Hvorfor er det viktig da?

Mika: Fordi Nike er et bra merke.

Intervjuer: Blir en mer populær hvis en har det? Eller bare føler du deg bra?

Mika: Jeg føler meg kanskje litt bedre selv, og jeg føler at andre ser bedre på meg.

Intervjuer: At de synes du er ...?

Mika: Litt kulere. Hvis du ikke har utseendet, så må du ha klærne.

Intervjuer: Åja, men utseendet, hva mener du med det liksom?

Mika: Hvis du ikke er akkurat den kjekkeste, da må du gå for klærne.

Hans resonnement, at gjennom å bruke merkeklær følte han seg bedre selv, satt han direkte i sammenheng med at måten han kler seg på også endrer andres blikk

på seg. For han var det å kle seg «kult» en bevisst strategi for å kompensere for at han ikke syntes han var «den kjekkeste».

Selv om det var noe oppmerksomhet og uro rundt kropp og utseende blant guttene i Industribygd, var det lite i forhold til det jentene uttrykte. Blant jentene da de gikk på åttende trinn (12 og 13 år gamle) var det normen, snarere enn unntaket, å snakke om til dels sterk kroppsmisnøye og merkepress. De alvorligste tilfellene var urovekkende – selv om vi ikke ut fra disse intervjuene har mulighet for å si noe om alvorlighetsgrad eller om noen hadde diagnostiserte spiseforstyrrelser, var det åpenbart at dette var jenter som hadde det svært vanskelig. Det er komplekse årsaker til å ha vansker med forholdet til egen kropp og mat. Noen risikofaktorer handler om individuell sårbarhet, men andre årsaker er knyttet til samfunnsmessige aspekter, som opplevd press til å se ut på en bestemt måte, strenge kroppsidealer og tilstedeværelse av sosial støtte (Stice & Whitenton, 2002). Vi skal ikke se på individuelle årsaker her, men fokusere på de uttrykkene for kroppsmisnøye som så ut til å (også) dreie seg om samfunnsmessige årsaker og som kan knyttes til det å vokse opp på et lite sted med tette bånd.

For mange av jentene som opplevde kroppsmisnøye, handlet dette i stor grad om en opplevelse av å ikke passe inn. Dette kunne handle om tidligere erfaringer med utenforskap, som for Elise, som fortalte at hun tidligere hadde opplevd å bli mobbet, og snakket uoppfordret mye om å ikke føle seg bra nok og om merkepress. Hun følte seg ikke bra nok i gymmen, og snakket om «blikk» hun kunne få når hun kom til skolen. Ofte handlet det imidlertid om en opplevelse av å bli vurdert – og å komme til kort – på skolen. Janne fortalte at hun var veldig bevisst på hva hun valgte ut av klær på morgenen, og at hun likte best merkeklær, at hun følte at hun måtte ha det, «fordi jeg føler at hvis alle har det, så blir jeg sett annerledes på hvis jeg ikke har det.» Hun fortalte at hun grudde seg til å komme fram til skolen:

Janne: Jeg gruer meg litt til hva slags blikk jeg får. Hvis jeg har på meg noe stygt eller... jeg vet ikke helt hvorfor jeg bryr meg om det.

Intervjuer: Har du lyst til å prøve å forklare det?

Janne: Jeg føler at jeg ser for tjukk ut eller om jeg er for tynn eller sånne ting, og jeg føler at alle tenker på det samme. Alle vennene mine er sånn: «Å, jeg er for tynn», «Å, jeg er for tjukk.» Men jeg tenker at jeg egentlig ikke burde bry meg. For det er jo kroppen min, jeg må jo leve med den resten av livet.

Maren, som kom ny til bygda og slet med å få venner i starten, hadde et svært vanskelig forhold til kropp og mat da hun gikk i åttende klasse. Gjennom mye av det hun fortalte, kom det fram et sterkt ønske om å være som de andre.

Intervjuer: Er du veldig opptatt av hva du har på deg eller?

Maren: Ja. Jeg føler at hvis jeg har på meg noe stygt, så baksnakker folk meg.

Intervjuer: Er folk veldig opptatt av hva alle har på seg?

Maren: Ja, det er sånn. Fordi [hvis] jeg er med vennene mine, også går en jente forbi oss med rosa bukse og en lilla hettegenser, så begynner de bare sånn, «Kan hun ikke ha på seg ordentlige klær, har hun ikke penger og sånt?» De sitter og snakker sånn, så jeg vil ikke at folk skal baksnakke meg. ... Jeg vil ha som alle andre har.

Intervjuer: Ville noen kunne erte deg for at du har de klærne?

Maren: De her er vanlige. Men hvis jeg går med en rosa bokse, ikke sant, så bare sånn, «Du er så barnslig, du har støgge klær på deg.»

Dette konstante kontrollerende blikket hun opplevde fra andre, ble reflektert i hvordan hun så på seg selv. Hun sa at: «Jeg liker ikke kroppen min, jeg føler jeg er for feit. ... Jeg hater kroppen min.» Dette var noe som hun og venninnene snakket en del sammen om. I tillegg opplevde hun det som nærmest normalisert på skolen at jentene spiste lite eller ingenting: «Det er nesten ingen som spiser i kantina. (...) Jeg spiser ikke. Jeg spiste ikke i går og ikke heller i dag.» Hun fortalte at hun hadde snakket med helsesøster, «men det hjelper ikke.» De voksne på skolen var ikke særlig hjelpsomme, syntes hun: «De bare sånn: 'Du må spise, du kan spise, men ikke spis så mye, også trener du hvis du vil, og du er ikke feit, du er tynn.' De sitter og sier sånn, men det hjelper ikke.»

Ett år senere, under koronanedstengingen, så hun det hele litt på avstand. Hun fortalte om hvordan hun hadde forandret seg det siste året:

Ja. Det har forandret seg skikkelig. (...) Jeg likte ikke meg selv så godt i åttende, men i niende har jeg faktisk begynt å like meg selv mer. (...) [I sommerferien] begynte å tenke sånn, du må ikke bare sitte her og spise masse og så si at du er lei av kroppen din også gjør du ingenting med det, tenkte jeg. Også begynte jeg faktisk og trene, også endret jeg klærne mine, og så forandret jeg meg hjemme.

Nå følte hun at hun ble mer likt, «av dem, av jentene, jeg følte meg mer populær, for å si det sånn. (...) Jeg vet at de tenkte vi vil ikke henge med henne, for hun ser ikke så fin ut, har rare rykter på seg, men nå har det forandra seg skikkelig, jeg har fått mer bestevenner, mer venner.» På spørsmål om hun oppfattet at denne endringen, at hun ble mer populær, mer likt og fikk flere venner, hadde noe med utseende å gjøre, svarte hun:

Ja. Utseende, det spiller så stor rolle. Hva slags stil du har, hvordan du er, om du er barnslig, så er du ikke like kul som dem, om du ikke har på deg masse merkeklær, så er det sånn «ah, hvorfor har du ikke på merkeklær?». Det er så masse press, så det funka til slutt, nå har jeg det mye bedre.

Til tross var at hun tilsynelatende hadde fått det bedre, er det allikevel tydelig at grunnen til at hun følte seg bedre er at hun hadde begynt å trene, farget håret og endret utseendet; hun endret altså utseendet til hun opplevde at hun ble akseptert.

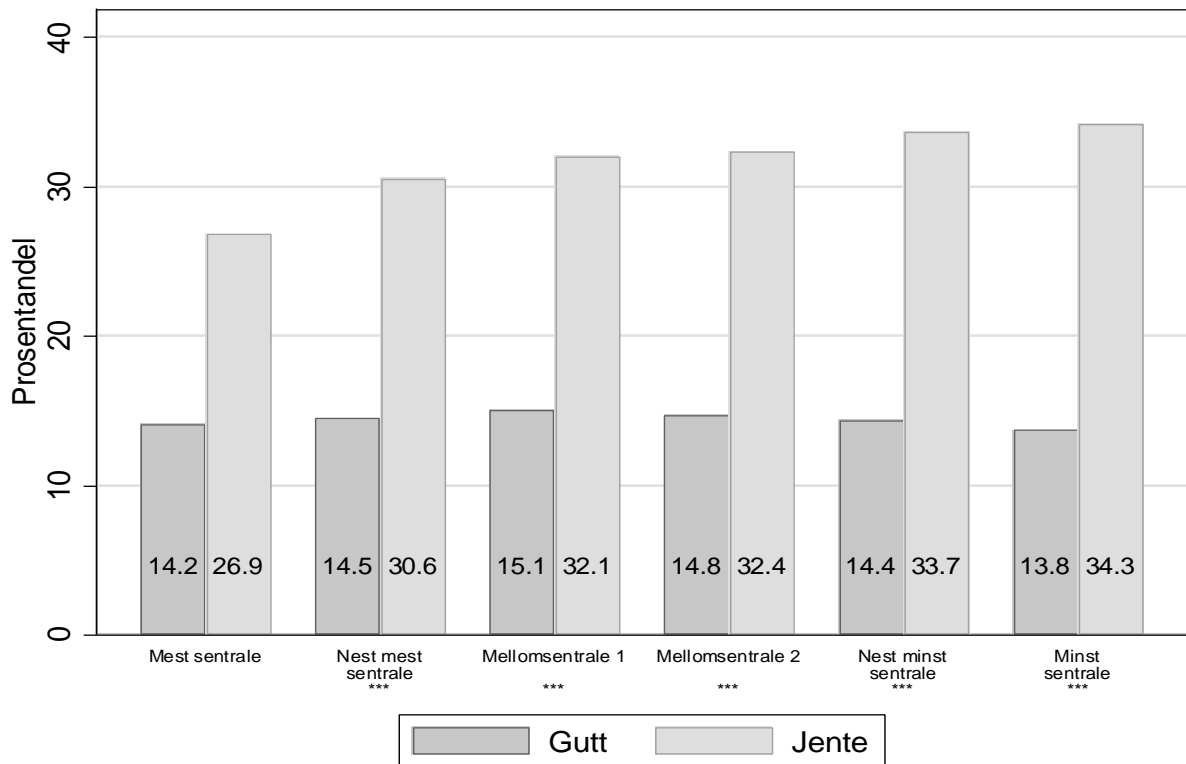
Mens flere av jentene opplevde å få lite eller lite nyttig støtte av voksne i bygda, var det noen som fikk hjelp, og som også klarte å snu problemene. Anna fortalte at «Det har jo vært en del kroppspress på skolen her ... Det er jo folk som på en måte har slutta å spise», og at hun hadde vært en av dem: «Jeg hoppa over nesten alt [av måltider]. Spiste et eple, jeg kunne gå en dag og spise ett eple liksom». Årsaken til at hun hadde sluttet å spise var at: «Det bare... tenkte mer på hvordan du så ut da, i og med at du begynte på ungdomsskolen. ... Det var vel folk som liksom på en måte kommenterte ting da, og da begynner du å tenke at 'åja, kanskje jeg skal gjøre noe med det'». De som kommenterte var guttene på trinnet over, som kommenterte på jentenes kropper på skolen. Denne jenta fikk imidlertid god hjelp av moren og helsesøster på skolen. Hun og moren skrev en matplan, og på det første intervjudtidspunktet hadde hun begynt å spise normalt igjen.

I Industribygd ser vi et eksempel på hvordan sterke konformitetskrav i ungdomsalderen treffer både gutter og jenter, men særlig jentene hardt. Samfunnsmessige årsaker til kroppsmisnøye handler til dels om begrensede idealer for hva som er akseptert utseende (Eriksen & Walseth, kommende). De negative aspektene ved samfunn med stor grad av sosial kapital dreier seg primært om eksklusjon av folk som ikke passer helt inn, sosial kontroll og krav om konformitet og jantelov (Portes, 1998). Det er grunn til å tro at disse tendensene er ytterligere forsterket i ungdomstida, en periode i livet der behovet for å passe inn blant jevnaldrende er spesielt sterkt (Erikson, 1968). Det er også færre miljøer å velge blant på mindre steder, og de sosiale hierarkiene på skolen vil lettere kunne overføres til fritiden. Dermed blir det vanskeligere å slippe unna og få en ny start.

Ungdata om kroppsmisnøye og kroppspress

Det er i alle fall to spørsmål som her kan brukes for å si noe om kroppsmisnøye og kroppspress generelt ved hjelp av Ungdata-materialet. For det første er det inkludert flere spørsmål om hvor fornøyd ungdommene er ved ulike aspekter i sine liv, der et av spørsmålene handler om man er fornøyd med eget utseende. Der svarer man med fem svaralternativ fra svært fornøyd til svært misfornøyd. Her ser vi på de som svarer at de er litt eller svært misfornøyd med utseendet sitt. Varierer andelen som er fornøyd etter kjønn og bosted? Svaret finner vi i Figur . Her ser vi at langt færre gutter er misfornøyd med utseendet sitt sammenlignet med jenter. Vi ser også at gutter ser ut til å være omtrent like fornøyd uansett hvor de bor i landet. Langt flere jenter enn gutter er misfornøyd med utseende sitt. I Figuren ser vi også at jo mindre sentral kommune, jo flere jenter er misfornøyd med utseende sitt.

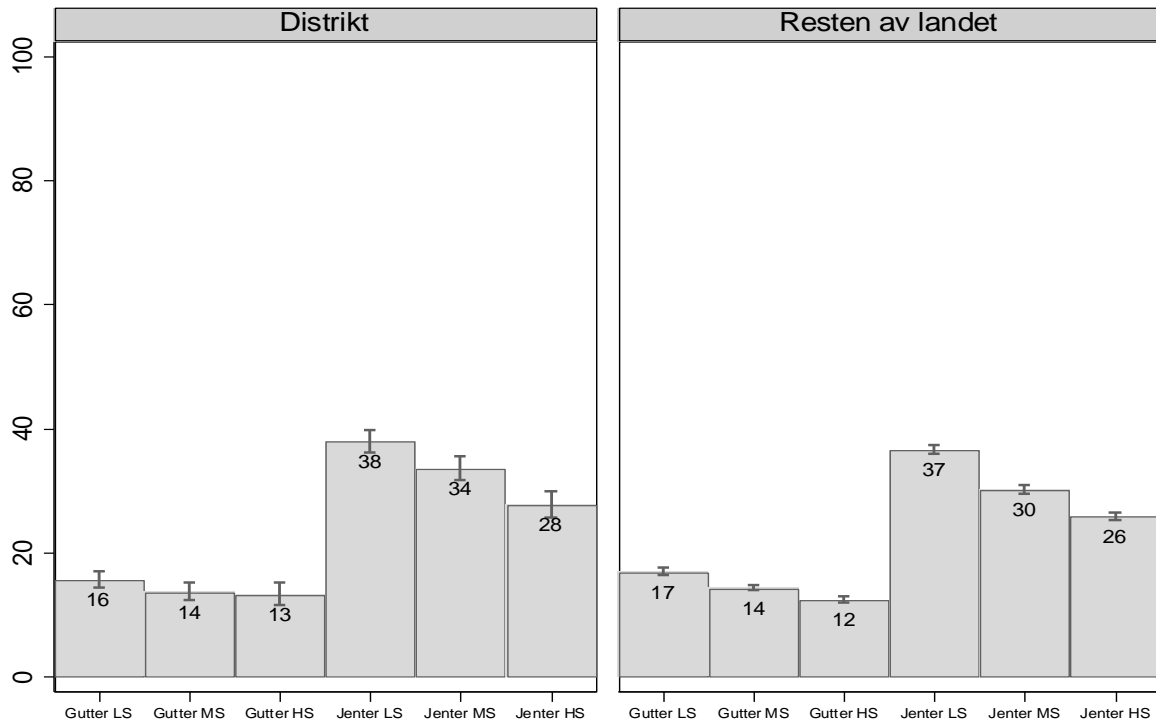
Figur 16. Andel misfornøyd med eget utseende etter kjønn og sentralitetskategori

Signifikanstester angir om kjønnsforskjellene i kommunetypene er ulike forskjellene i de mest sentrale:"
"Signifikanstest: ***) $p < 0.001$ **) $p < 0.01$ *) $p < 0.05$

Nå skal vi se på sammenhengen mellom misnøye med utseende etter kjønn, bosted og sosioøkonomiske ressurser. Her ser vi på andelen som svarer litt eller svært misfornøyd. I Figur ser vi hvordan dette fordeler seg i distriktene og i resten av landet. Det mest påfallende er at sjansen for å være misfornøyd med utseendet er så mye høyere for jenter enn gutter. Det andre som framgår svært tydelig er de sosioøkonomiske forskjellene. Jo mindre sosioøkonomiske ressurser familien har, jo høyere er sjansen for å være misfornøyd med eget utseende. Det tredje er at de sosioøkonomiske forskjellene framstår som mye tydeligere blant jentene enn blant guttene.

Figur 17. Misfornøyd med eget utseende etter kjønn, sosioøkonomisk status og bosted.

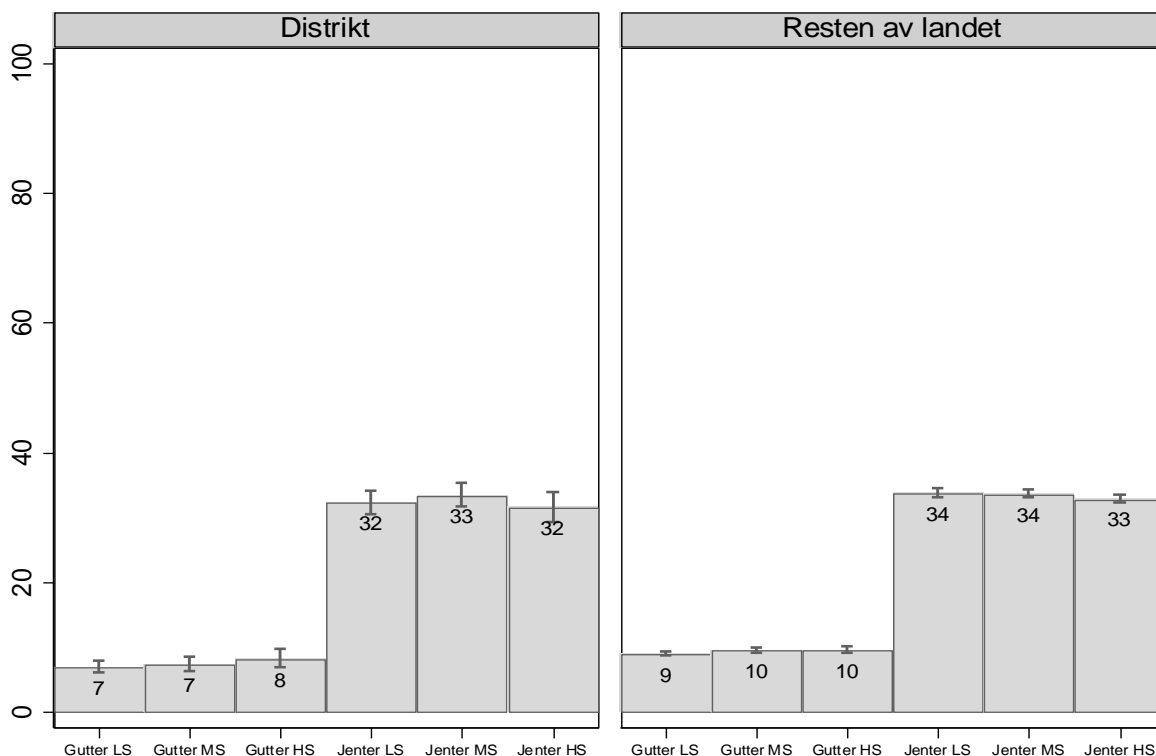

LS= Lavt nivå sosioøkonomiske ressurser, MS=Middels nivå sosioøkonomiske ressurser, HS=Høyt nivå sosioøkonomiske ressurser

I all hovedsak er disse forskjellene i kroppsmisnøye etter ulike ressurser i familien like, uansett hvor ungdommene bor. Men selv om forskjellene er like i alle disse kategoriene, er imidlertid den gjennomsnittlige andelen med misfornøyd noe høyere i distriktene enn i resten av landet. Dette drives særlig fram på grunn av at det er flere med lave sosioøkonomiske ressurser hjemme som rapporterer om kroppsmisnøye, og det er flere med få ressurser som bor i distriktene.

Det andre spørsmålet i Ungdata som kan belyse denne tematikken er fra spørsmålsbatteriet der det undersøkes om ungdommene opplever ulike former for press i hverdagen. Et av områdene som nevnes her er «Press om å se bra ut eller ha en fin kropp» med svaralternativene på en femtrinnskala fra «ikke noe press» til «svært mye press». I Figur 18 ser vi at andelen som opplever mye og svært mye press først og fremst varierer etter kjønn. Mens det gjelder for én av tre jenter, så gjelder det færre enn én av ti gutter. Det er ikke noen tydelige sosioøkonomiske mønstre i dette, men vi ser en liten tendens til at nivået er noe høyere i de mer sentrale områdene.

Figur 18. Opplevelse av mye press for å se bra ut eller ha en fin kropp – etter kjønn, sosioøkonomiske ressurser og bosted

LS= Lavt nivå sosioøkonomiske ressurser, MS=Middels nivå sosioøkonomiske ressurser, HS=Høyt nivå sosioøkonomiske ressurser

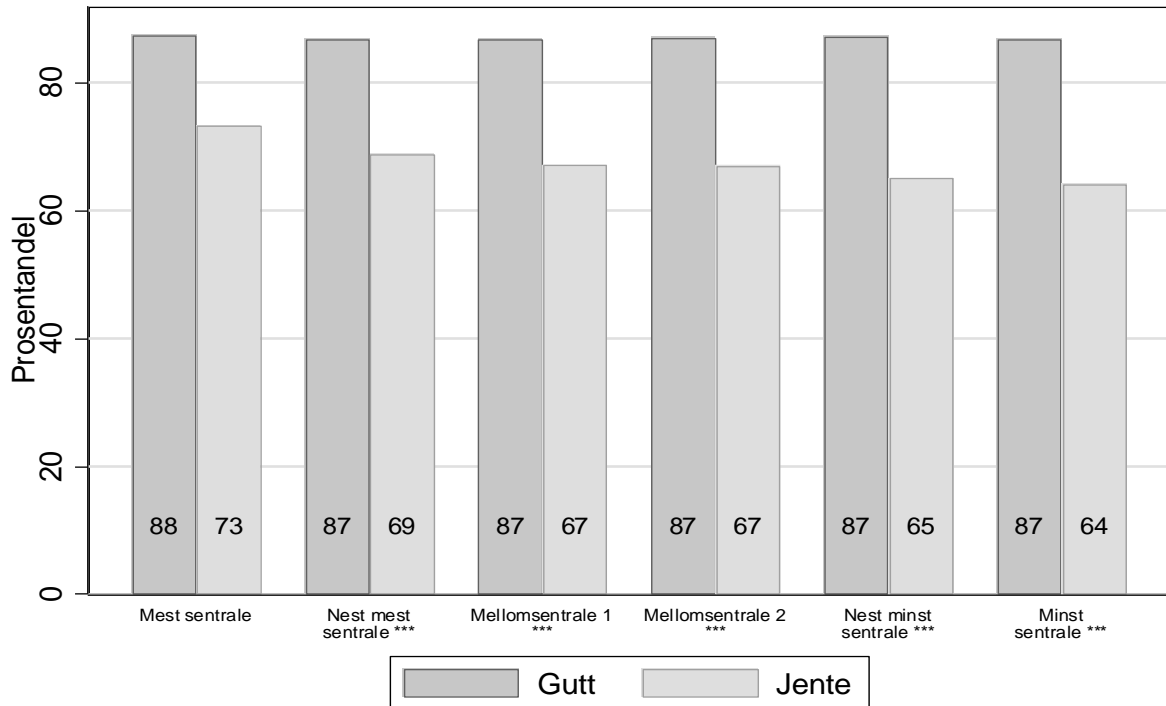
Vi har altså sett her at sjansen for å være misfornøyd med utseendet sitt er langt høyere for jenter enn for gutter, og for dem – særlig av jentene – med mindre sosioøkonomiske ressurser. Den gjennomsnittlige andelen med unge som er misfornøyd med utseendet er noe høyere i distriktene enn resten av landet, men det er noen flere i sentrale strøk som rapporterer om at de opplever direkte kroppspress. I Industribygd ser vi et eksempel på hvordan sterke konformitetskrav i ungdomsalderen treffer særlig jentene hardt, blant annet gjennom et sterkt kroppspress.

Selvbilde

I Tabell 3 i kapittel 2 så vi store kjønnsforskjeller i selvbilde: færre jenter enn gutter rapporterer et godt selvbilde og jentene i distriktene skårer enda litt lavere enn jentene ellers i landet. Kan dette ha noe med de tendensene vi har sett så langt i kapitlet – strengere rammer for hvem som passer inn og mer mobbing og kroppsmisnøye? Vi skal nå se nærmere på ungdoms selvbilde, og sammenhengen mellom å ha godt selvbilde, kroppsmisnøye, mobbing og deltagelse i fritidsaktiviteter. Vi starter først med å se nærmere på gjennomsnittstallene for jenter og gutters selvbilde, denne gangen ved å trekke inn alle sentralitetstypene. I Figur ser vi det samme mønsteret som kom fram i kapittel 2, men når vi har brutt opp på alle sentralitetskategoriene, trer det fram et svært tydelig bilde: vi ser en

trinnvis nedgang i andelen jenter som har godt selvbilde, desto mindre sentrale kommunene de bor i er. Guttene, derimot, har jevnt over langt bedre selvbilde enn jentene, og de har like godt selvbilde uansett hvor de bor.

Figur 19. Godt selvbilde (indeks) etter kjønn og sentralitetskategorier.

Signifikanstester angir om kjønnsforskjellene i kommunetypene er ulike forskjellene i de mest sentrale:
Signifikanstest: ***) $p < 0.001$ **) $p < 0.01$ *) $p < 0.05$

Mye forskning har vist at mobberfaringer, særlig det å bli utsatt for mobbing, er tett forbundet med å ha et dårlig selvbilde (Tsaousis, 2016). Når vi i kapittel to så at ungdom – særlig jentene – i distriktene i snitt har lavere selvbilde enn ungdom som vokser opp andre steder, kan dette ha en sammenheng med at distriktsjenter er mer utsatt for mobbing? Eller kan det være verre for selvbildet om en mobbes i distriktene?

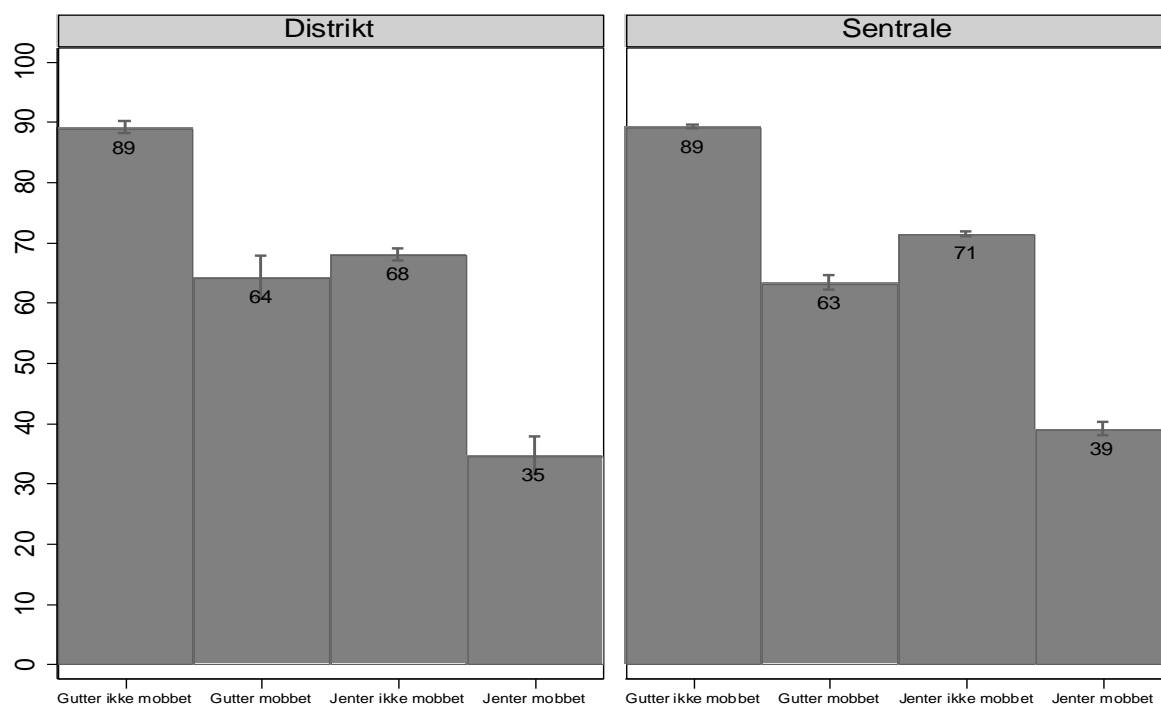
I Figur 20 har vi undersøkt hvordan selvbilde henger sammen med det å bli mobbet, blant gutter og jenter i distriktene og i resten av landet. Hvis vi først ser på de predikerte nivåene for guttene, så er det nesten en identisk situasjon uansett om de bor i distriktene eller i andre deler av landet. Blant de som ikke blir mobbet, er det begge steder rundt 89 prosent som har et godt selvbilde. Begge steder er det også slik at blant guttene som blir mobbet, så er det betraktelig færre med godt selvbilde – rundt 63–64 prosent.

For jentene varierer estimatene noe mer. Jevnt over er selvbildet blant distriktsjentene noe lavere enn blant jentene i resten av landet. Signifikant færre jenter som mobbes i distriktene har godt selvbilde (35 prosent), enn blant jenter som mobbes i de sentrale områdene (39 prosent har godt selvbilde). Allikevel er ikke forskjellen i selvbilde mellom distriktsjenter som mobbes og distriktsjenter som

ikke mobbes annerledes den vi ser i resten av landet. Dette tyder på at det å utsettes for mobbing for jenter, både i distriktene og i resten av landet, er like negativt forbundet med selvbilde.

Sammenligner vi mot guttene, så viser analysene i figuren videre at dersom jenter, både i distriktene og i de sentrale strøkene, mobbes, så har det en sterkere negativ sammenheng med selvbilde enn blant guttene. Er det verre å bli mobbet på bygda? Svaret avhenger av hvem man bruker som referansegruppe. Sammenligner man bare jenter som mobbes, men med forskjellig bosted, så er det litt verre for jentene i distriktene. Men det er altså ikke sikkert dette har med mobbingen å gjøre, fordi selvbildet generelt er lavere blant alle jentene i distriktene. Mobbing er altså sterkt relatert til et lavere selvbilde, og denne sammenhengen er sterkere blant jenter enn blant gutter – men dette mønstret er på et likedan i distriktene som i resten av landet.

Figur 20 . Selvbilde etter kjønn, bosted og regelmessig mobbing

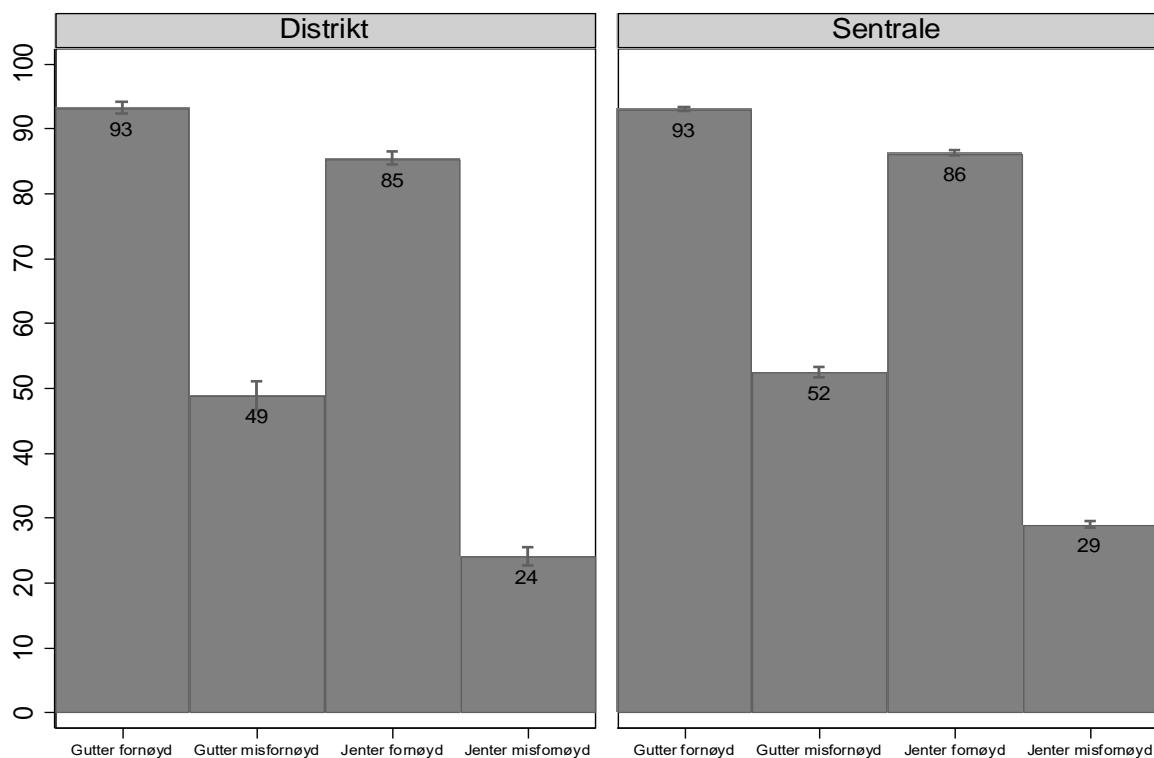

Det er også kjent fra tidligere forskning at selvbilde og kroppsbilde har en sterk sammenheng. Selvbilde kan påvirke kroppsbilde, og motsatt (O'Dea, 2012). I Figur 21 har vi undersøkt disse sammenhengene etter kjønn, samtidig som vi ser om de varierer etter bosted. Vi har valgt godt selvbilde som avhengig variabel. Her ser vi at de som er fornøyd med eget utseende, som regel har også et godt selvbilde. Blant de som er fornøyd med utseendet, både i distriktene og i sentrale kommunene, er det rundt 93 og 85–86 prosent blant henholdsvis guttene og jentene som har godt selvbilde. Blant de som er misfornøyd med eget utseende har derimot rundt halvparten av guttene, både i distriktene og ellers i landet, et godt selvbilde. Blant jentene er nivået langt lavere, og her ser vi også et samspill

mellom bosted og fornøydhetsnivå med utseende. Enda færre jenter som er misfornøyd i distriktene har godt selvbilde, sammenlignet med misfornøyde jenter ellers i landet. Også dersom vi ser på differansen mellom distriktsjenter som er fornøyd og misfornøyd med utseendet, så er den større enn blant jenter som er fornøyd og misfornøyd med utseendet ellers i landet.

Dette innebærer at kroppsmisnøye, blant jentene, er enda tettere sammenvevd med selvbilde i distriktskommunene enn i de sentrale kommunene. Selv om vi ikke kan si noe sikkert om hvordan årsaksrekkefølgen er mellom selvbilde og kroppspress, så kan det i prinsippet tenkes at kroppspress innebærer noe mer problematisk i distriktene enn i de sentrale kommunene, og at dette er noe av forklaringen på at selvbilde er lavere blant jentene i distriktene.

Figur 21 . Godt selvbilde (indeks) etter fornøydhetsnivå med eget utseende, kjønn og bosted.

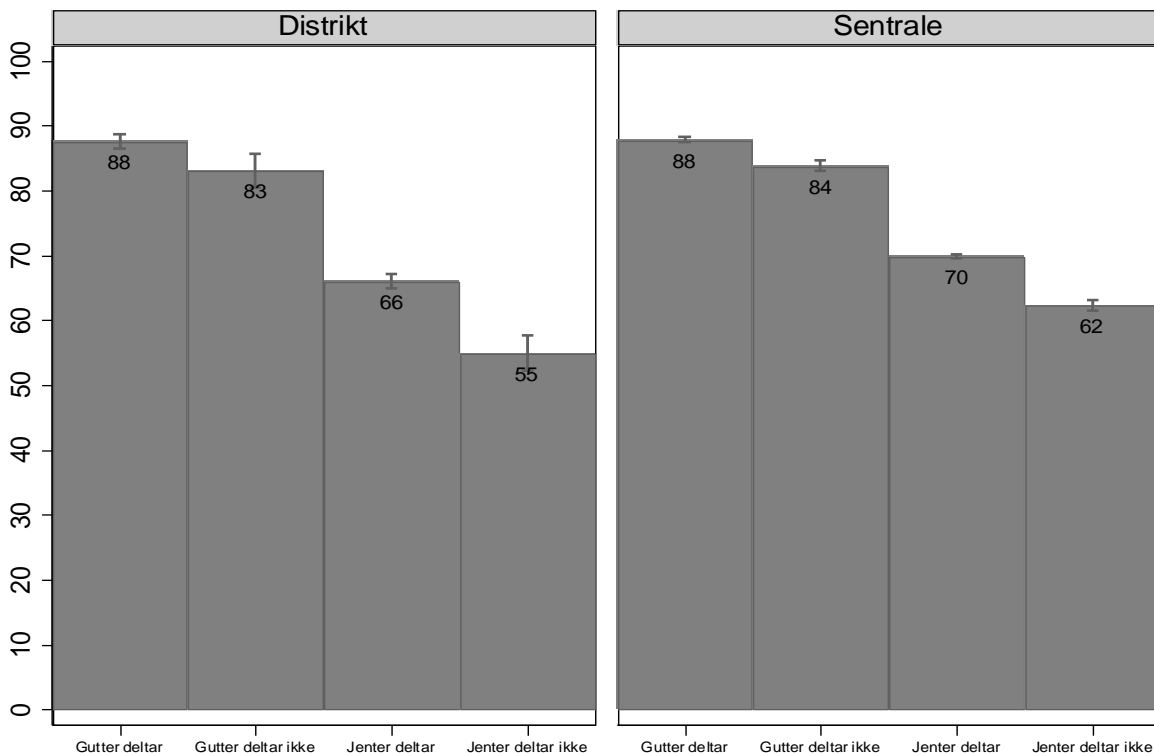
En siste ting vi vil undersøke om kan ha sammenheng med selvbilde, er nettopp om utenforskap kan være noe mer problematisk i distriktskommunene enn ellers i landet. I kapittel 3 så vi at organisasjonslivet er en av arenaene hvor idealet om «alle skal med» står sterkest. Ettersom dette framstår så sentralt, hvordan står det da til med de som ikke deltar i noen organiserte fritidsaktiviteter?

I Figur 22 har vi sett på selvbilde blant de som deltar og de som ikke deltar i noen organiserte fritidsaktiviteter. Vi ser at gutter som deltar har noe høyere selvbilde sammenlignet med de som ikke deltar. Det er et helt lignende bilde, med samme nivå, blant guttene ellers i landet. Blant jentene er det også færre som har godt

selvbilde blant de som ikke deltar. Denne sammenhengen, blant jentene er imidlertid noe sterkere i distriktene enn blant jenter i landet for øvrig.

Dermed ser det ut som både kroppspress og det å ikke delta i organiserte fritidsaktiviteter slår ekstra negativt ut for jenter i distriktene sammenlignet med jenter i samme situasjon ellers i landet, mens mobbing har omtrent samme sammenheng begge steder. Dermed ser det særlig ut til at det kroppsmissnøye og et eventuelt utenforskap er faktorer som kan være med å forklare at jenter i distriktene har lavere selvbilde enn jenter i landet for øvrig.

Figur 22 . Godt selvbilde (indeks) etter deltakelse i organiserte fritidaktiviteter, kjønn og bosted.

Konklusjon

I dette kapittelet tok vi utgangspunkt i funn fra kapittel 2 og 3: ungdoms liv i distriktene er i stor grad preget av blant annet sosial støtte, tilhørighet og aktiv deltagelse, men blant jenter er også en større forekomst av mobbing og det å ha dårlig selvbilde i distriktene enn ellers i landet. Vi hadde en antagelse om at dette kunne dreie seg om kjente negative aspekter ved sosial kapital, nemlig større grad av konformitet, tendens til eksklusjon av folk som skiller seg ut og spredning av negativ atferd (Portes, 1998; Villalonga-Olives & Kawachi, 2017). Funnene i dette kapittelet bekrefter langt på vei at vi kan snakke om strengere konformitetskrav i distriktene som kan få slike utslag. Dette kommer fram på ulike områder.

Ut fra ungdommenes beskrivelser framsto Industribygd som et sted det kunne være vanskelig å skille seg ut, vanskelig å komme som innflytter og vanskelig å få hjelp med psykososiale problemer dersom om en trengte det. Her var det svært utbredt med til dels urovekkende utfordringer med spising, kroppsbilde og selvbilde blant jentene, og også noe blant guttene. I disse analysene ser vi med stor tydelighet at særlig det å være ung jente i Distrikts-Norge kan være vanskelig og risikabelt. Når vi undersøkte hvordan dette så ut i distriktene sammenlignet med resten av landet i Ungdata, er det særlig to mønstre som er gjennomgående.

For det første ser vi at flere jenter enn gutter opplever mobbing, kroppsmisnøye og å ha dårlig selvbilde. For det andre ser vi at jenter ser ut til å være langt mer sensitive enn gutter for en negativ «distriktseffekt» – jo mindre sentrale kommuner, jo flere jenter rapporterer om høyt nivå av mobbing, kroppspress og dårlig selvbilde. Guttenes erfaringer i så måte er i det store og hele ganske like uansett hvor de bor i landet, men guttenes opplevelse av kroppspress stiger jo mer *sentrale* kommunene blir, altså motsatt enn for jentene. Videre har vi sett at kroppspress og det å ikke delta i organiserte fritidsaktiviteter slår ekstra negativt ut for å ha dårlig selvbilde for jenter i distriktene sammenlignet med jenter i samme situasjon ellers i landet. Begge disse faktorene kan dermed være med å forklare at jenter i distriktene har lavere selvbilde enn jenter i landet for øvrig. Vi har også sett at mobbing er sterkt relatert til et lavere selvbilde, enda mer blant jenter enn blant gutter – men her ser det ut til at sammenhengene i distriktene er på et likedan nivå som i resten av landet.

I Industribygd ser vi et eksempel på hvordan sterke konformitetskrav i ungdomsalderen treffer særlig jentene hardt. I rapportens siste kapittel diskuterer vi mulige årsaker til de kjønnede mønstrene vi ser. Hvordan konformitetspress kommer til uttrykk kan være nokså tilfeldig, men i Industribygd ser vi det særlig gjennom et sterkt kroppspress. Samfunnsmessige årsaker til kroppsmisnøye handler til dels om begrensede idealer for hva som er akseptert utseende (Eriksen & Walseth, kommende). Resultatene vi har sett her kan henge sammen med at i det er færre sosiale fellesskap å velge mellom, kropps- og moteidealene kan bli tilsvarende smale og strenge – og atferdsmønstre sprer seg lett i tette sosiale nettverk, også negativ atferd som overdreven slanking og tynnhetsideal som vi så i Industribygd (Andersson & Christakis, 2016). Annen forskning beskriver at rurale steder preges av sladring, kjedsomhet, manglende mulighet og et image som gammeldags (Rye, 2006). Forskning har også ofte funnet mer tradisjonelle holdninger til kjønn i distriktene (Härnsten et al., 2005). I en studie av bygder i Sør-Trøndelag, finner Aspvik og Sæther lignende funn (Aspvik et al., 2008): de fant at flere gutter enn jenter synes at bygda er et fint sted å bo og er uenige i at det er for lite frihet å være slik en ønsker der, mens flere jenter enn gutter mener det er for få møtesteder for ungdom og som opplever mobbing på hjemstedet.

Amerikansk forskning har vist at jenter i rurale strøk skåret lavere på selvfølelse (self-esteem) enn gutter (Puskar et al., 2010). I en svensk etnografisk studie beskriver Rosvall og Rönnlund hva de omtaler som en mer realistisk beskrivelse av en rural plass – som en idyll med sprekker, der blant annet økonomien er

hardere enn andre steder (Rosvall & Rönnlund, 2019). I en studie av ungdom i rurale strøk i Australia diskuterer Cuervo og Wyn (Cuervo & Wyn, 2017) opplevelsen av «stuckness», om unge mennesker som opplever seg strandet eller sittende fast i stedet de bor, uten mulighet til å komme seg vekk eller videre, og en opplevelse av å ikke høre til som er tydeligst hos dem som ikke har familie på stedet.

Ungdoms oppvekststed har stor betydning for hvordan de opplever ungdomstida (N. U. Sørensen & Pless, 2017). De negative aspektene ved samfunn med stor grad av sosial kapital dreier seg primært om eksklusjon av folk som ikke passer helt inn, sosial kontroll og krav om konformitet og jantelov (Portes, 1998). Det er grunn til å tro at disse tendensene er ytterligere forsterket i ungdomstida, en periode i livet der behovet for å passe inn blant jevnaldrende er spesielt sterkt (Erikson, 1968). Det vi finner i dette kapitlet, kan tolkes som at det er noen sider ved å vokse opp i distriktene som gjør at en del distriktsungdom er noe mer utsatt for vanskeligheter med forholdet til seg selv og andre.

Kapittel 5: Psykiske plager blant unge i Distrikts-Norge: Sammenheng med mobbing, kroppspress og utdanningsplaner

I kapittel 2 så vi at psykiske helseplager er noe lavere i Distrikts-Norge. Dette gjelder også jentene. Samtidig så vi over at unge i distriktene opplever mer mobbing og å være misfornøyd med eget utseende enn andre steder. Både mobbing (Zhang et al., 2019) og misnøye med eget utseende (Eriksen et al., 2017) er nært knytta til psykiske helseplager. Hva kan forklare dette tilsynelatende paradokset?

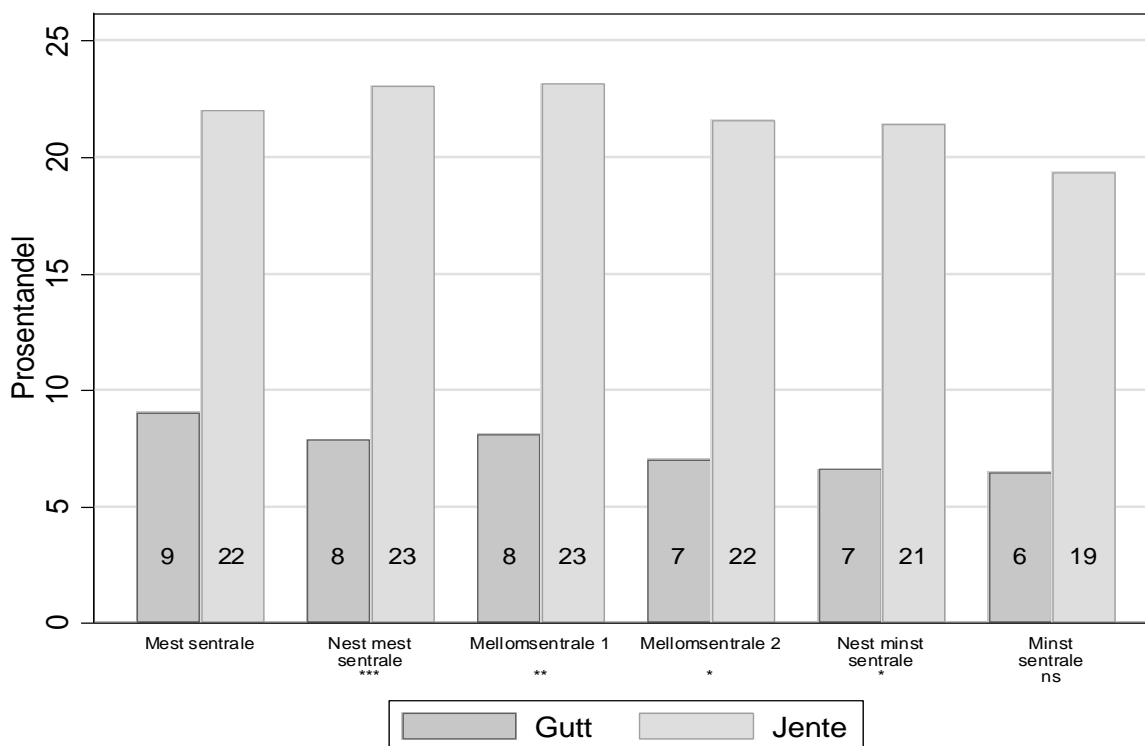
Særlig for jenter har psykiske helseplager økt de siste 20 årene, ikke bare i Norge, men også andre vestlige land (Collishaw, 2015; von Soest & Wichstrøm, 2014). I 1996 var det nokså uvanlig at ungdommer med middelklassebakgrunn og etnisk norske foreldre hadde psykiske helseplager – de som slet med dette var primært minoritetsungdom og ungdom med arbeiderklassebakgrunn (Sletten & Bakken, 2016). Tjue år senere hadde denne forskjellen omtrent forsvunnet (Sletten, 2015). Det er altså primært middelklasseungdommer som har drevet den veksten vi har sett i psykiske helseplager de siste tiårene. Dette er nokså paradoksalt, ettersom det er mer sannsynlig at minoritetsungdom og ungdom med arbeiderklassebakgrunn har vært mer utsatt for mer utfordrende livshendelser enn middelklasseungdommer, som diskriminering, fattigdom, kriminalitet og mobbing (Bakken, Frøyland, & Sletten, 2016). Mye forskning har pekt på at en mulig forklaring på den skarpe økningen i psykiske helseplager dreier seg om prestasjonspress og økte krav i forbindelse med skole og utdanning (Banks & Smyth, 2015; Modin, Östberg, Toivanen, & Sundell, 2011; Polesel, Dulfer, & Turnbull, 2012). Som vi så i kapittel 2, tror færre ungdom i distriktene at de vil ta høyere utdanning enn i mer sentrale kommuner – bare fire av ti distriktsgutter tror de vil ta høyere utdanning, og seks av ti blant distriktsjentene.

Det er derfor nærliggende å undersøke ungdoms psykiske helseplager ved å se på sammenhengen med mobbing, kroppspress og utdanningsplaner, i tillegg til sammenhengen mellom sted, kjønn og sosial bakgrunn. I dette kapittelet begynner vi undersøkelsen vår i Ungdata-tallene, før vi ser til det kvalitative datamaterialet for en mulig forklaring på noen av tallene.

Psykiske helseplager og ulike pressfaktorer

Først skal vi se på kjønnsforskjellene i psykiske helseplager i ulike kommunetyper ved å undersøke langs alle de seks kategoriene med kommuner etter sentralitetsnivå.

Figur 23. Høyt nivå psykiske plager etter kjønn og sentralitets kategorier

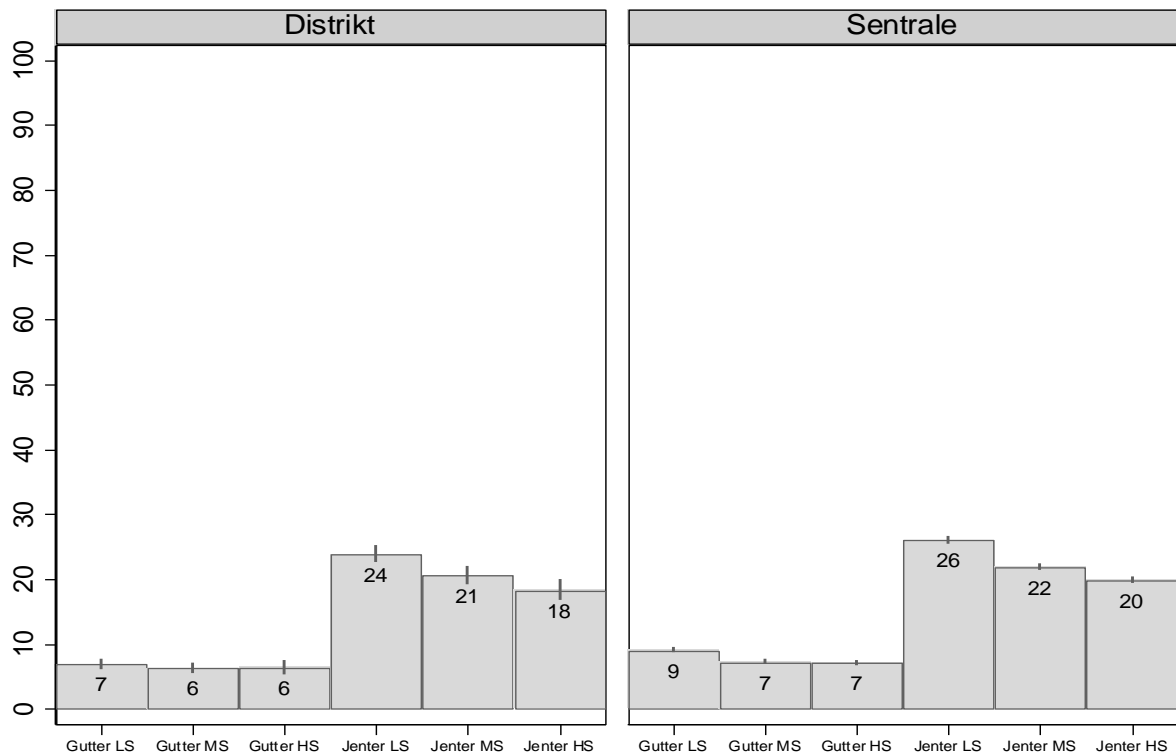

Signifikanstester angir om kjønnsforskjellene i kommunetypene er ulike forskjellene i de mest sentrale." "Signifikanstest: ***) $p < 0.001$ **) $p < 0.01$ *) $p < 0.05$

I Figur 23 ser vi for det første at langt flere jenter enn gutter rapporterer om et høyt nivå av psykiske helseplager. Nivået blant gutter synker desto mindre sentrale kommunene blir. Blant jentene ser vi ikke helt samme mønster: nivået er lavest i de minst sentrale kommunene, men i de andre kommunene ligger nivået litt høyere og er ellers nokså likt. Figuren viser at kjønnsforskjellene er noe mindre i de mest sentrale kontra enn hva de er i alle de andre kommunetypene. Unntaket er i de minst sentrale kommunene der forskjellene trolig er på samme nivå.

I Tabell 4 i kapittel 2 så vi en tendens til at noen flere med lavt sosioøkonomisk ressursnivå er mye plaget. Det vi imidlertid ikke vet er om disse forskjellene varierer etter kjønn og bosted. I undersøkelsen undersøker vi derfor om nivået av psykiske helseplager varierer med bosted, kjønn og sosial bakgrunn. Her ser vi det velkjente mønsteret at nivået av plager er høyere blant jentene enn blant guttene. Det er imidlertid interessant å feste seg ved at de sosioøkonomiske forskjellene er tilstede blant jentene, men nesten fraværende blant guttene. Disse sammenhengene er i hovedsak like etter bosted.

Figur 24. Mange psykiske helseplager. Predikert sannsynlighet etter kjønn, sosioøkonomiske ressurser og bosted. Ungdata 2017–2019

LS= Lavt nivå sosioøkonomiske ressurser, MS=Middels nivå sosioøkonomiske ressurser, HS=Høyt nivå sosioøkonomiske ressurser

Hva kan forklare at vi ser lavere nivå av psykiske helseplager i de minst sentrale kommunene? I rapporten Stress og Press blant ungdom (Eriksen et al., 2017) undersøkte vi tre faktorer som hang sterkt sammen med psykiske plager: skolestress, fornøydhet med utseende og tid brukt på sosiale medier. Vi undersøkte dette ved hjelp av en regresjonsanalyse for hvordan de samlet sett var relatert til psykiske plager, men også for å om faktorene enkeltvis har en sammenheng med psykiske plager selv når man kontrollerer for de øvrige faktorene. I den rapporten fant vi at disse tre faktorene, sammen med kjønn, samlet sett forklarte mye av variasjonen i psykiske helseplager, og at det først og fremst var skolestress og syn på eget utseende som isolert sett bidro til slike plager: Jo mer skolestress og mindre fornøydhet med eget utseende, desto høyere risiko for å være plaget av depressive symptomer.

Her vil vi undersøke det samme, men samtidig ved å skille mellom ungdom som bor i distriktene og i de mer sentrale kommunene. Resultatet ser vi i Tabell 5. Her ser vi at jenter er fem prosentpoeng mer plaget av psykiske problemer enn gutter, når vi samtidig holder de tre øvrige faktorene skolestress, fornøydhet med utseende og tid brukt på sosiale medier like. Figuren viser videre at risikoen for psykiske plager øker jo mer skolestress man har, jo mindre fornøyd man er med utseendet og jo mer tid man bruker på sosiale medier. I likhet med funnene fra Eriksen m.fl (2017) ser vi at det først og fremst er skolestress og syn på eget

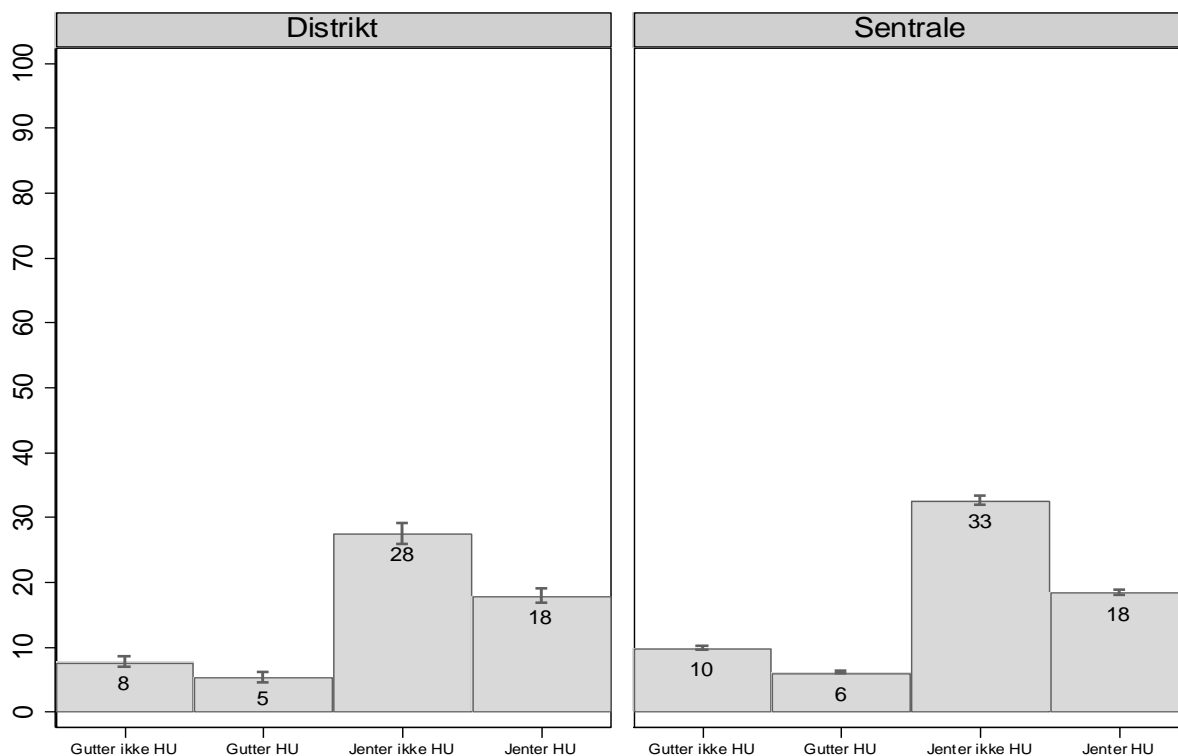
utseende som varierer med psykiske helseplager. Tid brukt på sosiale medier har ikke en like sterk sammenheng. Alle sammenhengene, med unntak av skolestress, er like mellom de to stedene. I distriktet er nemlig skolestress litt mindre relatert til psykiske plager enn hva de er i resten av landet. I de sentrale områdene, hvis vi her holder samtlige av de andre faktorene i analysene konstante, så øker sannsynligheten for psykiske plager med åtte prosentpoeng for hvert trinn man øker skolestresset med. Den tilsvarende sammenhengen i distriktene er på syv prosentpoeng.

Tabell 5. Gjennomsnittlige marginaleffekter (AME) av hvor mye ungdom er plaget av depressive symptomer etter logistisk regresjon

	(1) Distrikt b/se	(2) Resten av landet b/se
Kjønn(jente=1)	0.050*** [0.005]	0.052*** [0.002]
Skolestress(1–5)	0.074*** [0.002]	0.084*** [0.001]
Fornøydhet med utseende (1–5)	-0.059*** [0.002]	-0.059*** [0.001]
Tid brukt til sosiale medier (1–6)	0.013*** [0.002]	0.013*** [0.001]
N	17883	132706
Pseudo R2	29.5	27.7

Når vi finner at skolestress er mindre relatert til psykiske plager i distriktet enn hva de er i resten av landet, er det nærliggende å se videre på om dette kan ha sammenheng med at ungdom i distriktene i mindre grad har planer om høyere utdanning enn ungdom ellers i landet. Derfor ser vi nå på om høyt nivå av psykiske helseplager varierer med kjønn, utdanningsplaner og bosted. Som vi ser i Figur 25 finner vi litt mindre utslag av utdanningsplaner på nivået av psykiske helseplager blant jenter i distriktene enn blant jenter i sentrale områder. Det kan se ut som det særlig er jenter uten utdanningsambisjoner som gjør at nivået av psykiske helseplager er noe lavere i distriktene enn blant jenter i resten av landet.

Figur 25. Høyt nivå psykiske plager etter kjønn, utdanningsplaner og bosted

Ikke HU= tror ikke de vil ta utdanning på universitet eller høyskole. HU=tror de vil ta utdanning på universitet eller høyskole

Det at mindre psykiske helseplager i distriktene kan ses i sammenheng med at det er mindre prestasjonspress her, får altså støtte i de kvantitative analysene.

Ro og avslappethet som idealer

Også i det kvalitative materialet ser vi at det er lavere forventninger til høye prestasjoner. Som vi skal komme tilbake til i det neste kapittelet, hadde de aller fleste ungdommene i Industribygd utdanningsplaner som var i tråd med foreldrenes yrker og det svært kjønnsdelte arbeidsmarkedet i bygda: mens de fleste jentene siktet mot å jobbe som faglært eller ufaglært i helse- og omsorgsykker, siktet de fleste guttene mot en yrkesfaglig utdanning som industriarbeider i hjørnesteinsbedriften. De færreste av ungdommene fra Industribygd var preget av prestasjonspress på skolen. Typisk sa Anna: «Jeg er ikke så bekymret for karakterene mine, for det at jeg vet jo at jeg selv gjør mitt beste og det er bra nok. Men jeg prøver jo å få gode karakterer.» Hilde, som ønsket å bli helsefagarbeider, fortalte at hun var flink på skolen, men framsto i likhet med de fleste andre som lite stressa og opplevde lite press i forbindelse med skolearbeidet.

Når vi sammenligner ungdommene i Industribygd med ungdommene i de tre andre utvalgsstendene i Ungdom i endring, så vi også at bygdeungdommene hadde et ganske annet tempo og en annen ro. Det er slående hvor rolige hverdager disse ungdommene hadde, særlig sammenlignet med ungdommene i mer bynære strøk

i Ungdom i endring-studien. Hverdagene handler i større grad om å slappe av, å kose seg og å være sammen med venner eller familien, og selv om mange av Industribygd-ungdommene også er aktive på fritiden, framstår det organiserte fritidslivet som mindre dominerende i hverdagen enn det gjør for en del andre ungdommer (Eriksen & Seland, 2019).

I foreldreintervjuene kom det også fram et tydelig fokus på det nære og hjemmekoselige. En del av foreldrene fra Industribygd snakket mye om tempoet i hverdagen. Det var noe de hadde et bevisst forhold til, og det å ha ro og god tid i hverdagen framsto som et sterkt ideal. Moren og faren til Olav sitt foreldreprosjekt var karakterisert av at de var tett på barna, påkoblet deres liv, og hverdagen deres var preget av ro og å unngå stress. Mor til Nikolai var også opptatt av denne avslappetheten som noe som kjennetegnet det å bo på landet kontra det å bo i byen. Hun trakk fram som et eksempel på denne roen at barna var mindre kravstore når det gjaldt opplevelser. Nikolai hadde bedt foreldrene om å ikke reise på utenlandstur neste sommer:

Mor til Nikolai: Og da vi kom hjem fra ferie i år så spør han «Er det mulig at vi ikke kan reise, vi trenger ikke reise på ferie neste år, må vi det?», skjønner du? Og da tenkte jeg det her er så motsatt problem av det jeg leser i avisa.

Intervjuer: For du tenker at andre er veldig -

Mor til Nikolai: «Vi må på ferie, vi må gi ungene opplevelser», skjønner du, ja. Jeg tror at unger har godt av å kjede seg litt. For han er ganske forsynt, han, når høsten kommer. Av å ikke gjøre noen ting.

Hun var også en av dem som snakket om familien som veldig hjemmekjære. Når helga kom, hadde de tenkt til å gå noen turer, men først og fremst gjøre som de oftest pleide: være hjemme og slappe av sammen.

Under koronanedstengingen våren 2020 ble det ekstra tydelig at mange av ungdommene her ble enda mer fokusert på hjemlige og nære ting. I den grad de bekymret seg, så var det for besteforeldre som kunne risikere å bli smittet. En del ungdommer benyttet koronanedstengingen til å fokusere enda mer på skolearbeidet (Eriksen & Davan, 2020), men dette gjaldt sjeldent ungdommene fra Industribygd. I stedet var flertallet her mer sammen med familien. Betydningen av å passe på foreldre og besteforeldre framsto som tydeligere for en del. Familien hadde bedre tid og var mer sammen. Industribygd, langt mer enn særlig de to mer urbane tre oppvekststedene i Ungdom i endring, var preget av ro, fokus på hygge og hjemmekos, og lavt stressnivå og lite prestasjonspress.

Konklusjon

I lys av funnene om at mobbing og dårlig selvbilde er mer utbredt i distriktskommunene enn ellers, er det tilsynelatende nokså paradoksalt at vi også i kapittel 2 finner mindre andel av ungdommer som opplever psykiske helseplager i distriktene enn ellers i landet, ettersom psykiske helseplager er nært knyttet til

mobbeerfaringer og dårlig selvbylde. Her har vi derfor undersøkt ungdoms psykiske helseplager ved å se på sammenhengene mellom sted, kjønn og sosial bakgrunn, og med mobbing, kroppspress og utdanningsplaner.

Vi fant et noe lavere nivå av psykiske helseplager blant ungdom i Distrikts-Norge, og at psykiske helseplager der henger mindre sammen skolestress enn det gjør i andre deler av landet. Jenter har jevnt over høyere nivå av psykiske helseplager enn gutter. Når vi holdt skolestress, fornøydhet med utseende og tid brukt på sosiale medier like, fant vi at jenter fortsatt har høyere nivå enn gutter av psykiske helseplager. Dessuten fant vi at risikoen for psykiske plager øker jo mer skolestress man har, jo mindre fornøyd man er med utseendet og jo mer tid man bruker på sosiale medier. Dette kjenner vi igjen fra annen forskning (se f.eks Eriksen et al 2017). Det viktigste her er at alle disse sammenhengene, med unntak av skolestress, er like mellom de to stedene.

Dette bekrefter det vi i tidligere studier har funnet, at psykisk helse-målene i Ungdata primært har sammenheng med prestasjons- og skolepress (Bakken et al., 2018; Eriksen et al., 2017). Det de kvalitative analysene antyder er at ungdommene i Industribygd har en roligere hverdag enn ungdom i de andre utvalgsstedene i Ungdom i endring-studien. De færreste av ungdommene fra Industribygd var preget av prestasjonspress på skolen. Industribygd, langt mer enn særlig de to mer urbane tre oppvekststedene i Ungdom i endring, var preget av ro, lavt stressnivå og prestasjonspress. At skolestress ser ut til å bety mindre i de minst sentrale kommunene, kan til en viss grad ses i sammenheng med at disse ungdommene oftest planlegger framtiden i bygda og ikke ser for seg høyere utdanning. Dermed kan man se for seg at selv om ungdom kan la seg stresse av skolearbeidet, betyr dette stresset mindre. Mens vi har sett at det kan være ganske vanlig opplevelse for ungdom på sentrale steder å oppleve det som nærmest eksistensielt å lykkes på skolen (Eriksen, 2020; Eriksen et al., 2017), ser det ut som det er mindre avgjørende for framtidig suksess og lykke å lykkes på skolen i distriktene. I det neste kapitlet skal vi fortsette å utforske ungdommenes utdanningsaspirasjoner.

Kapittel 6: Ungdoms tanker om utdanning og framtid: Betydningen av kjønn, klasse og sted

I dette kapitlet skal vi undersøke distriktsungdoms tanker om utdanning og framtid. Å ta høyere utdanning har konsekvenser for egen karriere, og er knyttet til bedre levekår (Brennan, Durazzi, & Séné, 2013). Å ha lav utdanning er knyttet til ulike former for utenforskap blant unge (Sletten & Hyggen, 2013). Unges utdanningsplaner er sterkt påvirket av kjønn og sosial bakgrunn (Bakken et al., 2016; Breen & Goldthorpe, 1997; Reay, David, & Ball, 2005; Rönnlund, 2019; Vincent, Ball, & Braun, 2008). Men dette påvirker ikke likt overalt hvor ungdom bor: Som vi så i kapittel 2, så er andelene som forventer å gjennomføre videregående nokså like i distriktene som i resten av landet. Når det gjelder utdanning på universitet og høyskole er det færre gutter enn jenter som tror de kommer til å ta slik utdanning alle steder, men forskjellen mellom gutter og jenter er mer markant i distriktene. Mens fire av ti distriktsgutter tror de vil ta høyere utdanning, ønsker seks av ti jenter i distriktene det.

Unges utdanningsvalg er formet av de strukturelle mulighetene stedet tilbyr i form av utdanning og arbeidsliv. Å sikte mot høyere utdanning har potensielt større omkostninger for unge i distriktene, fordi det ofte innebærer å flytte hjemmefra (Bæck, 2019). Selv om nettstudier stadig blir mer vanlig, så viser undersøkelser av utdanningstilbud som tilbyr nettstudier at flertallet av studentene likevel benytter seg av campus-studier (Bertheussen, Greibrokk, Rasmussen, & Lund, 2019). Å velge høyere utdanning vil for mange innebære flytting til storbyområdene (Meld. St. 5, 2019). For mange elever i distriktene innebærer også videregående utdanning å flytte eller pendle til et annet sted. Omkostningene ved å ta utdanning kan være annerledes for mange ungdom i distriktene, og vurderingene om utdanning er noe som lønner seg eller er nødvendig, kan også være annerledes av flere grunner. En grunn kan handle om lokale jobbmuligheter. I mange distriktskommuner er næringsstrukturen smalere enn i andre deler av landet – og i noen kommuner er det enkeltbedrifter som sysselsetter store deler av befolkningen (NOU 2020: 12). Det kan innebære at de som ser for seg andre yrkeskarrierer enn foreldrenes, også vil forvente å bo i andre steder enn i sin egen kommune i framtida. Vi ser derfor ikke bare på utdanningsplaner i dette kapitlet, men også hvorvidt ungdommene ser for seg å bo i oppvekstkommunen i framtida.

Et annet perspektiv på unges utdannings- og framtidsplaner dreier seg om unges opplevelse av tilhørighet. Moensted (2020) argumenterer for å forstå utdanningsaspirasjoner i lys av det hun kaller «social citizenship aspirations», altså hva ungdom opplever tilhørighet til, hva de beveger seg mot og lengter etter. Forskere har også vist til en symbolsk dimensjon som kan ses i sammenheng med distriktsungdoms ønske om å ta høyere utdanning, og dermed ofte flytte fra stedet, nemlig forestillingen om og tiltrekningskraften i en ungdommelig urban identitet –

at unge ser på byen som «stedet å være ung» (Bæck, 2004; Farrugia, 2016; Rye, 2006; N. U. Sørensen & Pless, 2017).

Det strukturelle perspektivet – hvilke utdannings- og arbeidsmarkedsmuligheter som er på hjemstedet – og tilhørighetsperspektivet, hvor ungdom føler seg hjemme, er to sentrale perspektiver for å forstå unges framtidsplaner. I dette kapittelet bruker vi begge perspektiver til å vurdere betydningen av kjønn og sosioøkonomisk bakgrunn. Vi begynner ved hjelp av Ungdata å sammenligne hvordan utdannings- og framtidsplaner samspiller med kjønn og sosioøkonomisk bakgrunn for ungdom i henholdsvis distriktene og resten av landet. Deretter ser vi nærmere på noen av de særegne trekkene for distriktsungdoms framtidsplaner som avdekkes i de statistiske analysene, gjennom intervjuene med ungdommene fra Industribygd og deres foreldre. Her ser vi særlig på betydningen av kjønn og sosioøkonomisk bakgrunn for ungdommenes og foreldrenes opplevelse av muligheter og begrensninger. Til slutt diskuterer vi distriktsungdoms framtidsplaner med utgangspunkt i både strukturelle føringer og identitets- og tilhørighetsperspektivet. Her utforsker vi samspillet mellom stedet, kjønn, klasse og utdanningsplaner. Vi starter først med å spørre: Henger ulike framtidsplaner sammen med unges forventninger om et godt og lykkelig liv i framtiden?

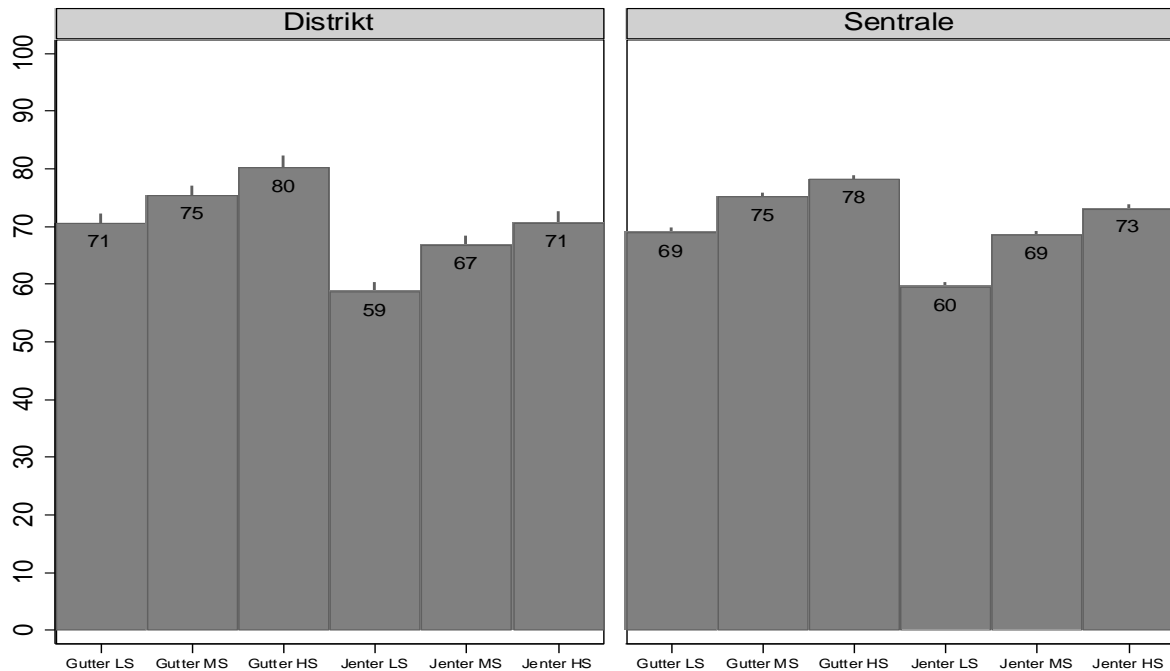
Framtidsoptimisme og høyere utdanning

I den første rapporten fra denne studien kom det fram at framtidsoptimismen er minst like stor i distriktene som ellers (Bakken, 2020b): Det er bare små forskjeller når det gjelder hvor mange som tror de vil få et godt og lykkelig liv i framtida. Det er også optimisme med tanke på mulighetene til å få arbeid. Men som vi har sett i kapittel 2, nyanseres i noen tilfeller slike mønstre når vi trekker inn kjønn og sosioøkonomiske ressurser i analysene.

I Figur 26 har vi derfor gått enda ett skritt videre i forhold til analysene i kapittel 2 og undersøker her om det er forskjeller i framtidsoptimisme etter både kjønn og sosioøkonomiske ressurser, mellom distriktskommunene og landet for øvrig.

I hovedsak varierer ikke mønstrene mye mellom distriktene og de mer sentrale områdene. Men det er noen små forskjeller. Uansett bosted er det tydelig at flere jenter rapporterer lavere framtidsoptimisme enn guttene. I figuren ser vi at noen flere jenter i distriktene er pessimistiske, mens guttene i distriktene er noe mer optimistiske enn guttene i resten av landet. De sosioøkonomiske forskjellene i framtidsoptimisme er mer eller mindre like, både blant gutter og jenter i distriktene. Begge steder øker framtidsoptimismen med sosioøkonomisk ressursnivå i hjemmet.

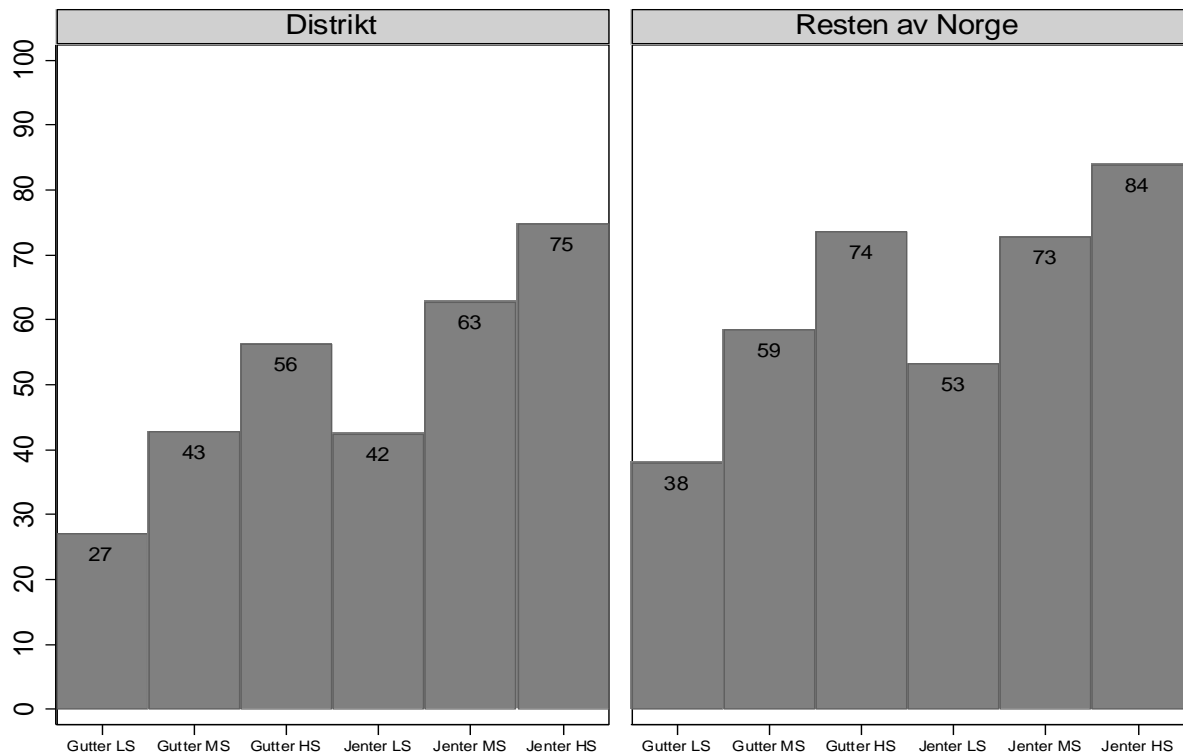
Figur 26 Forventning om et godt liv i framtiden. Predikerte verdier etter kjønn og sosioøkonomiske ressurser. Ungdomsskoleelever 2017–2019.

LS= Lavt nivå sosioøkonomiske ressurser, MS=Middels nivå sosioøkonomiske ressurser, HS=Høyt nivå sosioøkonomiske ressurser

Selv om det ser ut til at oppvekststed ikke har veldig mye å si for framtidsoptimismen, så er det langt større forskjeller i utdanningsplaner – færre i distriktene tror de vil utdanne seg på universitet eller høyskole (Bakken, 2020b). I kapittel 2 så vi at det var både kjønnsforskjeller og sosioøkonomiske forskjeller i andelen ungdom som tror de vil ta høyere utdanning. Det man imidlertid ikke får svar på er om de sosiale forskjellene varierer med kjønn på forskjellig vis i distriktene og i de sentrale områdene. I Figur27 undersøker vi dette. Ser man først på gutter i distriktene og i de mer sentrale kommunene, så finner vi at de sosiale forskjellene er noe større i de sentrale områdene. Med andre ord er foreldrenes ressurser av noe mindre betydning for guttene i distriktene sine utdanningsplaner enn for gutter ellers i landet. For jenter er det like store forskjeller mellom de tre gruppene med sosioøkonomiske ressursene i distriktene som i de mer sentrale områdene.

Figur 27. Planer om høyere utdanning. Predikert sannsynlighet etter kjønn og sosioøkonomiske ressurser. Ungdomsskoleelever 2017–2019

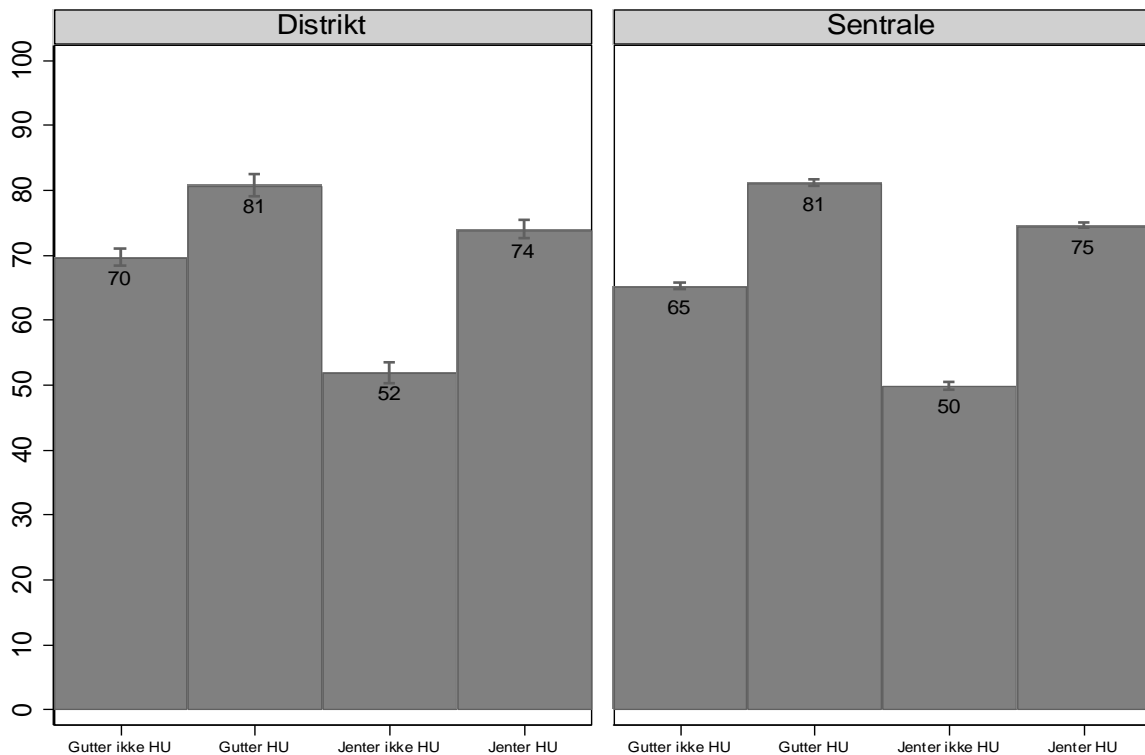
LS= Lavt nivå sosioøkonomiske ressurser, MS=Middels nivå sosioøkonomiske ressurser, HS=Høyt nivå sosioøkonomiske ressurser

Er ikke planer om høyere utdanning knyttet til framtidsoptimisme?

Siden vi ser så små forskjeller mellom oppvekststedene i framtidsoptimisme, men veldig store forskjeller mellom stedene når det gjelder utdanningsplaner, kan det da være slik at utdanningsforventing er mindre relatert til en forventning om et godt og lykkelig liv i distriktene? Her skal vi undersøke sammenhengen mellom forventningen om et lykkelig liv og forventningen om høyere utdanning.

Figur 28. Forventning om et godt og lykkelig liv i framtiden. Predikert sannsynlighet etter kjønn, planer om høyere utdanning og bosted. Ungdomsskoleelever 2017–2019.

Note

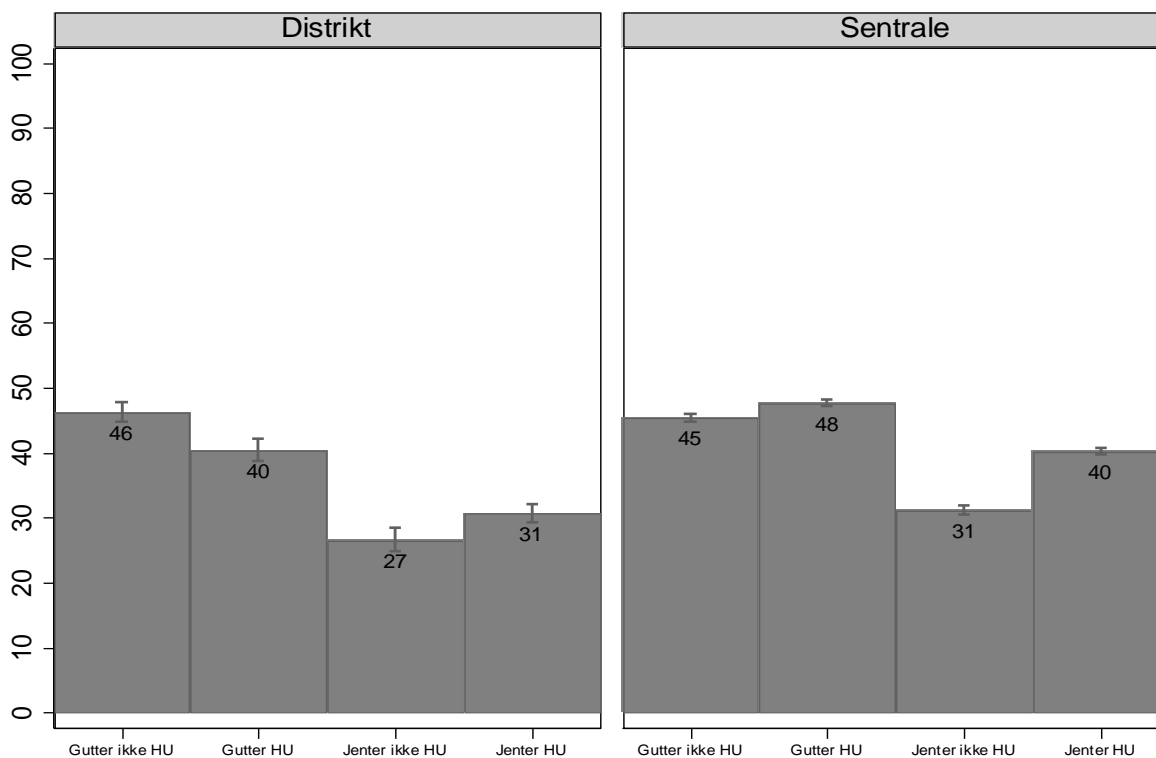
Note: HU=høyere utdanning. Figurene er basert på regresjonsanalyser der det også kontrolleres for klassetrinn og sosioøkonomisk bakgrunn

I Figur 28 har vi undersøkt forskjeller i framtidsoptimisme mellom gutter og jenter som har og ikke har planer om høyere utdanning. Dette er basert på multivariate analyser der vi kontrollerer for alder og sosioøkonomisk status. Generelt ser vi at flere av de som har planer om høyere utdanning tror framtida blir god og lykkelig, sammenlignet med de uten slike utdanningsplaner. Spørsmålet her er imidlertid om denne sammenhengen er ulik i distriktene enn i landet for øvrig. Hvis vi først ser på guttene, så er det tydelig at det er en mindre sammenheng mellom framtidsoptimisme og utdanningsplaner i distriktene enn i de sentrale områdene. Sagt på en annen måte: gutter i distriktene, med og uten utdanningsplaner, har likere framtidsoptimisme enn guttene som bor i de sentrale område. For jenter ser vi det samme mønsteret, men selv om sammenhengen her er noe svakere er den likevel statistisk signifikant ($p < 0.05$).

Innebærer planer om høyere utdanning også flytteplaner?

Planer om høyere utdanning kan både for ungdom i distriktene og ellers i landet være koblet til en forestilling om å bosette seg et annet sted enn der ungdommene nå bor. Ettersom tilbud om høyere utdanning vanligvis befinner seg på et annet sted enn hvor distriktsungdommene vokser opp, er det da slik at ungdommene her, som har planer om høyere utdanning, i større grad ser for å flytte enn hva de som ikke har slike utdanningsplaner?

Figur 29. Forventning om å bo i kommunen i framtiden. Predikert sannsynlighet etter kjønn, planer om høyere utdanning og bosted. Ungdomsskoleelever 2017–2019.

HU=høyere utdanning. Figurene er basert på regresjonsanalyser der det også kontrolleres for klasse-trinn og sosioøkonomisk bakgrunn

I Figur ser vi hvordan forventningen om å bo i kommunen varierer med planer om høyere utdanning, kjønn og bosted. I distriktene er det et tydelig samspill mellom kjønn og utdanningsplaner – mens det ikke er det i landet for øvrig. I de mest sentrale områdene er det nemlig slik at de som har planer om høyere utdanning, er de som i størst grad kan tenke seg å bo i kommunen sin når de blir voksen. Slik er det både blant gutter og jenter. I distriktene ser vi kun dette mønsteret blant jenter.

De i distriktene som i størst grad kan tenke seg å bo i kommunen i framtida, er gutter uten planer om høyere utdanning. Blant dem er det 46 prosent som ser for seg å bli boende i kommunen i framtida. Blant guttene med utdanningsplaner er det seks prosentpoeng færre som ser for seg en framtid i kommunen de bor i. Vi ser videre at generelt færre jenter tror de vil bli boende. Slik er det også for jenter i distriktene som i mindre grad forventer å bo i kommunen enn guttene, men her er det altså de med utdanningsplaner som har noe større sannsynlighet for å tro at de vil bo i kommunen (31 prosent) versus de uten utdanningsplaner (27 prosent). Hovedbildet er altså at kjønn er viktigst for om du vil flytte eller ei, mens å ha planer om høyere utdanning noe oftere er forbundet med en idé om å bli boende. Unntaket er gutter i distriktene. Her er fravær av utdanningsplaner på universitet og høyskole sterkere knyttet til en forventning om rotfasthet. Vi har her sett at mønsteret for framtidsoptimisme i all hovedsak er likt i distriktene som i

landet for øvrig: Optimismen er høyere blant gutter enn jenter, og øker med foreldrenes ressurser. For utdanningsplaner er også sammenhengene mellom kjønn og foreldreressurser like i distriktene som i resten av landet, men generelt er det færre med planer om høyere utdanning i distriktene. De sosiale forskjellene er her noe mindre blant guttene. Videre fant vi at det å ha planer om høyere utdanning er forbundet med framtidsoptimisme. Flere av de som vil ta høyere utdanning, tror også de vil få et godt og lykkelig liv. Denne sammenhengen er imidlertid noe svakere i distriktene enn hva den er i landet for øvrig. Det siste vi undersøkte var om utdanningsplanene er knyttet til boplaner i egen kommune. Her så vi et samspill mellom kjønn og utdanningsplaner i distriktene. For distriktsgutter synker forventningen om å bo i kommunen med utdanningsplaner, mens den øker blant distriktsjentene.

Kjønnede og klassede mønstre i distriktsungdoms framtidsplaner

I det følgende skal vi med utgangspunkt i intervjuene med ungdommer og foreldre fra Industribygd utforske videre de særegne mønstrene som kommer fram ovenfor i sammenhengen mellom distriktsungdommenes framtidsplaner, kjønn og sosioøkonomisk bakgrunn, og hvilken betydning det har for ungdommenes og foreldrenes opplevelse av muligheter og begrensninger. Analysene av Ungdata viste blant annet at distriktsgutter uten utdanningsplaner er de som oftest ønsker å bli boende i kommunen, mens distriktsjenter uten utdanningsplaner er som i minst grad ønsker å bli boende. Vi så også at sosioøkonomisk bakgrunn ser ut til å bety mindre for utdanningsplaner i distriktene enn ellers i landet. Med utgangspunkt i nærstudium av et bygdesamfunn som eksemplifiserer noen nokså typiske trekk ved norske distriktskommuner (se metodekapittelet), skal vi undersøke mulige forklaringer på hvorfor det kan være slik.

Arbeidsmarkedets i Industribygd var utpreget kjønnsdelt, tradisjonelt og dominert av faglærte og ufaglærte arbeiderklasseyrker. De aller fleste av mødrene, med få unntak, jobbet i typiske kvinneyrker i arbeider- eller lavere middelklasse. De aller fleste av fedrene jobbet som industriarbeidere i hjørnesteinsbedriften eller tilknyttede yrker. Det var noen foreldre som var uføre og noen som var i videregående utdanning i helse- og omsorgsbransjen, men det var ingen av ungdommenes foreldre som var arbeidsledige. Arbeidsmarkedet i bygda framsto dermed som trygt og forutsigbart etter strengt kjønnede normer.

For en del av ungdommene fra Industribygd var framtidsplanene fortsatt nokså uklare, noe som ikke er overraskende gitt at de fortsatt gikk på ungdomsskolen. De fleste hadde imidlertid mer eller mindre vage planer, og noen av ungdommene hadde også tydelige ambisjoner for framtida. Dette var sjelden ambisjoner om elitekarrierer som å bli lege, advokat, pilot eller lignende (men det var noen unntak her, som vi skal se nærmere på under). Snarere så de for seg at de kom til å fortsette i foreldrenes fotspor i arbeider- eller lavere middelklasseyrker. De færreste var bekymra for jobb i framtiden. Men det var en svært tydelig kjønnsforskjell i hva ungdommene tenker om videre utdanning og karriere. En av jentene

ønsket å bli politi, men de fleste av jentene siktet mot å bli helsefagarbeidere, eller jobbe i barnehage eller som lærer. Det var ganske typisk å svare slik som Camilla, som svarte at: «Jeg vil jo bli lærer eller jobbe i barnehage da,» eller Hilde, som ikke hadde noen helt klare framtidsplaner, men fortalte at hun kunne tenke seg å ha jobbe som helsefagarbeider. Selv om jentene var litt usikre på hva de ville bli, hadde altså mange av dem en ganske god idé, og disse framtidsvisjonene siktet seg stort sett mot yrker i omsorgsykker i arbeiderklasse eller nedre middelklasse, som de fleste av mødrene deres.

Noen jenter skilte seg litt ut ved å være mer ambisiøse, som Åse, som var svært glad i skolen: «Jeg har hatt det kjempesint. ... Jeg elsker lærerne mine. Kjempebra. Gymlæreren min er topp. Også har vi en kontaktlærer som er kjempekul og snill og alt det der.» Hun visste ikke hva hun vil drive med når hun blir voksen, men tenkte hun på yrker som: «Arkitekt eller advokat eller noe sånn. Eller siviløkonom eller jeg vet ikke jeg. Forsker kanskje. ... Jeg har lyst på universitet, tror jeg skal ta studiespesialisering på videregående.» Faren til Åse jobbet som industriarbeider og moren i en lavere middelklassejobb, så for henne representerte ambisjonene et brudd. Samtidig var hun også klar på at drivkraften for å ta høyere utdanning var at: «jeg har lyst til å ha godt med penger, da». Nina var også ambisiøs, men hennes motivasjon for fremtiden var faglig, snarere enn drevet av håp om høy lønn. Hun trivdes veldig godt med skolearbeid og ønsket å bli forsker. Hun var også en jente som skilte seg fra de andre i utvalget ved at hun hadde foreldre med høyere utdanning. Hun planla å jobbe hardt på skolen og ta noen spesielle fag på videregående for å kunne komme inn på universitet. I intervjuet med foreldrene ble det klart at de ikke bare oppmuntret henne til dette, men forventet at hun skulle være ambisiøs i utdanning og karriere. De fortalte at de «aksepterte ikke at [barna deres] bare har gjort 'skal' [på skolen]». De forventet at barna skulle yte mer enn det som var minstemålet, altså «skal gjøres» – de ønsket at barna også skulle gjøre «kan gjøres»: «Fordi vi syntes de var så flinke i skolen, det er latterlig når du bare gjør 'skal'. Det å måtte lære å jobbe med det, det er jobben deres. Jeg går på jobb for å tjene penger, og de går på jobb for å lære noe.» Det var tydelig at jentas og foreldrenes prosjekt spilte på lag og dro henne i en nokså annen retning enn flertallet av de jevngamle jentene i hennes miljø.

Mens jentene primært så for seg en framtid i helse- og omsorgsykker, ofte i morens fotspor, ønsket mange av guttene å ta en yrkesfaglig utdanning som gjorde at de kunne få jobb på den lokale bedriften. Flere ønsket også å bli politi og en ønsket å jobbe på oljeplattform. Magnar var typisk for guttene i utvalget. Han kjedet seg på skolen, men var nøye på å gjøre alle leksene, selv om han av og til glemte prøver eller ikke orket å lese. Han fikk stort sett 3'ere, og var ganske fornøyd med det. Han tenkte å utdanne seg på den yrkesfaglige linja som potensielt kan lede til jobb på den lokale bedriften, der faren jobbet. Mor til Magnar fortalte at hun håpet veldig at han skal ta den utdanninga han hadde planlagt, fordi han i så fall ville få gode arbeidsmuligheter i bygda. Hun påpekte at det ikke er «alle som trenger å bli direktører». Utsagnet kan ses på som en realitetsorientering av guttens potensielle ambisjonsnivå – eller kanskje kommentaren snarere var rettet mot det hun

oppfattet som forskerens antatte forventninger, ettersom gutten ikke hadde ytret slike ambisjoner. Samtidig handlet hennes oppmuntring av guttens ambisjoner om å gå på den mest relevante yrkesfaglige linja også om mulighetene i bygda og statusen hjørnesteinsbedriften hadde: Moren fortalte også at den relevante yrkesfaglige linja på videregående var truet av nedleggelse, til tross for at mye av industri og næringsliv i bygda var avhengig av nettopp denne linja: «Som dem gikk ut med næringslivet her også, var det nå det at du vil nå fort miste ungdommen da. Og da får dem ikke lærlinger inn heller.» Hun var bekymret for at hvis denne linja ble lagt ned, ville ungdommene flytte på hybel for å ta annen utdanning utafor bygda: «Da kommer de ikke tilbake, så det er nå ringvirkninger der, vet du. Ofte. Så vi får håpe at de snur.» Dermed handlet det ikke bare om en realitetsorientering for å dempe potensielt «for høye» ambisjoner. Snarere formidlet moren at det å ta riktig utdanning – som innebærer å ikke ta høyere utdanning – var en viktig sak for bygdas framtid. Guttens valg om å gå på den relevante yrkesfaglige linja var derfor viktig for henne, og for bygda.

At guttene ble sett på som framtidig industriarbeidere var normen i bygda, har gjenklang i Ungdata-analysene, der vi ser at 40% har lav sosioøkonomisk status i distriktskommunene og dermed utgjør den desidert største andelen av ungdommer. Blant guttene i denne kategorien er det kun 27% som ser for seg høyere utdanning, mens det blant jentene er 38%. I Industribygd ble også forventningen om at gutter skal jobbe som industriarbeidere i hjørnesteinsbedriften synliggjort gjennom at én av foreldrene i Industribygd ytret en viss motstand mot denne holdningen. Far til en av jentene jobbet selv i hjørnesteinsbedriften, og var en svært engasjert far og en av ildsjelene i lokalsamfunnet. Allikevel sa han om sine egne barns framtid:

Far: Jeg håper at de stikker hodet sitt ut fra Industribygd kommune. Og gjør dem det, så kan de flytte hvor de vil hen etterpå.

Intervjuer: Men du synes det er viktig at de kommer seg en tur ut i verden?

Far: Ja, det synes jeg er viktig. Det har med å se at verden er litt større enn [stedet]. ... Nå har du jo [hjørnesteinsbedriften]. Det vil si at du får gutter og jenter da, men mest gutter enda, som går skole på [sted]. Går [yrkesfag] der og havner som lærling på [hjørnesteinsbedriften] og fortsetter på [hjørnesteinsbedriften]. Kjempebra, fordi at det er noe de har lyst til. Så dem føler jo ikke at dem går glipp av noe, fordi at dem, det er jo rett det de gjør, jeg sier jo ikke noe gæli i det. Men dem har hatt så godt av å være borte en periode. Ja. Det har litt med nettverk å gjøre, det har med, vel, kultur! Det er forskjellig, du kommer til Trøndelag, du kommer til Bergen eller hvor du, de er litt forskjellige. Så det tror jeg er sunt.

At mange planla en yrkesfaglig utdanning og en framtid i bygdas hjørnesteinsbedrift, framstår i denne farens innsigelser som noe som nærmest kom av seg selv, noe de hadde lyst til. Men, argumenterte han, det var også noe som krevde litt motstand – kanskje de kunne hatt godt av å bo andre steder, spesifikt i byer,

der de kunne få både «nettverk» og «kultur». Argumentasjonen hans handler om at dette kunne vært sunt, å se noe annet og få andre impulser.

Også noen av guttene selv utelukket ikke at andre yrkesmuligheter kunne være aktuelle. Mikkel fortalte om hvordan brødrene ønsker å følge i farens fotspor inn i hjørnesteinsbedriften, men selv ser han opp til en annen slektning, som «er veldig god med pc» og har fått jobb innen IT, der «han får veldig godt betalt». Hans syns også at «Det er artig å prøve å få bedre karakterer». Moren til Mikkel hadde selv høyere utdanning, og støttet guttens ambisjoner. Hun hadde ikke vært opptatt av at han skal gjøre det veldig bra på skolen, sa hun, men:

Men jeg vet at han har et ganske bra potensiale, det ser jeg jo. Han er jo, matte har vært en lek for ham, det har vært lite utfordringer og han har holdt på å kjede seg i hjel med alle disse her evinnelige repetisjonene. Han er god på det. Så jeg vet at han har et potensiale hvis han vil, til å gå på den skolen antageligvis han vil. Og jeg syns jo det er veldig synd hvis han ikke tar på alvor ting som gjør at han ikke får gjort de tingene som han kanskje har veldig lyst til når det kommer til, når han blir litt eldre. Så sånn sett så er det viktig for meg.

Hun, som selv var en av de få mødrene i utvalget som hadde høyere utdanning, fortalte også at hun har følt et slags ansvar for å hente ut Mikkels skolepotensiale når han ikke alltid hadde fått det helt til selv. Vi ser en form for kultivering, en bevisst understøtting av akademisk potensiale, hos denne moren, som ikke var synlig hos de andre foreldrene vi snakket med i denne bygda. Denne kultiveringen kunne potensielt lede denne gutten på en litt annen sti enn til hjørnesteinsbedriften, der mannen og to andre sønnene jobbet. Samtidig som vi kjenner igjen kultiveringsprosjektet fra annen forskning på middel- og overklasseforeldre (Irwin & Elley, 2011; Lareau, 2003; Maxwell & Aggleton, 2013), ser vi også at det er litt mer komplekst i dette tilfellet, der moren så et akademisk potensiale i gutten som gjorde at hun kanskje ikke så samme selvsagte framtid i hjørnesteinsbedriften for Mikkel som hun gjorde for sine andre sønner.

Det ungdommene snakker om som planer i 12–13-årsalderen, er åpenbart bare det – planer. Men det sier allikevel noe om hva de ser på som ønskelig for dem selv i en forestilt framtid og hvordan de ser på sine egne muligheter. Det var langt flere gutter som vurderte å gå den yrkesfaglige linja som ledet til trygg jobb i hjørnesteinsbedriften. Dette var et valg som var tradisjonsrikt, for ofte ville de da følge i fotsporene til fedre, onkler eller storebrødre. Det var også trygt, for det var nokså garantert jobb i bygdas hjørnesteinsindustri. Dertil hadde dette valget et moralsk element, der å gå den veien kunne bli ansett som en støtte for bygdas framtid. Det var også sterkt kjønnet – ingen av jentene vurderte dette. Mens guttene planla jobber i den tradisjonelt maskuline industrien i bygda, planla flertallet av jentene tilsvarende tradisjonelle feminine yrker i helse- og omsorgssektoren. Når vi ser i Ungdata-analysene at distriktsgutter uten utdanningsplaner er de som oftest ser for seg å bli boende i kommunen, mens distriktsjenter uten utdanningsplaner er som i minst grad ønsker å bli boende, handler dette dermed

kanskje blant annet om dette: at i bygder som Industribygd så er både yrkesmulighetene, bygdas stolthet og identitet nært knyttet opp til en type arbeidsklassemaskulinitet, mens for de jentene som heller ikke har konkrete utdanningsambisjoner, så virker ikke de lokale jobbmulighetene like tiltrekkende.

Konklusjon

I dette kapittelet har undersøkt samspillet mellom ungdoms framtidsplaner og sted, kjønn og klasse, basert på analyser av Ungdata og intervjuene med ungdom og voksne fra Industribygd. Et første viktig funn er at mønsteret for framtidsoptimisme i all hovedsak er likt i distriktene som i landet for øvrig. Selv om vi ser at det er færre med utdanningsplaner i distriktene, så er sammenhengen mellom å ha utdanningsplaner og framtidsoptimisme noe svakere i distriktene enn hva den er i landet for øvrig. Dette kan innebære – med støtte i de kvalitative analysene av Industribygd, og når vi sammenligner ungdom derfra med ungdom andre steder (Eriksen et al., kommende) – at når vi ser store kjønnede og sosiale ulikheter i ungdoms framtidsplaner som beskrevet i dette kapittelet, handler det i mindre grad om at ungdom i distriktene og ellers i landet har ulike muligheter til et lykkelig liv, men snarere om at de ser for seg ulike typer liv. Ettersom planer om høyere utdanning gjerne vil handle om å ønske seg til yrker som er mindre vanlig i distriktene enn hva de er i byene, så er det mulig at distriktsungdom i mindre grad ser på utdanning som en nødvendig vei å gå for å få et godt liv. I byene, der konkurransen om jobber gjerne er større, kan det tenkes at utdanning sees på som mer av en nødvendighet.

For det andre er et gjennomgående funn at kjønn er en svært viktig dimensjon for å forstå distriktsungdoms framtidsplaner. For eksempel finner vi en sterkere sammenheng mellom kjønn og flytteplaner, enn mellom planer om høyere utdanning og flytteplaner: Distrikts gutter uten utdanningsplaner er de som oftest ønsker å bli boende i kommunen, mens distriktsjenter uten utdanningsplaner er som i minst grad ønsker å bli boende. Dette strider imot en antagelse om at distriktsungdoms planer om høyere utdanning alltid fører med seg flytteplaner – dette er altså ikke en selvfølge; blant gutter som har planer om høyere utdanning så er det *færre* som tror de vil bo i kommunen i framtida, mens blant jentene med planer om høyere utdanning er det faktisk *flere* som tror de vil bli boende i kommunen. Dette mønsteret kjenner vi igjen i Industribygd. Selv om dette er et avgrenset eksempel, kan analysen av intervjuene herfra gi et innblikk i hvorfor det kan være sånn. I industribygd, et samfunn med svært tradisjonelt kjønnede arbeidsklasseyrker, planla de fleste ungdommene framtider som fulgte i de kjønnede og klassede mønstrene på stedet. Som det kommer fram i den kvalitative delen av analysen i dette kapittelet, er mulighetene og identiteten nært knyttet opp til en type arbeidsklassemaskulinitet og muligheter for arbeiderklasseyrker som er tradisjonelt mannlige.

For det tredje finner vi at sosioøkonomisk bakgrunn har stor sammenheng med ungdommenes tanker om høyere utdanning og framtid. På dette området ser betydningen av sosioøkonomiske ressurser i hovedsak ut til å være like viktig i

distriktene som i landet for øvrig. Unntaket er at vi ikke ser sammenheng mellom sosioøkonomiske ressurser og boplaner i distriktene, mens det er en tydelig sammenheng i landet for øvrig. Akkurat dette føyer seg inn i et mønster vi ser i rapporten generelt – at sosioøkonomiske ressurser i hjemmet betyr noe mindre i distriktene enn ellers i landet.

For det fjerde viser analysene i dette kapitlet at ungdoms framtidsplaner er nært knyttet til deres opplevelse av tilhørighet til lokalmiljøet og arbeidsmulighetene de ser for seg der, parallelt og avhengig av strukturelle føringer i arbeidsmarkedet. Til sist kommer det fram at sosioøkonomiske ressurser er tett sammenvevd med kjønn og sted. Sagt på en annen måte: kjønn betyr ofte noe litt annet på rurale steder enn urbane steder – det henger sammen med sosioøkonomiske ressurser og stedets muligheter og kultur på en måte som er annerledes her enn i mer urbane strøk.

I dette kapitlet har vi altså sett at mønsteret for framtidsoptimisme i all hovedsak er likt i distriktene som i landet for øvrig. Kjønn er en svært viktig dimensjon for å forstå distriktsungdoms framtidsplaner, mens sosioøkonomisk bakgrunn har stor betydning for ungdommenes tanker om utdanning og framtid. Betydningen av sosioøkonomiske ressurser i hovedsak like viktig som i landet for øvrig. Ungdoms framtidsplaner er nært knyttet til deres opplevelse av tilhørighet til lokalmiljøet og arbeidsmulighetene de ser for seg der, parallelt og avhengig av strukturelle føringer i arbeidsmarkedet. Til sist viser analysene i dette kapitlet hvor tett sammenvevd sosioøkonomisk status henger sammen med kjønn og sted.

Kapittel 7: Profiler av distriktsungdom

I de tidligere kapitlene har vi fokusert på enkelte atskilte områder i unges liv og på sammenhengen mellom ulike variabler på hvert område. Særlig har vi gjennomgående skilt mellom kategoriene ungdom som bor i distriktene versus ungdom som bor i resten av landet, kjønn og sosioøkonomiske ressurser, og vi har sett på ulike avgrensede tematikker i ungdommenes liv, som deltakelse i fritidsaktiviteter, mobbing og utdanningsplaner. Men alle empiriske analyser er nødvendigvis forenklinger, og selv om vi gjennomgående i rapporten så langt har vist at disse kategoriene er svært sentrale for å forstå ulike tendenser i ungdoms liv, forenkler og forflater det nødvendigvis også. Hvordan henger alle disse tingene sammen i distriktsungdommenes liv?

I dette kapitlet er ambisjonen å se på dataene på en ny måte for å få en bedre helhetsforståelse for unges liv, der vi fokuserer utelukkende på distriktsungdom. Det samlede datamaterialet vårt, kvalitativt og kvantitativt, danner grunnlag for å tegne et bilde av ulike «profiler» eller kategorier av ungdom, der bakgrunnsvariabler som kjønn og sosial bakgrunn spiller sammen med alle de sentrale tema-tikkene vi har sett på tidligere i rapporten. Formålet er å få en bedre helhetsforståelse av hvordan ulike typer ungdom opplever å vokse opp i Distrikts-Norge, hvordan deres oppveksterfaring er knyttet til hvordan de ser for seg framtiden sin.

Profilene er definert ut fra de tre mest sentrale dimensjonene i denne rapporten: ungdommenes opplevde tilhørighet, trivsel og framtidsplaner. Vi ser her på ulike måter å beskrive tilhørighet – eller mangel på tilhørighet – til stedet og menneskene der de bor (Cuzzocrea, 2018), og deres trivsel og fysiske og psykiske helse. Vi ser dessuten på hvordan ungdom beskriver livet sitt og hva de tenker om framtida, fra sikkerhet og optimisme i den ene enden av skalaen til brudd og usikkerhet i den andre (Maxwell & Aggleton, 2014). Ideen om profiler bygger på en tidligere analyse av Ungdom i endring-intervjuene fra alle fire oppvekststedene da ungdommene gikk i åttende klasse (Eriksen et al., kommende). I dette kapitlet videreutvikler vi analysene av ungdomsprofiler på flere måter. For det første finjusterer vi hvilke typer profiler vi finner i Industribygd, og utvider analysen gjennom å trekke veksler på intervjuer med ungdommenes foreldre fra 2019 og intervjuer med ungdommene da de gikk i niende klasse under koronanedstengingen våren 2020.

For det andre utdyper og utvider vi disse profilene kvantitativt gjennom analyser av Ungdata. Dette har vi gjort ved å ta utgangspunkt i de kvalitativt utviklede profilene og identifisert hvilke indikatorer som finnes igjen i Ungdata. Dette er indikatorer som hvor fornøyd de er med skole, lokalmiljøet og foreldre, selvbilde, helse, vennskap, mobbing, fritidsdeltagelse, og om de har planer om høyere utdanning og kommunen. I Ungdata-analysene brukte vi en latent klasseanalyse (LCA) som vi beskriver nærmere i metode-kapitlet – der vi brukte en rekke av nøkkelindikatorer som vi undersøkte i kapittel 2 for å se på mønstre i hvordan

respondentene har besvart spørsmålene. Med dette får vi ulike svarprofiler som kan brukes for å lage latente klasser, altså klasser som har underliggende fellestrekk. Etter forsøk med mange ulike modeller falt vi til slutt ned på seks ulike profiler³. Når vi sammenligner det kvalitative og det kvantitative materialet, ser vi at det kvalitative og kvantitative overlapper i tre store hovedprofiler, som fanger opp de fleste av ungdommene (én av de fanger opp to relaterte kvantitative grupper), og to mindre grupper som vi kun finner i det kvantitative materialet. Når vi nå presenterer disse ulike «distriktsungdomsprofilene», er det viktig å ha i mente at slike kategorier alltid er forenklinger, og at ingen enkeltindivider vil passe helt inn i én profil hele tiden. Mennesker er fleksible og foranderlige, og ungdommene vil kunne gå inn og ut av slike over tid.

De rotfesta og veltilpassa

Den første profilen ungdommer vi skal se på her, var kjennetegnet av ungdommer som framsto som positive og tilfredse med seg selv, som opplevde lokalsamfunnet som en berikelse og som opplevde stor grad av tilhørighet til bygda. Disse ser vi både i det kvalitative og det kvantitative materialet. I Industribygd fant vi at når disse ungdommene opplevde stor grad av tilhørighet, handlet dette for det første om at de aktivt brukte sentrale arenaer, som idrett og fritidsklubb – de var aktive innenfor ulike arenaer der jevnaldrende møttes. Katrine var en typisk representant for denne gruppa. Hun var en aktiv fotballspiller, og i intervjuet med faren kom det fram at han var en svært sentral figur i fotballmiljøet i bygda, og støttet datteren og hennes fotballinteresse både praktisk og emosjonelt. Selv trivdes hun veldig godt i lokalsamfunnet der hun bor, og fortalte om gode relasjoner til familien. Hun hadde mange venner og forteller at det var gøy å begynne ungdomsskolen, fordi hun ønsket å bli kjent med flere folk. Hun framsto som positiv og glad og med nære bånd til stedet på grunn av naturmuligheten, men også gode venner og fritidsinteresser som gir henne både muligheter og sosial tilhørighet.

Disse ungdommene opplevde en type tilhørighet til stedet som handlet om dype røtter: i denne gruppa ungdommer hadde alle familie som hadde bodd i bygda i flere generasjoner, ofte på både mors- og farssiden. Mange hadde svært nære forhold til besteforeldrene og møtte dem ofte, slik vi beskrev i kapittel 3. For en del av ungdommene var tanken på høyere utdanning interessant, selv om de planene ved tolv års alder naturlig nok var nokså vage. Å studere innebar det å måtte reise til et større sted for å studere, men for disse ungdommene var det intensjonen så

³ Vi fikk også ut en svært liten kategori, men som vi her har utelatt av analysene. Denne gruppen omfattet 3.5% av respondentene. Svarene er her inkonsistente. Denne nokså lille klassen består av mange med inkonsistente svar. På de fleste variablene er svarene nokså gjennomsnittlig, men, med et stort unntak og det er spørsmålene om man er fornøyd med ulike aspekter. Disse er samlet i det samme spørsmålsbatteriet i Ungdata, og det ser ut til at respondentene har gjennomgående har krysset av til venstre i svaralternativene (svært lite fornøyd). Dette rimer dårlig med at gruppen har mindre fysiske og psykiske helseplager.

å vende hjem igjen. Jane kan stå som et typisk eksempel. Hun var en av de nokså få som vurderte å studere i en by. Men hun slo fast at: «jeg vil jo bo her, men jeg skal sikkert til noen by og studere.». Planen er allikevel å komme tilbake, fordi hun er så glad i naturen, og «så har jeg mye venner og familie her.» Det er viktig å være nær dem, sier hun, og derfor, selv om hun kanskje skal ta høyere utdanning og dermed vurderer å flytte ut av bygda i en periode, ønsket hun å komme tilbake igjen.

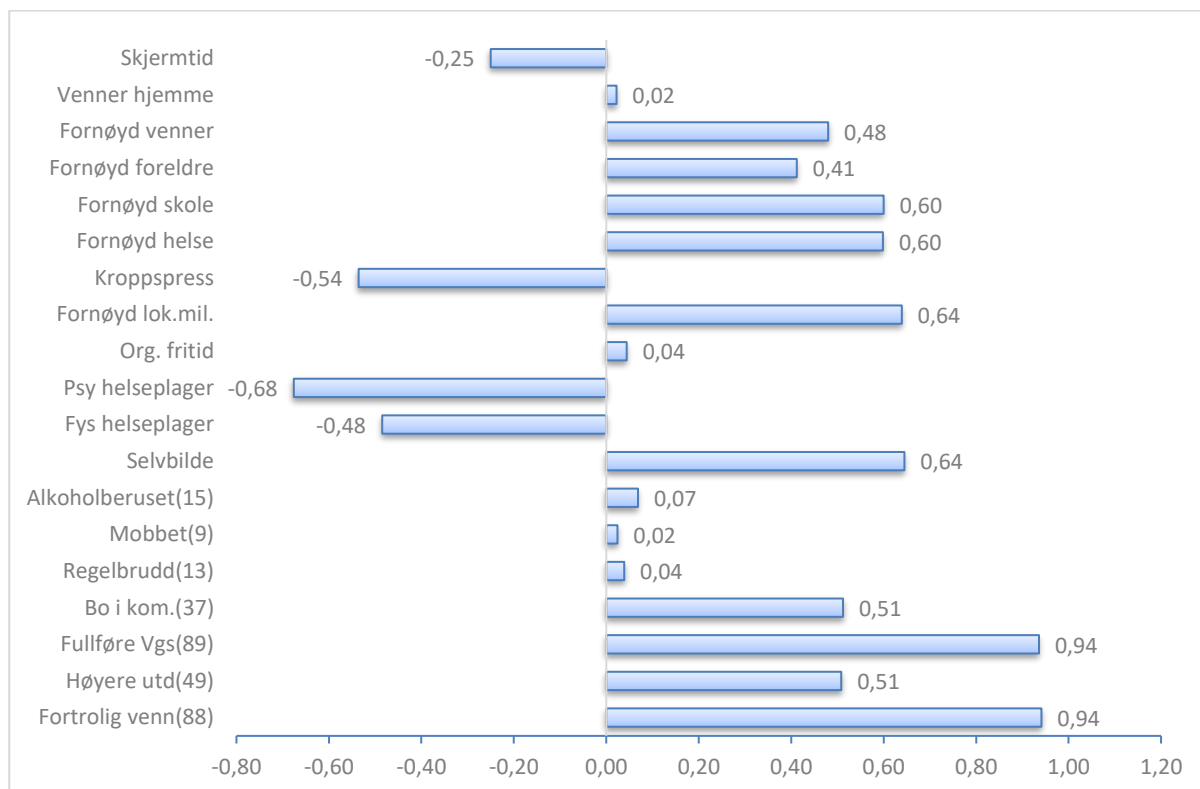
For en del andre også framtidsorienteringer enda sterkere forankret i det lokale. Mange så for seg sikre, klare stier fram mot en konkret, tilgjengelig og velkjent tilværelse, lik sine foreldres og uten vidløftige ambisjoner – uten å nødvendigvis flytte ut i det hele tatt. De ønsket seg å inn i lignende yrker som foreldrene, som ville muliggjøre at de kunne fortsette å bo i bygda. Alle hadde tenkt til å gå på videregående skole, som lå i bygda. Sigurd, for eksempel, ønsket å begynne i hjørnesteinsbedriften som faren. Etter ungdomsskolen da ønsket han å fortsette på videregående, helst på den relevante yrkesfaglige linja – og å fortsette å være sammen med vennene hans fra ungdomsskolen, håpet han. Selv om han også ønsket seg litt bedre karakterer på skolen, var livet hans ikke rettet mot skoleprestasjoner, men mot et yrke han kjente og som muliggjorde at han kunne bli i bygda. Lokale framtidsorienteringer som det Sigurd har, som kan realiseres i bygda og ikke nødvendigvis krever høyere utdanning, avspeiles i deres forhold til skole. Mange syntes skolen var ok, og særlig det sosiale – det var der de primært traff vennene sine.

For disse rotfesta og veltilpassede guttene og jentene var det lite sand i maskineriet, få gnisninger mellom livet de levde, mulighetene i bygda og deres egne ambisjoner. De passer inn som fisk i vann. Disse ungdommene opplevde tilhørighet både i form av tette og gode jevnalderrelasjoner, men også i form av dype røtter i bygda og framtidsorienteringen deres var oftest rettet mot å bo i bygda når de ble voksne. Som om foreldre og besteforeldre hadde laget dype spor i veien som det for ungdommene var vanskelig/ikke ønskelig å tenke seg ut av. Det var spor som var lett å følge – og få grunner til at de skulle ønske å hoppe av. Samtidig er det også kjønnsforskjell i måten ungdommene som trives «gjør» ungdomstid på, og ser på livet framover. Jentene vurderer høyere utdanning, mens guttene ser for seg å jobbe i hjørnesteinsbedriften. Selv om både gutter og jenter ser for seg å bo i bygda når de blir voksne, ser de altså for seg ganske ulike ruter før de kommer dit.

I de latente klasseanalysene i Ungdata finner vi en gruppe som ser ut til å harmonere godt med denne gruppen ungdom. Det er den desidert største gruppen ungdom som omfatter 45% av respondentene. Når vi predikerer verdiene på de ulike variablene, ser vi at denne gruppen er ungdommer som har gode sosiale relasjoner. 94% har en fortrolig venn og de er mer fornøyd med vennene enn gjennomsnittet. De er også godt over gjennomsnittlig fornøyd med skolen og foreldrene sine. På et personlig og helsemessig plan har de svært godt selvbilde, de plages lite av kroppspress, er mer enn gjennomsnittlig fornøyd med helsa. For dem er det uvanlig å ha fysiske og psykiske helseplager. Svært få av dem opplever

mobbing. De er mer enn gjennomsnittet fornøyd med lokalmiljøet og ser i større grad for seg å bli boende i kommunen når de blir voksne. De har også noe lavere skjermtid enn gjennomsnittet.

Figur 30. De rotfesta og veltilpassa (45%). Predikerte verdier på variablene som danner grunnlag for gruppetilhørighet. Ungdomskoleelever i kommunetype 5 og 6. Ungdata 2017–2019.

Skjermtid til selvbilde er standardiserte variabler alle med gjennomsnitt på 0. Alkoholberuset til fortrolig venn er sannsynlighet fra 0–1. Gjennomsnitt for alle distriktsungdom angitt i parentes.

De sosiodemografiske kjennetegnene til ungdommene som tilhører denne kategorien kan studeres i Tabell 6.

Tabell 6. De rotfesta og veltilpassa. Fordeling etter kjønn, sosioøkonomiske ressurser og klasstrinn

Profil	Andel	Antall (N)	Kjønn		Sosioøkonomiske ressurser			Klasstrinn		
			Gutter	Jenter	Lav	Medium	Høy	8.	9.	10.
De rotfesta og veltilpassa	45,4 %	9220	64	36	40	36	25	40	32	27

Det er en overvekt av gutter i denne kategorien. Den sosioøkonomiske fordelingen er lik som i distriktskommunene generelt – noe som altså innebærer en overvekt av ungdom med lave sosioøkonomiske ressurser. Vi ser dessuten at denne gruppen også tenderer til å være en gruppe av de litt yngre respondentene.

De som vil opp og ut

De som vil opp og ut er en profil som er tydelig både i det kvalitative og det kvantitative materialet. Noen av ungdommene i Industribygd skilte seg fra de rotfesta og veltilpassa. Deres selvpresentasjoner var preget av pågangsmot, overskudd og optimisme og de hadde gode og trygge nettverk, men de hadde også i mindre grad de dype familierøttene som kjennetegner de rotfesta og veltilpassa ungdommene. De opplevde i mindre grad at de passet inn i bygda, og de så også for seg en framtid som inkluderer høyere utdanning – et annet sted enn i bygda.

Mika framsto som en svært sosial gutt, som fartet mye rundt med venner i en trygg og sammensveisa gjeng. De var mye ute, ofte på klubben, spilte en del fotball på løkka, og var hjemme hos hverandre. Han og vennegjengen hadde også fast fredagsmiddag sammen, og hang mye på fritidsklubben eller “er bare ute liksom”. Som Mika var også Nina en aktiv forbruker av det lokalmiljøet kunne by på til unge, fra organisert idrett, politisk engasjement og medlemskap i foreninger, fritidsklubben og et tett nettverk av venner. Men disse ungdommene hadde ikke annen familie i bygda, og var ikke opptatt av å bli værende der når de blir voksne. De ville også noe annet enn de fleste av sine jevnaldrende i bygda. Mika vurderte eliteyrker som “advokat, lege og pilot,” etter råd fra foreldrene.

Intervjuer: Men hvis du ser for deg fremtiden. Du prata om at du har lyst til å flytte og sånn, men tror du at du kunne tenkt deg å bo hele livet her i Industribygd eller?

Mika: Nei, det klarer jeg ikke.

Intervjuer: Hva er det som gjør at du ikke klarer det?

Mika: Det er så liten by. Et lite tettsted. Jeg har lyst til å bo i en større by.

Intervjuer: Tror du at du har lyst til å bo i Norge, eller et helt annet land?

Mika: Ja, har lyst til å bo i Norge. Kanskje flytte til USA når jeg blir eldre og.

Han selv hadde lyst til å flytte, men han fortalte at moren ikke kunne tenke seg å flytte til et større sted fordi: «Mamma har lyst til å bo her for hun liker ikke store plasser. Hun blir litt stresset av å kjøre bil i en stor by.» Om han skulle flytte fra Industribygd til et større sted på sikt, ville det innebære å reise vekk fra foreldrene. Nina ville også reise vekk og ta høyere utdanning. Foreldrene til Nina kom fra en større by begge to, og syntes at det var fantastisk å bo slik at de kunne «bare å åpne døra, slippe ut ungen i hagen også var det fint. ... Da ble det en del av livskvaliteten.» Foreldrene til disse ungdommene hadde bosatt seg i bygda uten å ha annen familie der, men oppsøkte stedet på grunn av blant annet på grunn av tilgjengelighet til naturen og trygge forhold med lite trafikk. De ga inntrykk av å ha en mer pragmatisk holdning til bygda enn foreldrene til de rotfesta ungdommene, der beveggrunnen til å bo der ofte handlet om slektskap og nærhet til familie. Men samtidig var foreldrene til Nina opptatte av at barna deres ikke nødvendigvis skulle bli boende i bygda:

Mor: Vi tillater ikke at noen klistrer seg fast i Industribygd og bare blir sånn-

Far: -tar utdanning her og ikke flytter ut, altså det har vi ikke sansen for. Det stedet her er rett og slett for lite for det. Og hvis man vil studere så må man jo ut og. Så det tror jeg det har man bare godt av. Og hvor man til slutt havner det er jo-

Mor: Det får vi se.

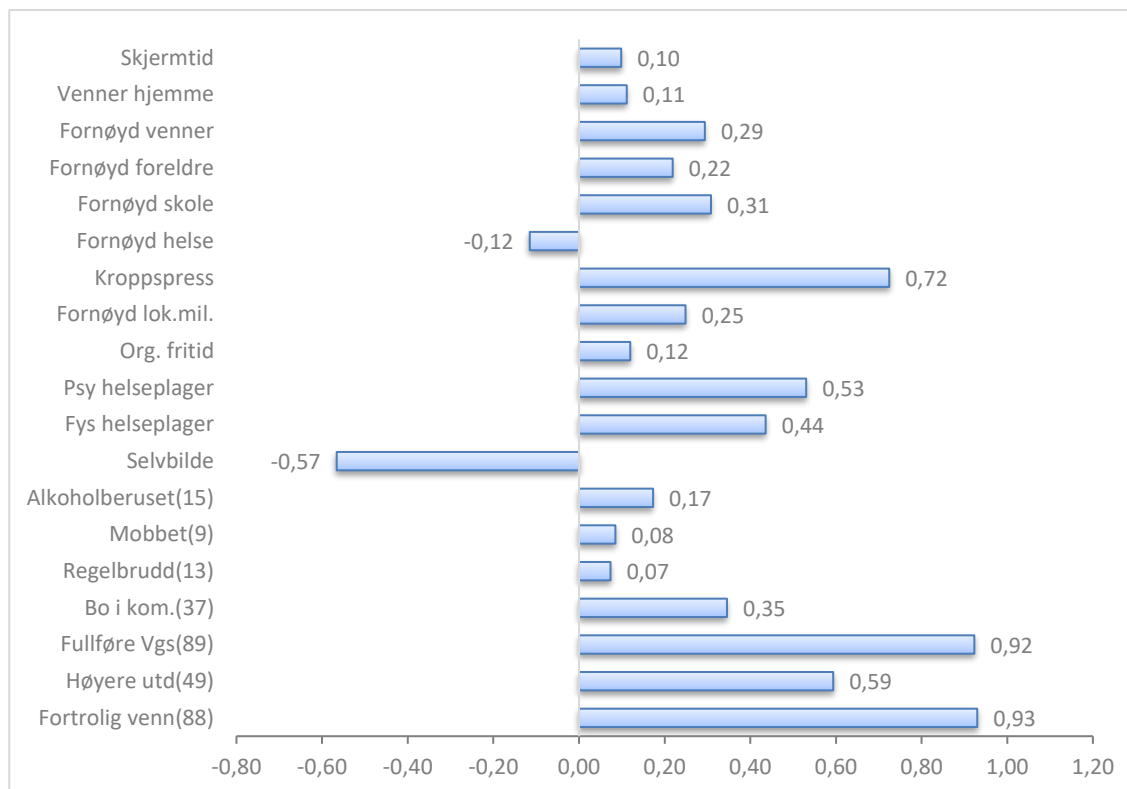
Far: Det er så tilfeldig. De har jo en liten tilknytning til Industribygd i og med at de har vokst opp og [huset vårt] er her og sånt, det er jo det de kjenner. Men vennene de flytter jo også.

De fortalte om storesøsteren til Nina, som hadde vært ute og reist og deretter studert. Etter studiene kom hun hjem til Industribygd igjen, fortalte foreldrene: «Og så traff hun noen som hadde klistret fast i Industribygd og begynt å jobbe noe. De hadde jo ikke noe å fortelle til hverandre lenger. Det var jo så vidt forskjellige livsløp at de, ja de var venner så lenge de gikk på skolen og så ja – så satt de der og visste ikke hva de skulle gjøre med hverandre.» Livsløpene hadde blitt så ulike at de ikke lenger hadde felles referanserammer – noe som kan relateres til ulikheter i bakgrunn, opplevelser, erfaringer og verdier som blir tydeligere jo eldre de blir.

Slike ungdommer som dette så ut til å oppleve en større grad av brudd mellom deres framtidorientering og de sosiale nettverkene og ressurser de hadde i bygda. Dette var ikke nødvendigvis et traumatisk eller smertefullt brudd, i kontrast til de sårbare og rotløse ungdommene som ønsket seg vekk. Snarere handlet det om at de så på oppvekststedet som en trygg base med mange fine kvaliteter, men som ikke de langt fra opplevde seg forpliktet til å bli værende i. Det er nærliggende å tenke seg at det at de ikke har så dype røtter og klare spor som de fleste av sine jevnaldrende. Fordi disse ungdommene finnes ingen tidligere oppgatte stier, noe som innebærer at framtiden ikke er så selvsagt – men de føler ikke nødvendigvis heller noen forpliktelse til å følge ferdige spor. Dermed kan de kanskje lettere se for seg en verden av muligheter utafør Industribygd.

I den latente klasseanalysen finner vi en gruppe som ligner på profilen «opp og ut» på flere av punktene. Disse utgjør 17 prosent av distriktsungdommene. Særlig gjelder det at ungdommene her i større grad tror de vil ta høyere utdanning. De er fornøyd med lokalmiljøet, men tror i noe mindre grad de vil bo der i framtida. De skårer bedre enn de fleste på fornøydhet med venner, skole og foreldre. De har ofte venner hjemme og de er mer aktive i organiserte fritidsaktiviteter enn snittet. Denne gruppen skårer noe dårligere enn snittet når det gjelder selvbilde, fysiske og psykiske helseplager.

Figur 31. De som vil opp og ut (17%) Predikerte verdier på variablene som danner grunnlag for gruppetilhørighet. Ungdomskoleelever i kommunetype 5 og 6. Ungdata 2017–2019.

Skjermtid til selvbilde er standardiserte variabler alle med gjennomsnitt på 0. Alkoholberuset til fortrolig venn er sannsynlighet fra 0–1. Gjennomsnitt for alle distriktsungodm angitt i parentes.

Tabell 7. De som vil opp og ut. Fordeling etter kjønn, sosioøkonomiske ressurser og klasstrinn

Profil	Andel	Antall (N)	Kjønn		Sosioøkonomiske ressurser			Klasstrinn		
			Gutter	Jenter	Lav	Medium	Høy	8.	9.	10.
De som vil opp og ut	17,2 %	3293	27	73	37	36	27	30	33	37

I Tabell 6 ser vi at denne gruppen har en tydelig overvekt av jenter. Dette er gruppen som har høyest representasjon av ungdom med det høyeste sosioøkonomiske ressursnivået, mens de med det laveste ressursnivået er noe underrepresentert. Tiendeklassinger utgjør noen flere i denne gruppen.

De sårbare

En siste gruppe som trer fram fra både det kvalitative og det kvantitative materialet, er en gruppe som framstår som de har et nokså vanskelig forhold til seg selv og omgivelsene. I denne gruppa ser vi også en forskjell mellom gutter og jenter. Guttene var sjelden med på organiserte fritidsaktiviteter, og var sjelden sammen med venner på fritiden. Selv om mange spilte mye dataspill, var dette sjelden sammen med andre. I de tilfellene gamingen var sosial, var det ikke i tillegg til, men i stedet for, jevnalderrelasjoner i bygda. Øyvind, for eksempel, fortalte at han

bare «er seg selv når han livestreamer», mens han følte ikke at han egentlig ikke var «seg selv» i klasserommet:

Øyvind: Yndlingsfaget mitt på skolen er kunst og håndverk, siden det er rolig. ... Det er roligere fordi i klasserommet er det alltid noen som bråker.

Intervjuer: Er du litt plaga når det bråker?

Øyvind: Ja, jeg bare bryr meg ikke i det hele tatt. Jeg bare står i hjørnet og bare er stille, bare venter til det skjer noe.

Intervjuer: Liker du best timer som er rolige?

Øyvind: Ja. Jeg får masse egentlig plager med hodet noen ganger. ... Noen pøbler, og hvis de gjør noe, så tar lærerne dem med ut, og da begynner klassen å snakke [når klassen er uten lærer]

Intervjuer: Er det noe spesielt som gjør at du får mye hodepine og sånn?

Øyvind: Bare hvis det er masse snakking, for hvis noen snakker også begynner andre å snakke over dem, også blir det over og over og over.

Livet i klasserommet framsto som nokså plagsomt og ensomt, og det var livet hans på nettet som framsto som det viktigste for han. Lukas fortalte i likhet med Øyvind om venner, men han hadde heller ingen faste å være sammen med på skolen. Som for de andre av disse guttene, framsto forholdet til foreldrene også til Lukas som distansert. Dette kom blant annet fram gjennom hverdagsbeskrivelsene hans:

Intervjuer: Bruker dere å spise middag i lag eller?

Lukas: Vi spiser ikke middag i lag kanskje.

Intervjuer: Fordi folk kommer hjem til litt forskjellig tid?

Lukas: ...

Intervjuer: Hva spiste du i går på ettermiddagen da?

Lukas: Da laga jeg meg bare nudler.

Intervjuer: Så du lager litt mat selv du rett og slett?

Lukas: Ja.

Når Lukas var hjemme, likte han best å være på rommet sitt, og ikke være sammen med familien. Det var varierende om ungdommene i denne gruppa hadde slekt i bygda eller ikke. Av dem som hadde besteforeldre i nærheten, var det vanskelig å forstå om forholdet var nært eller ikke – men dette kan også handle om at disse ungdommene ga generelt korte og lite utfyllende svar. Flere av dem uttalte imidlertid at de satt stor pris på nærheten til naturen, som Lukas som uttrykte i intervjuet at: «Synes det er perfekt sted å bo, jeg!» og framholdt naturen som grunnen til dette.

Jentene hadde flere vennsksapsrelasjoner enn guttene, men disse var ofte konfliktfylte. Stina hadde nylig lagt en stor konflikt som involverte nettmobbing og

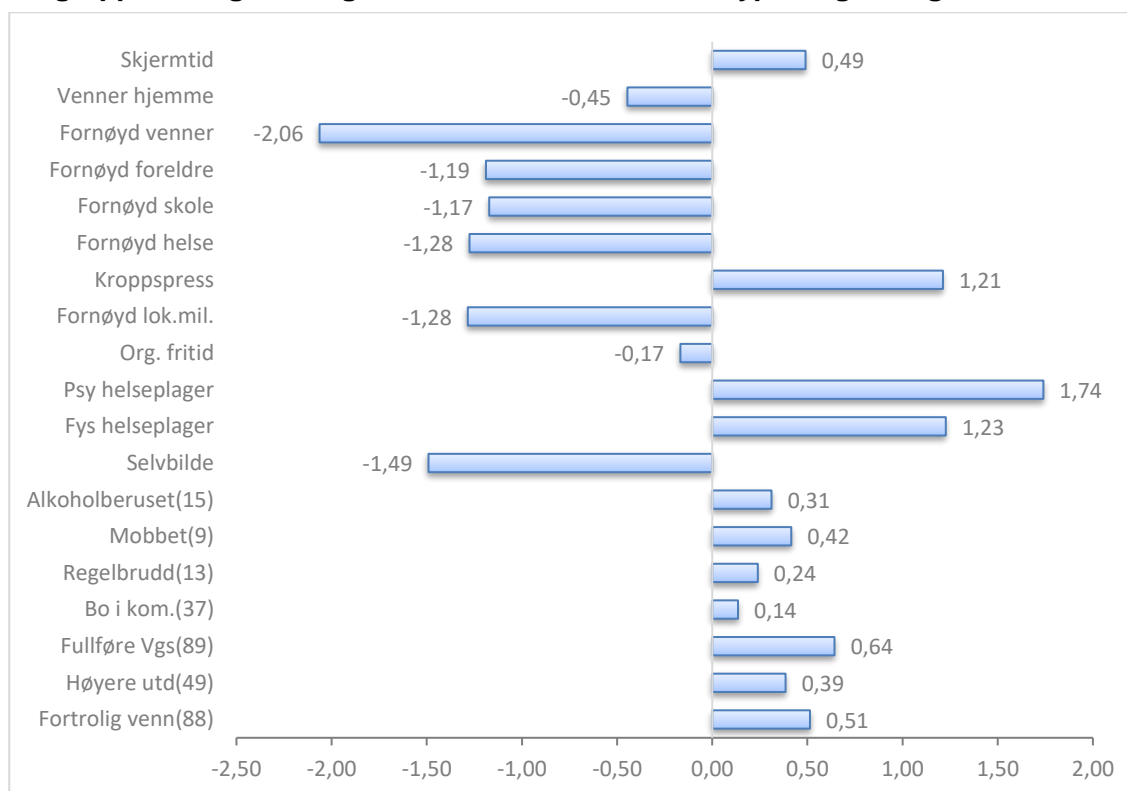
hackede profiler bak seg, noe som skapte store konflikter blant venninnene. Emma fortalte om hvordan hun selv bidro til utstenging og latterliggjøring av medelever. Ikke minst fortalte alle jentene om et jevnaldersmiljø de opplevde som krevende, både hva gjaldt klikker, mobbing og konflikter, men spesielt med tanke på et merkeklær- og kroppspress.

Jentenes forhold til foreldrene var på samme måte også mer preget av kompleksitet enn distansering. Hilde fortalte om store konflikter i familien og mange sviktende relasjoner i oppveksten. Jenta fortalte om en nærhet til moren, men hun fortalte også om nokså kaotiske og stressende hverdager, med lite søvn og, som Lukas, av og til sviktende måltidsrutiner, der måltidene framsto både som mangelfulle og ensomme.

Framtida for disse ungdommene, både guttene og jentene, framsto som nokså usikker. Mens noen av dem hadde relativt klare ideer om hva de ønsket å bli, var det vanligere at framtidsovertenningene var preget av enten manglende tanker eller planer, at ønskene begrenset seg til å ønske seg vekk eller til noe helt annet enn slik de hadde det nå, eller at drømmene framsto som nokså vanskelig tilgjengelige eller risikable, som, for et par av jentene, å bli filmstjerner i USA eller TV-kjendiser. Disse ungdommene snakket sjelden konkret om høyere utdanning. Brudd, mer en kontinuitet, preget disse fortellingene. Noen visste ikke, for noen var framtida nokså vag, og noen ville vekk: noen til noe radikalt annerledes, og andre til tilsvarende steder, bare et annet sted. Disse ungdommene hadde altså få faste koblinger til sentrale arenaer i lokalmiljøet, ofte komplekse relasjoner til familien, og framtidsovertenningene veksler mellom å enten å ønske seg bort, eller å bli værende, men uten at de har de samme dype båndene som vi så hos de veltilpassa og rotfesta over.

I den latente klasseanalysen finner to mindre grupper som harmonerer med ulike sider av de sårbare. Den første av disse er «De særlig utsatte», en gruppe som omfatter om lag 5 % av ungdommene. Svarprofilene her harmonerer i stor grad med det vi fant i den kvalitative profilen «de sårbare». Disse ungdommene er misfornøyde med mange aspekter av sine liv. Få av dem er fornøyde med vennene og langt under gjennomsnittet har en fortrolig venn. De har også sjeldnere besøk av venner hjemme. De er i snitt mindre fornøyd med foreldrene og skolen. De er lite fornøyd med lokalmiljøet og klart færre av dem tror de vil bo i kommunen i framtida. Når det gjelder fritidsaktiviteter, har de i høyere grad mye skjermtid og er samtidig mindre aktiv i organiserte fritidsaktiviteter. Svært mange av dem blir mobbet, hele 42 prosent. De har i snitt veldig dårlig selvbilde og har mange helseplager, både fysiske og psykiske.

Figur 32. De særlig utsatte (5%). Predikerte verdier på variablene som danner grunnlag for gruppetilhørighet. Ungdomskoleelever i kommunetype 5 og 6. Ungdata 2017–2019.

Skjermtid til selvbilde er standardiserte variabler alle med gjennomsnitt på 0. Alkoholberuset til fortrolig venn er sannsynlighet fra 0–1. Gjennomsnitt for alle distriktsungodm angitt i parentes.

Som vi kan se av Tabell 8 er det en tydelig overvekt av jenter i denne gruppa. Kun én av fire er gutter blant de sårbare.

Tabell 8. De særlig utsatte. Fordeling etter kjønn, sosioøkonomiske ressurser og klasstrinn

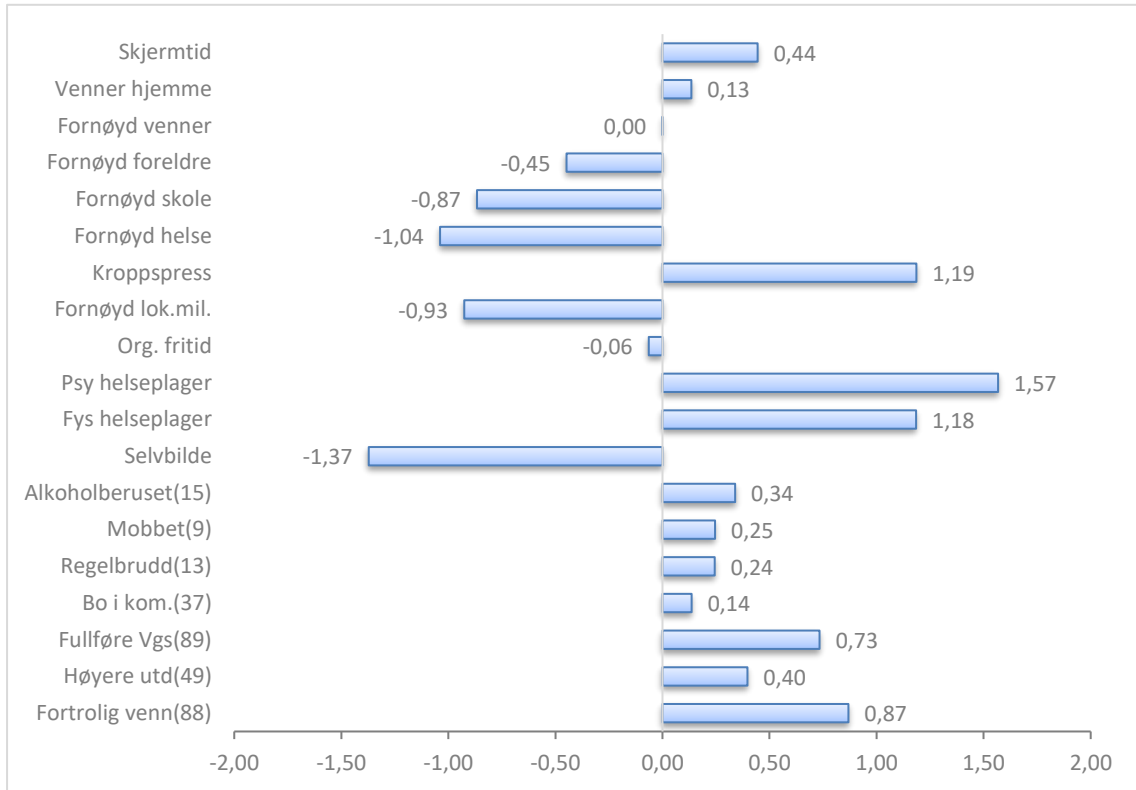
Profil	Andel	Antall (N)	Kjønn		Sosioøkonomiske ressurser			Klasstrinn		
			Gutter	Jenter	Lav	Medium	Høy	8.	9.	10.
De særlig utsatte	4,6 %	935	24	76	51	31	18	26	32	41

Dette er også gruppen der vi ser den tydeligste sosiale ulikheten med tanke på sosioøkonomiske ressurser. Halvparten i denne gruppen tilhører den sosioøkonomiske gruppen med lavest ressursnivå. Tiendeklassinger er også overrepresentert i denne gruppen.

En annen gruppe som de latente klasseanalysene avdekker, kan ses på som tilgrensende til de mest sårbare. Denne gruppa, «De utsatte med gode venner» (9%), er fortsatt utsatte, men ser ut til å ha en noe mindre sårbar situasjon fordi de aller fleste i denne gruppen har en fortrolig venn. De er fornøyd med vennene og har noe oftere enn snittet venner på besøk hjemme. De er imidlertid ikke fornøyd med skolen. Noen flere av dem mobbes. De har i mindre grad godt selvbilde og har både høy skåre på fysiske og psykiske helseplager. De er i likhet med de

sårbar misfornøyd med lokalmiljøet og tror i liten grad de vil bli boende i kommunen. De har høy skjermtid. De er mindre enn gjennomsnittet fornøyd med foreldrene, men ikke så misfornøyd som med dem som de mest sårbare.

Figur 33. De utsatte med gode venner (9%). Predikerte verdier på variablene som danner grunnlag for gruppetilhørighet. Ungdomsskoleelever i kommunetype 5 og 6. Ungdata 2017–2019.

Skjermtid til selvbilde er standardiserte variabler alle med gjennomsnitt på 0. Alkoholberuset til fortrolig venn er sannsynlighet fra 0–1. Gjennomsnitt for alle distriktsungodm angitt i parentes.

Som vi kan se i Tabell 9, har også denne gruppen en svært sterk overrepresentasjon av jenter. De med lavt nivå med sosioøkonomiske ressurser er noe overrepresentert. Det er også en svak overvekt av tiendeklassinger.

Tabell 9. De utsatte med gode venner. Fordeling etter kjønn, sosioøkonomiske ressurser og klasstrinn.

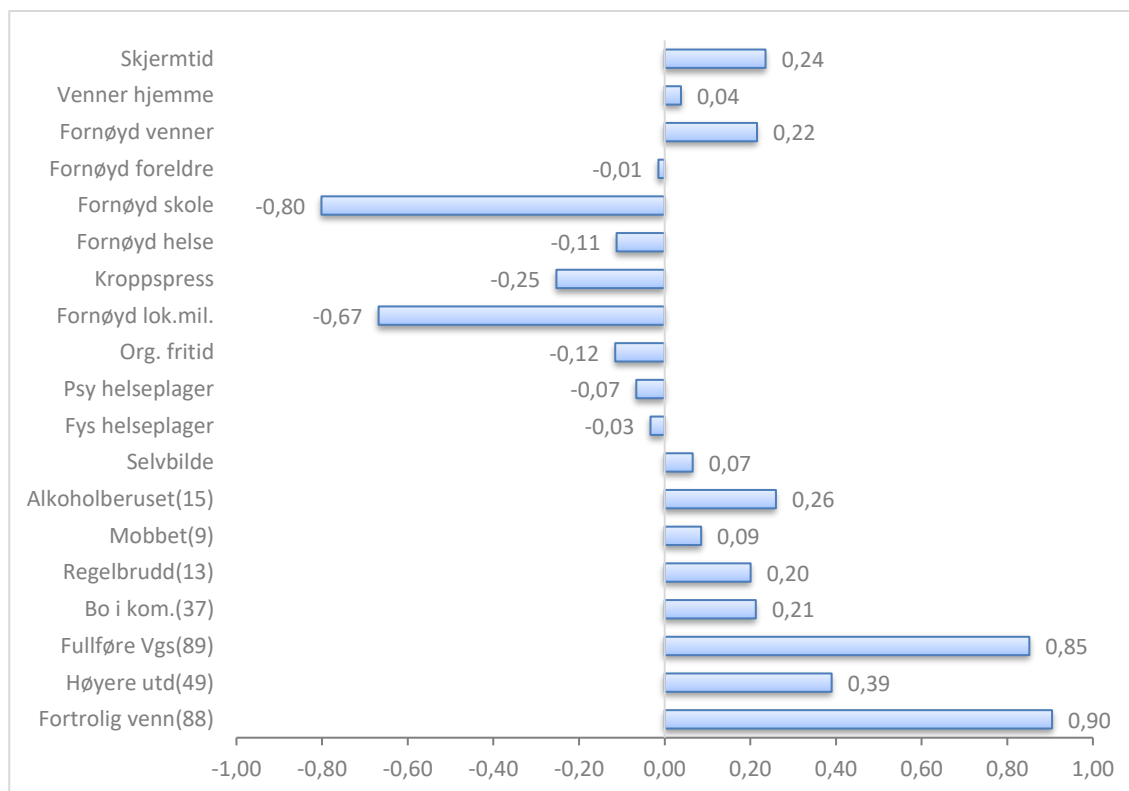
Profil	Andel	Antall (N)	Kjønn		Sosioøkonomiske ressurser			Klasstrinn		
			Gutter	Jenter	Lav	Medium	Høy	8.	9.	10.
De utsatte med gode venner	9,1 %	1783	22	78	44	36	20	24	38	39

De som har det greit nok

Gjennom de latente klasseanalysene kom det også fram noen grupper som kommer tydeligst fram i de latente klasseanalysene. En av disse gruppene, «De som har det greit nok», omfatter nesten én av seks ungdommer. For disse ungdommene er livet er nokså bra. På mange av indikatorene ligger de nær snittet for ungdommene – som tilsier at de fleste i denne gruppa kan beskrives som

veltilpasset og at de har det bra på mange områder. De opplever helseplager og kroppspress i mindre grad enn andre. Der de mest skiller seg fra snittungdommen er når det gjelder skolen og lokalmiljøet – her er de i klart mindre grad fornøyd og vil i mindre grad enn de veltilpassa og rofesta bo i kommunen når de blir eldre. Noen flere av dem gjør regelbrudd og høy skjermtid i forhold til øvrig distrikts-ungdom.

Figur 34. De som har det greit nok (14%). Predikerte verdier på variablene som danner grunnlag for gruppetilhørighet. Ungdomsskoleelever i kommunetype 5 og 6. Ungdata 2017–2019.

Skjermtid til selvbilde er standardiserte variabler alle med gjennomsnitt på 0. Alkoholberuset til fortrolig venn er sannsynlighet fra 0–1. Gjennomsnitt for alle distriktsungodm angitt i parentes.

I Tabell 10 ser vi at denne gruppen også har flere gutter enn jenter – 6 av 10 her er gutter. Det er en svak overrepresentasjon av de med det laveste sosioøkonomiske ressursnivået. Respondentene her tenderer til å være av høyere alder. Tiendeklassinger er overrepresentert.

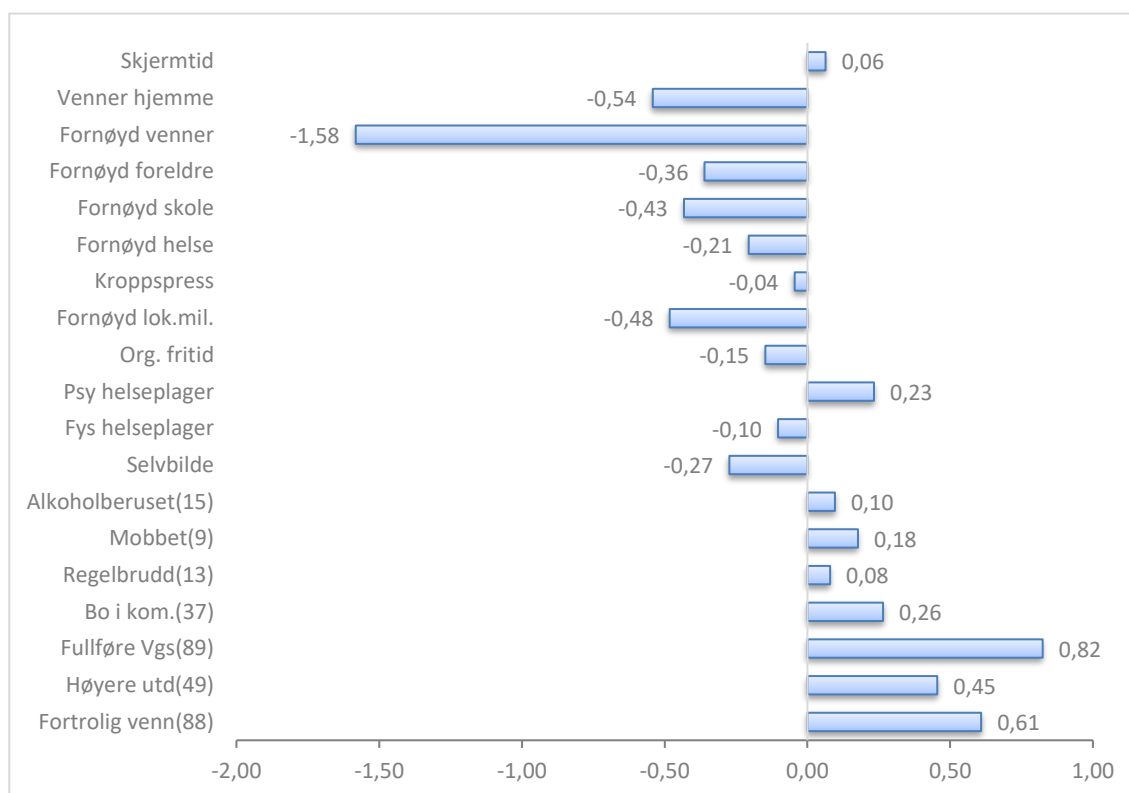
Tabell 10. De som har det greit nok. Fordeling etter kjønn, sosioøkonomiske ressurser og klasstrinn.

Profil	Andel	Antall (N)	Kjønn		Sosioøkonomiske ressurser			Klasstrinn		
			Gutter	Jenter	Lav	Medium	Høy	8.	9.	10.
De som har det greit nok	14,0 %	2681	61	39	44	36	21	24	34	41

De robuste med venneutfordringer

En annen profil som vi kun finner i de latente klasseanalysene er «De robuste med venneutfordringer». Det som særlig stikker seg ut hos denne gruppen på seks prosent av ungdommene er vanskelige vennerelasjoner. De er klart mindre fornøyd med vennene enn hva den typiske distriktsungdom er. Tydelig færre av dem, 61 %, er sikker på at de har en fortrolig venn. De har i mindre grad venner hjemme på besøk. De er også overrepresentert blant de som mobbes. Likevel har de ikke så mye negativt utslag på selvbildet. De er litt, men ikke mye mindre fornøyd med helsen, og de er nær snittet når det gjelder fysiske og psykiske helseplager.

Figur 35. De robuste med venneutfordringer (6%). Predikerte verdier på variablene som danner grunnlag for gruppetilhørighet. Ungdomsskoleelever i kommunetype 5 og 6. Ungdata 2017–2019.

Skjermtid til selvbilde er standardiserte variabler alle med gjennomsnitt på 0. Alkoholberuset til fortrolig venn er sannsynlighet fra 0–1. Gjennomsnitt for alle distriktsungdom angitt i parentes.

Denne gruppen er den mest balanserte i forhold til kjønns sammensetning. Likevel ser vi at det er en viss overvekt av gutter her. Dette kan vi se i Tabell 11. De med lavt sosioøkonomisk ressursnivå er svakt overrepresentert. Tiendeklassingene er også svakt overrepresentert.

Tabell 11. De robuste med venneutfordringer. Fordeling etter kjønn, sosioøkonomisk status og klasstrinn.

Profil	Andel	Antall (N)	Kjønn		Sosioøkonomiske ressurser			Klasstrinn		
			Gutter	Jenter	Lav	Medium	Høy	8.	9.	10.
De robuste med venneutfordringer	6,1 %	1271	54	46	45	33	22	32	31	37

Konklusjon

Dette kapittelet har forsøkt å se på materialet på en annen og mer helhetlig måte. Det de tidligere kapitlene har sett på som isolerte problemstillinger, samler vi her og forsøker å se som en helhet. Når vi har analysert ungdommene i distriktskommunene ved hjelp av kvalitative og kvantitative latente klasseanalyser, har vi endt opp med tre hovedprofiler som har gjenklang i både det kvalitative og det kvantitative materialet, og to mindre profiler som vi finner kun i de kvantitative analysene.

«De rotfesta og veltilpassa» er den største profilen. Disse ungdommene har det stort sett svært bra: de har dype røtter og tette bånd i bygda, deres framtidsorienteringer er sterkt forankret i det lokale, de har gode venner og gode relasjoner til skole og foreldre, svært få opplever mobbing og er over gjennomsnittlig fornøyd med helse og lokalmiljø. Dette finner vi i både det kvalitative og kvantitative materialet. De latente klasseanalysene viser at nesten halvparten av ungdommene kan sorteres inn i denne kategorien. To av tre i gruppen er gutter og de tidlig i tenårene er overrepresentert. Noe av den veltilpassetheten vi her ser kan altså tenkes å komme av kjønns spesifikke svarmønstre og ikke minst av betydningen av relativt ung alder. For de andre gruppene, der vi kanskje ser litt mer nyanserte bilder av tilværelsen, finner vi ofte en underrepresentasjon av de yngste.

«De som vil opp og ut» er fulle av pågangsmot, overskudd og optimisme og de har gode og trygge nettverk i bygda i langt større grad enn de sårbare og rotløse ungdommene, men de opplever i mindre grad at de passet inn i bygda, og de ser også for seg en framtid som inkluderer høyere utdanning – et annet sted enn i bygda. Denne gruppa finner vi også i både det kvalitative og det kvantitative. De latente klasseanalysene viser at denne gruppa har en tydelig overvekt av jenter og ungdommer med høyt sosioøkonomisk ressursnivå, de er mer fornøyd med venner, skole og foreldre, men har noe dårligere selvbilde og mer fysiske og psykiske helseplager.

«De sårbare» er ungdom som vi også ser i både det kvalitative og det kvantitative datamaterialet. Disse ungdommene har mange utfordringer: De opplever mobbing og er i liten grad tilfreds med seg selv og helsa si. De sosiale relasjonene ser ut til å være dårlige og de er ikke fornøyd med lokalmiljøet. I det kvalitative materialet ser vi at disse ungdommene har få faste koblinger til sentrale arenaer i lokalmiljøet, ofte komplekse relasjoner til familien, og framtidsorienteringene veksler mellom å ønske seg bort eller å bli værende men uten de samme dype båndene som vi så hos de veltilpassa og rotfesta ungdommene. Mens jentene ser ut til å ha kompliserte vennerelasjoner, ser guttene ut til å være mer isolerte. I de latente

klasseanalysene finner vi to litt ulike sårbare grupper. «De særlig utsatte» utgjør 5%. Disse skårer svært dårlig på de fleste områdene vi har undersøkt: de er lite fornøyd med lokalmiljø, fysisk og psykisk helse, venner, foreldre og skole, svært mange blir mobbet og de er lite aktive. I denne gruppa er det en overvekt av jenter. En annen undergruppe er «De utsatte med gode venner». De har bedre vennerelasjoner, men er ellers svært utsatte. Disse utgjør 9%, og også her er det en overvekt av jenter.

To grupper som også har en del utfordringer, men som ikke skiller seg så negativt ut som «De sårbare», er «De som har det greit nok» og «De robuste med venneutfordringer». Disse gruppene kommer tydeligst fram i de latente klasseanalysene. «De som har det greit nok» karakteriseres av at det er litt mindre rosenrødt for ungdommene i denne profilen, særlig med tanke på hvordan de oppfatter omgivelsene sine. Skolen og lokalmiljøet trekker ned for dem, men i stor grad har disse ungdommene det bra. Hver sjettede ungdom faller inn i denne gruppa. Dette er en gruppe som også har overvekt av gutter og med samme sosioøkonomiske profil som de rottesta, men, her er det noen flere eldre ungdommer. «De robuste med venneutfordringer» er den mest balanserte med tanke på kjønns sammensetning. De er nær snittet når det gjelder fysiske og psykiske helseplager, er litt mindre fornøyd med helsen, og blir i større grad mobbet enn andre. Færre av disse har en fortrolig venn.

Gjennomgående ser vi at *kjønn* ofte ser ut til å virke inn på svarprofilene i gruppen. Det er jenter som dominerer i gruppene der flest ikke ser for seg å bli boende i kommunen: De sårbare, de utsatte med gode venner og de som vil opp og ut. Vi ser også, som kjent fra tidligere kapitler, at jentene oftere tilhører de gruppene som rapporterer om helseplager og kroppspress. Vi ser at for flere grupper er det tydelige *sosioøkonomiske ulikheter* i hvem som ender opp der. Særlig ser vi dette blant de sårbare. Her er det ikke usannsynlig at hjemlige forhold slår ut, ettersom gruppen i stor grad kommer fra familier med lavt sosioøkonomisk ressursnivå. Vi så også at ungdommene i denne gruppen er tydelig mindre fornøyd med foreldrene enn hva som er tilfelle for distriktsungdom generelt. En trekk vi ser i analysene av alle gruppene er at *alder* til en viss grad spiller inn for ulike typer svarprofiler. For en del kan ungdomstiden bli mer utfordrende med alderen, og vi ser tegn til at de gruppene som har flere utfordringer gjerne har en viss overrepresentasjon av tiendeklassinger. Når det er sagt, inneholder alle gruppene ungdomsskoleelever på samtlige trinn.

Gjennom samspeillet mellom ulike deler av unges liv kan vi få innsikt i helheten i ungdoms liv og ulike ungdommers opplevelse av tilhørighet til stedet de bor. En viktig slutning å trekke ut av disse analysene, er at det ikke er de samme ungdommene som trives og mistrives på forskjellige områder. Analysene illustrerer at det gjerne er slik at trivsel og fornøydhet på ett område gjerne er forbundet med trivsel og fornøydhet også på andre områder – og på samme vis når det gjelder mistrivsel og misnøye. En mulighet er at det er noe med distriktene kan som gjør at de virker splittende for ungdoms hverdagsliv: hvis en trives, trives en svært godt – men om en ikke trives, trives en svært dårlig. Men det er ikke

tilfeldig hvem som trives og hvem som ikke trives. De som mistrives, er i langt større grad arbeiderklasseungdom, og oftere jenter, og de mistrives på litt ulike måter: For noen er det helseplager som peker seg ut. For andre, som for «de robuste med venneutfordringer» er det nettopp sosiale relasjoner til jevnaldrende som ser ut til å være problematisk.

Dette kjenner vi også igjen fra tidligere forskning. Rye finner at for ungdom er positive trekk som kjennetegner Distrikts-Norge «naturen», tette sosiale bånd og samarbeid, fred og ro. På den annen side er det også sladring, kjedsomhet, manglende mulighet og et image som gammeldags (Rye, 2006). Men når Rye (2006) ser på hvilke ungdommer som knytter hvilke trekk til bygda, finner han for det første at gutter har mer positivt inntrykk enn jenter. For det andre har de ungdommene som har det mest negative inntrykket av det rurale, foreldre med motstridende nivåer av kulturell og økonomisk kapital – altså enten lav kulturell kapital samtidig som de har høy økonomisk kapital, eller omvendt. Ryes funn er med på å bekrefte våre analyser av at ulike distriktsungdommer opplever hjemstedet sitt ganske radikalt ulikt, og at hvilken opplevelse de har, er avhengig av særlig kjønn, men også sosioøkonomiske ressurser, om enn i mindre grad enn i de mer sentrale områder landet.

Kapittel 8: Avslutning

Denne rapporten har hatt som hensikt å undersøke hvordan det å være ung i distriktene skiller seg fra det å være ung andre steder i Norge. Spesielt har vi sett på ulike sider av distriktsungdoms tilhørighet, trivsel og på ungdommenes framtidspåner. Hva karakteriserer unge som bor i Distrikts-Norge, deres tilhørighet til oppvekststedet og deres utfordringer med å bo der de bor? Hvilke ungdommer opplever hjemstedet som godt, og hvem har det mer problematisk?

Vi har lagt vekt på hvordan kjønn og sosioøkonomisk bakgrunn samspiller med oppvekststedet. Det innebærer at vi har undersøkt om kjønn og sosioøkonomisk bakgrunn har ulik betydning for ulike sider ved ungdommenes liv avhengig om de bor i distriktene eller i mer sentrale strøk. Dette har vi undersøkt med en flermetodisk tilnærming der funn fra kvalitative analyser har blitt undersøkt med kvantitative data, og motsatt, kvantitative analyser har blitt fortolket gjennom kvalitative analyser. Dermed har problemstillingene vi har undersøkt blitt vurdert både i dybden og bredden og behandlet komparativt både kvalitativt og kvantitativt. Datamaterialet rapporten bygger på, er Ungdata og den kvalitative longitudinelle ungdomsundersøkelsen Ungdom i endring, som følger ungdom i fire svært ulike oppvekstmiljøer gjennom ungdomstida med intervjuer med ungdommer og foreldrene deres. Vi tar i rapporten utgangspunkt i bygda vi har kalt Industribygd, et bygdesamfunn som eksemplifiserer noen nokså typiske trekk ved norske distriktskommuner.

Vi finner at mens distriktsungdoms oppvekst er preget av stor grad av tilhørighet, dype slektskap og en bredere form for deltagelse på fritidsarenaen enn i andre strøk, er det også blant jentene mer mobbing, mistrivsel med lokalmiljøet og oftere dårlig opplevd helse og dårlig selvbilde i distriktene. Der mange gir uttrykk for en opplevelse av samhold, likhet og inklusjon, så er det mange som har mange negative opplevelser i sin oppvekstsituasjon. Disse trekkene er forbundet med hva vi kaller en sosioøkonomisk og kjønn distriktseffekt: Selv om ungdommene i Distrikts-Norge på mange måter ligner ungdommene i resten av landet, så skiller distriktsungdommene seg ut på flere områder med mindre sosioøkonomiske forskjeller, men med større kjønnsforskjeller.

Kjønnsforskjellene er mest påfallende og alarmerende: På flere områder har en del av jentene det dårligere jo mindre sentralt de bor. De største og alvorligste ulikhetene vi har funnet, handler om større grad av mobbing og dårlig selvbilde, hvor distriktsjenter skiller seg ut i negativ forstand. Særlig er det jenter med færre sosioøkonomiske ressurser som sliter, og det er også disse som i størst grad ønsker å flytte fra kommunen når de blir eldre. Samtidig finner vi også at psykiske helseplager er mindre utbredt i distriktene, blant annet fordi skolestresset har mindre sammenheng med psykiske helseplager her enn det har i resten av landet.

De sosioøkonomiske forskjellene er mindre blant ungdom i Distrikts-Norge enn blant ungdom i resten av landet på flere områder; særlig gjelder dette fritidsaktiviteter og opplevelsen av nærmiljøet. Men til tross for vesentlige ulikheter mellom ungdom i distriktene og ellers i landet, så er framtidsoptimismen i all hovedsak lik.

Vi identifiserer tre hovedprofiler av distriktsungdom: de rotfesta og veltilpassa ungdommene der gutter er i flertall, de som vil opp og ut der jenter og unge med høy sosioøkonomisk status er i flertall, og de sårbare ungdommene der jenter og unge med lav sosioøkonomisk status er i flertall. I det følgende skal vi først beskrive disse hovedfunnene i større detalj, før vi diskuterer følger, fortolkninger og håp for framtida.

Rapportens hovedfunn

Et liv preget av nære relasjoner, sosial støtte og tilhørighet

Distriktsungdoms oppvekst er preget av stor grad av tilhørighet, dype slektskap og større grad av deltagelse på fritidsarenaen enn i andre strøk. I Industribygd kommer dette til uttrykk gjennom tette nettverk og mange sterke individuelle koblinger mellom ungdommene og de eldre generasjonene, og gjennom deltagelse på fritidsarenaen som er en av de mest sentrale arenaene for å være sammen med jevnaldrende. Denne deltakelsen er sterkt understøttet av voksne i bygda – sammen med en kultur for deltagelse og solidaritet og at alle skal få mulighet til å være med. De kvantitative analysene viser at ungdom i distriktene og ellers i landet er sammen omtrent like mye i uformelle fritidsaktiviteter, men at ungdom i distriktene deltar i organiserte fritidsaktiviteter i større grad enn ungdom andre steder. Deltakelsen på fritidsarenaen er også noe mer inkluderende i Distrikts-Norge i den forstand at det er flere unge med lav sosioøkonomisk status som deltar, og det gjennomsnittlige antallet forskjellige organiserte fritidsaktiviteter ungdom er med i, er høyere i distriktene enn i de mer sentrale kommunene. Et hovedfunn er at ungdoms liv i distriktene ofte er preget av nære relasjoner, sosial støtte, tilhørighet og aktiv deltagelse – hva Putnam (2000) kaller for sosial kapital.

Flere unge jenter sliter med selvbilde og mobbing

Sosial kapital er i forskningslitteraturen og samfunnet ellers i det store og hele sett på som svært positivt og ettertraktet. Imidlertid har forskere også sett på en del negative sider ved sosial kapital (Portes, 1998; Villalonga-Olives & Kawachi, 2017), for eksempel eksklusjon av folk som ikke oppfattes å passe helt inn, sosial kontroll, krav om konformitet og jantelov. Dette finner vi at også at til dels treffer Distrikts-Norge i større grad enn resten av landet. Med utgangspunkt i analyser av Industribygd så vi at det kunne være vanskelig å skille seg ut i en liten bygd, vanskelig å komme som innflytter, og vanskelig å få hjelp med psykososiale problemer dersom en trengte det. Her var det svært utbredt med utfordringer med spising, kroppsbilde og selvbilde blant jentene, og også noe blant guttene. I disse analysene ser vi med stor tydelighet at særlig det å være ung jente i Distrikts-Norge kan være vanskelig og risikabelt.

I Ungdata finner vi at langt flere jenter enn gutter opplever mobbing, kroppsmisnøye, misnøye med fysisk og psykisk helse og har dårlig selvbilde generelt. Vi finner at jenter ser ut til å være langt mer sårbare enn gutter for en negativ «distriktseffekt» – jo mindre sentrale kommuner, jo flere jenter rapporterer om høyt nivå av mobbing, kroppspress, dårlig opplevd helse og dårlig selvbilde.

Guttenes erfaringer i så måte er i det store og hele ganske like uansett hvor de bor i landet, med unntak av at guttenes opplevelse av kroppspress stiger jo mer sentrale kommunene blir, altså motsatt enn for jentene. Dessuten slår kroppspress og det å ikke delta i organiserte fritidsaktiviteter, ekstra negativt ut for å ha dårlig selvbilde for jenter i distriktene sammenlignet med jenter i samme situasjon ellers i landet. Begge disse faktorene kan være med å forklare at jenter i distriktene har lavere selvbilde enn jenter i landet for øvrig.

Arbeiderklassejenter er mest utsatt

En *kjønn* distriktseffekt omhandler samspillet mellom stedets strukturelle muligheter og konformitet – det er vanskeligere for en del jenter å passe inn. I tillegg har vi sett en tendens til en *sosioøkonomisk* distriktseffekt, ved at forskjellene mellom ungdom fra hjem med ulikt sosioøkonomisk ressursnivå er mindre i Distrikts-Norge enn i resten av landet. Analysene viser at disse effektene i noen tilfeller samspiller: Mens gutter har det nokså likt uansett hvor de bor, og hvilken sosioøkonomisk bakgrunn de har, ser vi at hvordan jentene har det, i noe større grad avhenger av både bosted og sosioøkonomisk bakgrunn. Dette innebærer at arbeiderklassejenter er overrepresentert blant de som har en vanskeligere oppvekstsituasjon: de er mest utsatt for mobbing, har mest psykiske plager og føler i minst grad de passer inn blant medelevene.

Det er slående at gitt at distriktene er dominert av arbeiderklasse og en skulle se for seg at det var gode vilkår for å trives med lavere sosioøkonomisk status her, så er det altså ikke helt tilfellet. Det er til en viss grad slik for gutter, men for jenter, ser vi det velkjente mønstre fra klasseforskningen at lavere sosioøkonomisk status gir større grad av utsatthet på en rekke variabler. Et hovedfunn er dermed at ungdomstida i distriktskommuner er preget av større grad av konformitetspress og eksklusjon enn ellers i landet, og dette treffer særlig jenter – og spesielt jenter med arbeiderklassebakgrunn – hardt.

Mindre psykiske helseplager

I lys av funnene om at mobbing og dårlig selvbilde er mer utbredt i distriktskommunene enn ellers, er det tilsynelatende nokså paradoksalt at vi også finner at det er en mindre andel av ungdommer som opplever psykiske helseplager i distriktene enn ellers i landet, ettersom psykiske helseplager er nært knyttet til mobbeerfaringer og dårlig selvbilde. Jenter har jevnt over høyere nivå av psykiske helseplager enn gutter. Når vi holder skolestress, fornøydhet med utseende og tid brukt på sosiale medier like, finner vi at jenter fortsatt har høyere nivå enn gutter av psykiske helseplager. Risikoen for psykiske plager øker jo mer skolestress man har, jo mindre fornøyd man er med utseendet, og jo mer tid man bruker på sosiale medier. Alle disse sammenhengene, med unntak av skolestress, er like mellom

de to stedene, men i distriktet er skolestress litt mindre relatert til psykiske plager enn hva de er i resten av landet. Industribygd var preget av ro, lavt stressnivå og prestasjonspress. Disse funnene bekrefter det vi i tidligere studier har funnet – at psykisk helse-målene i Ungdata primært har sammenheng med prestasjons- og skolepress (Bakken, Sletten, & Eriksen, 2018; Eriksen, Sletten, Bakken, & von Soest, 2017). Et hovedfunn er dermed at psykiske helseplager er mindre utbredt i distriktene, blant annet fordi skolestresset har mindre sammenheng med psykiske helseplager her enn det har i resten av landet.

Jenter uten planer om høyere utdanning ønsker å flytte

Til tross for vesentlige ulikheter mellom ungdom i distriktene og ellers i landet, er framtidsoptimismen i all hovedsak lik. Vi ser at sammenhengen mellom å ha utdanningsplaner og framtidsoptimisme er noe svakere i distriktene enn hva den er i landet for øvrig. Når vi ser store kjønne og sosiale ulikheter i ungdoms utdannings- og framtidsplaner, handler det kanskje i mindre grad om at ungdom i distriktene og ellers i landet har ulike muligheter til et lykkelig liv, men snarere om at de ser for seg ulike typer liv. Færre jenter rapporterer likevel om framtidsoptimisme enn guttene. Guttene i distriktene er noe mer optimistiske enn guttene i resten av landet, mens for jentene er det motsatt. Distriktsgutter uten utdanningsplaner er de som oftest ønsker å bli boende i kommunen, mens distriktsjenter uten utdanningsplaner er de som i minst grad ønsker å bli boende. Dette strider imot en antagelse om at distriktsungdoms planer om høyere utdanning alltid fører med seg flytteplaner – dette er altså ikke en selvfølge; blant gutter som har planer om høyere utdanning, så er det færre som tror de vil bo i kommunen i framtida, mens blant jentene med planer om høyere utdanning er det faktisk flere som tror de vil bli boende i kommunen. Industribygd kan gi et innblikk i hvorfor det kan være sånn. I Industribygd, et samfunn med svært tradisjonelt kjønne arbeidsklassesyrker, planla de fleste ungdommene framtider som fulgte i de kjønne og klassede mønstrene på stedet. Mulighetene og identiteten er nært knyttet opp til en type arbeidsklasse maskulinitet og muligheter for arbeiderklassesyrker som er tradisjonelt mannlige.

Betydningen av sosioøkonomiske ressurser framstår gjerne lik i distriktene som i landet for øvrig, men et viktig funn er at de sosioøkonomiske forskjellene ofte er noe svakere i distriktskommunene enn i de sentrale kommunene. For eksempel har sosioøkonomiske ressurser mindre betydning for om distriktsungdommene tror de vil bo i kommunen eller ikke. Ungdoms framtidsplaner er nært knyttet til deres opplevelse av tilhørighet til lokalmiljøet og arbeidsmulighetene de ser for seg der. Kjønn betyr noe litt annet på rurale steder enn urbane steder, for det henger sammen med sosial foreldrenes sosioøkonomiske ressurser og stedets muligheter og kultur på en måte som er annerledes enn i mer urbane strøk. På denne måten kan sosioøkonomiske ressurser i noen tilfeller samvirke med kjønn, hvor vi kun ser betydning av sosioøkonomiske ressurser blant distriktsjenter og ikke blant distriktsgutter. Den sosioøkonomiske «distriktseffekten», som altså tilsier litt mindre betydning av sosioøkonomiske ressurser, gjelder i mindre grad for jentene enn for guttene.

Tre ulike typer distriktsungdom

Til slutt har vi sett på hvordan alle disse ulike faktorene henger sammen helhetlig i ungdoms liv. Her ser vi at ungdom i distriktene kan grupperes i tre hovedprofiler eller grupper av ungdom. «De rotfesta og veltilpassa» er den største profilen. Disse ungdommene har det stort sett svært bra: de har dype røtter og tette bånd i bygda, de ønsker å bli boende, og deres framtidsorienteringer er sterkt forankret i det lokale. De har gode venner og gode relasjoner til skole og foreldre, svært få opplever mobbing og er over gjennomsnittlig fornøyd med helse og lokalmiljø. Dette finner vi i både det kvalitative og kvantitative materialet. Kvantitative analyser viser at nesten halvparten av ungdommene kan sorteres inn i denne kategorien. To av tre i gruppen er gutter, og de tidlig i tenårene er overrepresentert.

«De som vil opp og ut» er fulle av pågangsmot, overskudd og optimisme, og de har gode og trygge nettverk i bygda i langt større grad enn de sårbare og rotløse ungdommene, men de opplever i mindre grad at de passer inn i bygda. De ser for seg en framtid som inkluderer høyere utdanning – et annet sted enn i bygda. Denne gruppa finner vi også i både det kvalitative og det kvantitative materialet. Denne gruppa har et større innslag av jenter og ungdommer med høyt sosio-økonomisk ressursnivå, de er mer fornøyde med venner, skole og foreldre, men har noe dårligere selvbilde og mer fysiske og psykiske helseplager.

«De sårbare» er ungdom som vi også ser i både det kvalitative og det kvantitative datamaterialet. Disse ungdommene har mange utfordringer: De opplever mobbing og er i liten grad tilfreds med seg selv og helsa si. De sosiale relasjonene ser ut til å være dårlige, og de er ikke fornøyde med lokalmiljøet. Mens jentene ser ut til å ha kompliserte vennerelasjoner, ser guttene ut til å være mer isolerte. I de kvantitative analysene finner vi to litt ulike sårbare grupper. «De særlig utsatte» utgjør 5 prosent. Disse skårer svært dårlig på de fleste områdene vi har undersøkt: De er lite fornøyde med lokalmiljø, fysisk og psykisk helse, venner, foreldre og skole. Svært mange blir mobbet, og de er lite aktive. I denne gruppa er det en overvekt av jenter. En annen undergruppe er «De utsatte med gode venner». De har bedre vennerelasjoner, men er ellers svært utsatte. Disse utgjør 9 prosent, og også her er det en overvekt av jenter.

Ut fra disse gruppene ser vi at det ikke er de samme ungdommene som trives og mistrives. Distriktene kan dermed kanskje sies å være ganske splittende: hvis en trives, trives en svært godt, men om en ikke trives, trives en svært dårlig. Det er ikke tilfeldig hvem som trives og hvem som ikke trives. De som mistrives, er i langt større grad arbeiderklasseungdom, og oftere jenter. Kjønn, sted og klasse sammenveves med de strukturelle mulighetene som stedet tilbyr og den subjektive opplevelsen av tilhørighet.

Tilhørighet og mistrivsel: Betydningen av kjønn og klasse

Distriktsprofilene viser hvordan ulike deler av unges liv samspiller og danner grunnlaget for opplevd tilhørighet til et sted. Det viktigste og ganske dramatiske funnet er i hvor stor grad dette ser ut til å være avhengig av kjønn. Kjønnets

betydning kommer fram gjennom den dikotome kjønnsvariabelen – at det overordnet er mer risikabelt å være jente enn gutt i distriktene. Men det er også visse maskuliniteter og femininiteter som passer bedre inn enn andre, og dette har med klasse å gjøre. Vi ser en tendens til at distriktsgutters sosiale bakgrunn har mindre å si enn jentenes. Uavhengig av foreldreressurser ser færre av bygdeungdommene for seg å ta høyere utdanning. I distriktskommunene er det flere som har lave sosioøkonomiske ressurser sammenlignet med resten av landet. Mange av foreldrene har arbeiderklasseyrker eller jobber i primærnæringene. I den grad ressurser og klasseposisjoner preger kultur, verdier og livsanskuelse, så vil denne særegne sammensetningen i distriktene i stor grad kunne prege ungdommenes orienteringer og deres tilhørighet. Hvilke mulige mekanismer kan være med på å forklare den kjønnede og klassede distriktseffekten?

Guttas bygd

Når vi gjennom disse analysene ser at distriktene er svært gunstige for noen ungdommer, er det viktig å vite *hvorfor* nettopp disse trives bedre. Her kan det være klargjørende å ta utgangspunkt i dybdeanalysen av Industribygd. For det første er de strukturelle mulighetene og begrensningene som en bygd som Industribygd tilbyr, svært tydelig kjønnet og klassespesifikke. Ungdommenes utdanningsplaner er oftest knyttet til stedet de bor – de ser for seg yrker de kjenner fordi det er de foreldre, søsken eller andre i familien jobber med – og det er det de ser rundt seg av muligheter i bygda. Det er allikevel viktig å understreke at i andre kommuner kan dette være langt mer utfordrende, som for eksempel i kystsamfunn der omleggingen av fiskenæringen til større og færre enheter og høye priser på fiskekvoter og trålere gjør næringen vanskelig tilgjengelig for ungdom, eller steder der næringsgrunnet forsvinner eller legges radikalt om. Men gjennom Ungdataanalysene ser vi at Industribygd allikevel ligner resten av Distrikts-Norge i det at blant gutter uten utdanningsplaner er det flest som vil bli boende i kommunen. Blant gutter og jenter med utdanningsplaner, og blant jenter uten utdanningsplaner er det flere som tror de vil flytte. I den profilen med de mest veltilpassede og rotfesta ungdommene, er guttene i stort flertall – nesten to tredjedeler av denne gruppa er gutter.

For det andre er disse strukturelle mulighetene tett relatert til opplevelsen av tilhørighet til stedet. Selv om gutter og jenters arbeidsmuligheter i Industribygd framstår som nokså komplementære, er det ikke slik at gutter og jenters yrkesmuligheter allikevel er helt sammenlignbare. Identiteten i bygda dreier seg i svært stor grad rundt hjørnesteinsbedriften. Denne er nærmest totalt mannsdominert og gjør noe med statusen til de mannlige arbeiderne i bygda, fordi bygdas fortid, nåtid og framtid beror på den mannlige arbeidskraften. Det er nærliggende å se for seg at dette kan gjøre at flere gutter enn jenter føler en dypere tilhørighet til bygda. Strukturelle føringer i form av framtidige muligheter henger sammen med en form for kjønnet gjenkjennelse av preferanser, som forutsetter opplevelsen av tilhørighet: Bye (2009) beskriver hvordan unge menn reproducerer lokale diskurser en «bygdemaskulinitet», for eksempel gjennom jakt og friluftsliv og gjennom håndverk, samtidig som de unge mennene også viste emosjonell åpenhet og

omsorg, mer på linje med tradisjonelt feminine – eller urbane – karaktertrekk. Mye av det samme beskrives av Krange og Skogen i en analyse av unge jegere, som de også konkluderer med at både er tradisjonelle og moderne på samme tid (Krange & Skogen, 2007).

De ungdommene som føler seg mest hjemme i Industribygd og planlegger å bli boende der når de blir voksne, er nettopp arbeiderklasseguttene som ønsker seg inn i hjørnesteinsbedriften i bygda som sin far, og til en viss grad jentene som planlegger karrierer i førstelinjetjenesten i helse- og omsorgsyrker som sin mor. Disse kan vi kjenne igjen i De rotfesta og veltilpassa fra kapittel 7, og som den latente klasseanalysen viste, passer denne beskrivelsen nesten halvparten av bygdeungdommene – og for langt flere gutter enn jenter. Disse ungdommene opplever lite motstand fra familie, venner, og i Industribygd (kanskje i motsetning til distriktssamfunn som er mer preget av sviktende arbeidsmarked) er det få eller ingen strukturelle hindringer for å fortsette på den veien de har tenkt. Svensk forskning har indikert at gutter på den svenske landsbygda tenker de er mer avhengige av sosiale nettverk for å komme inn på arbeidsmarkedet (Öhrn, Asp-Onsjö, & Holm, 2017). Forfatterne påpeker at guttene i distriktene anser at de har større muligheter for å få jobb, og er mindre avhengige av en utdanning enn jentene fra distriktene, og at de også har større muligheter til å få mer økonomisk gunstige jobber i mindre sentrale strøk (Öhrn et al., 2017). Disse framtidige yrkene er ofte compatible med tradisjonelt mannlige arbeiderklasseidentiteter, som manuelle yrker i bygg-sektoren, jakt eller fiske.

Parallelt og avhengig av disse strukturelle føringene, ser vi dermed at ungdoms framtidsplaner er nært knyttet til deres opplevelse av tilhørighet til lokalmiljøet og ikke bare arbeidsmulighetene de ser for seg der, men også deres trivsel og opplevelse av å passe inn. Tilhørighet er relasjonelt i den forstand at det gjør det mulig å utforske hvordan enkeltindivider forhandler og deltar i sosiale strukturer (Moensted, 2020). Opplevelsen av tilhørighet og at en passer inn kan dermed være en god måte å forstå ulikhet, fordi det ikke bare er de materielle strukturene som betinger tilhørighet, men også ulike former for trivsel, anerkjennelse, selvrealisering og muligheter samfunnsdeltakelse. Guttene i distriktene ser ut til å finne disse tingene i hjembygda i langt større grad enn jentene.

Jentene som vil vekk

Öhrn, Asp-Onsjö og Holm (2017) beskriver at særlig jentene i de småbyene og bygdene de studerte snakket mer om å flytte til mer urbane strøk. Aspvik m.fl. (2012) fant at i distriktene så var det flere jenter enn gutter som ville flytte og aldri ville flytte tilbake. Vi finner lignende mønstre i analysene av Ungdata. Som vi så i kapittel 2, vil jentene i distriktene i langt mindre grad enn guttene bo i kommunen når de blir eldre (45% blant gutter mot 29% blant jenter), og jo lenger vi kommer ut i distriktene, jo større blir kjønnsforskjellen. Langt flere distriktsjenter ønsker å ta høyere utdanning enn gutter i distriktene. Det vi har sett av de kvalitative analysene, kan tyde på en todelt forklaring på dette. Den første forklaringen handler om de tunge strukturelle føringene i arbeidsmarkedsmulighetene i bygda.

Industribygds gutter og jenters yrkesplaner framstår som nærmest gjensidig utelukkende. Det framstår som om gutter og jenters muligheter er komplementære, men ellers nokså parallelle hva gjelder muligheter i bygda og klassemessig status i de yrkene gutter og jenter ser for seg. Både gutter og jenter ser for seg en tradisjonelt kjønnet, tilsynelatende trygg framtid i arbeider- eller nedre middelklasseyrker. Dessuten kan høyere utdanning være kompatibelt med de mulighetene flere jenter ser for seg i bygda, jobber innenfor helsesektoren og i kommunen. For disse jentene som ser for seg å ta høyere utdanning, er framtida håpefull – og mulighetene i hjemkommunen kan framstå som mer forlokkende. Det kan være derfor distriktsjenter med utdanningsplaner i større grad ser for seg å bli boende i kommunen enn distriktsjenter uten utdanningsplaner. Mens jentene som ønsker å ta høyere utdanning, i større grad ser for seg å flytte tilbake til hjemkommunen etter endte studier, handler dette nettopp om at de da kan se for seg en meningsfull tilværelse som gir stolthet og anerkjennelse – og at de kan være sammen med slekt og venner der de har røtter. Men som vi ser av den gruppa vi har kalt «De som vil opp og ut» i kapittel 7, der jenter dominerer, er det også tydelig at det å være en som ønsker å ta høyere utdanning og ikke bli boende i kommunen, heller ikke er helt enkelt. Ikke bare krever det mot å forlate hjemstedet, men disse kan også være motivert av en «push»-faktor: de skårer noe dårligere enn snittet når det gjelder selvbilde, fysiske og psykiske helseplager.

Vi finner at de som trives dårlig oftest er jenter, og blant dem er det særlig de med minst sosioøkonomiske ressurser hjemme som har det aller verst. I profilen vi har kalt «De sårbare», dominerer jentene. Disse ungdommene er misfornøyde med mange aspekter av livet – med vennskap, foreldre, skole og lokalmiljøet, og svært mange blir mobbet, har dårlig selvbilde og mange helseplager. Kun en av fire er gutter i denne gruppa. Skilbrei (2010) har pekt på en mekanisme som er interessant i denne sammenhengen, nemlig at arbeiderklassekvinner vurderes i storsamfunnet som på ulike måter «feil»: ikke ambisiøse nok og som «for kvinnelige». Opplevelsen av å bli sett ned på kan motvirkes av å omgi seg med folk som lignet dem selv i klassehomogene nabolag (Skilbrei, 2003, 2010). En slik bevisst eller ubevisst beskyttelse av egen verdighet kunne tenkes å forsterke arbeiderklassejentenes ønske om å bli boende i kommunen. Men i stedet ser vi at arbeiderklassejentene er de som i høyest grad vil *vekk* fra distriktene. Hvordan kan vi forstå det, hva kan det bety for distriktene at denne gruppa oftest vil vekk, og hva kan gjøres for å beholde disse jentene?

En mulig forklaring er nettopp opplevelsen av å ikke passe inn som vi har sett gjennomgående. De som i aller minst grad opplever tilhørighet og at de passer til blant medelever, og som oftest opplever mobbing og oftest har dårlig selvbilde, er arbeiderklassejentene i distriktene. Det kan handle om at distriktene i større grad enn andre steder mangler positive roller å fylle, der hvor økonomisk overlevelse og stolthet ofte hviler på de tradisjonelt mannlige arbeidsplassene. Årsaker til at jenter flytter fra bygda er oftest forstått i lys av at de i større grad ønsker å ta høyere utdanning. Det ser vi også at til en viss grad stemmer – de som ønsker å ta høyere utdanning er oftere jenter og de ønsker oftere å flytte. Men vi ser også at ikke

stemmer helt, fordi det er de jentene som *ikke* planlegger å ta høyere utdanning som i aller størst grad ønsker å forlate hjemkommunen. Vi må derfor flytte blikket fra det som trekker de unge jentene til større steder, til å se hva som støter dem vekk fra oppvekststedet. I studien *Skeiv på bygda* fant Eggebø et al (2015) at en del av deres informanter opplevde ungdomstida som skeiv på bygda som vanskelig blant annet på grunn av utstrakt mobbing og utestenging, og at voksne ikke synliggjorde alternative måter å leve livet på. Forskerne avslutter med følgende betraktning:

I lys av funnene i denne rapporten, vil vi framheve at manglende trivsel i ungdomstiden og opplevd mangel på mangfold, toleranse og inkludering kan være en årsak til at ungdom flytter og ikke ønsker å flytte tilbake. Mangfoldsarbeid kan være en sentral forutsetning for at tilflyttingsprosjekter og liknende regionale satsinger skal lykkes i sine målsettinger. Mangfold handler ikke bare om kjønn og seksualitet. Det kan like gjerne handle andre bakgrunnsvariabler, som etnisitet, landbakgrunn, funksjons-evne og klasse. I tillegg kan det handle om fritidsinteresser, utseende, dialekt og klesstil. (Eggebø et al., 2015, p. 94)

Dette er en konklusjon som framstår som enda mer prekær i dag. Vi må i større grad ta ungdommenes, og unge jenters, motivasjoner for å reise og for å bli værende på større alvor. Når man som ungdom opplever å ikke høre til et sted, kan denne opplevelsen sette seg i kroppen, viser Eggebø et al. Når en i ungdommen opplever å bli usynliggjort, utestengt eller mobba, er det lett at en i voksen alder utviklet en sterk avsmak for den bygda der en var ulykkelig. Når det faktisk er slik at jentene med lav sosioøkonomisk status og uten utdanningsplaner som ønsker seg vekk, kan man spørre seg hva de ser for seg at de skal finne på andre steder. Som vi så i profilen vi har kalt «de sårbare» i kapittel 7, har sårbare jenter med arbeiderklassebakgrunn i liten grad tydelige eller realistiske planer for framtida. Det ser ut til at de sårbare jentene har en «push»-faktor, men en mindre tydelig «pull»-faktor, ut av hjemstedet. Dette er distriktenes store smertepunkt: De manglende yrkesmulighetene og den manglende positive identiteten for jenter og kvinner med lav sosioøkonomisk status i distriktene.

I Demografiutvalgets utredning (NOU 2020: 15, 2020) kommer det fram at fraflyttingen fra distriktene er i ferd med å stoppe opp, fordi det nærmest ikke er flere ungdom som kan flytte igjen. De som er igjen er i ferd med å bli gamle. Distriktsbefolkningen har ikke noe overskudd igjen å forsyne resten av landet med, og utfordringen med hvem som skal passe på de eldre i distriktene er en stor samfunnsmessig utfordring – og en jobb som tradisjonelt har falt på arbeiderklassekvinner. Hva nå om de unge jentene med arbeiderklassebakgrunn flytter? Her er det at forskningen som flytter blikket fra bare strukturelle rammer og arbeidsmuligheter i distriktene – som selvsagt også er viktige her – også bør inkludere perspektiver som tar inn tilhørighet, trivsel og anerkjennelse. Hva er det som får noen til å ønske å bli værende et sted? Hva kan få arbeiderklassejentene til å bli?

Håp: Sosial kapital og resonans

Hvordan skape større grad av tilhørighet for alle – særlig jenter med minst sosioøkonomiske ressurser? Ungdom er ikke bare hensatt i en posisjon, men medskaper av verdi (Rosvall & Rönnlund, 2019: 23). Den kanskje aller viktigste verdien vi har identifisert som kjennetegner distriktene mer enn andre steder i Norge, er sosial kapital. Sosial kapital (Putnam, 2000) kjennetegnes av ressurser som oppstår i relasjonene mellom mennesker, som vedlikehold av normer, høy grad tillit og sanksjonering av normbrudd. For enkeltmennesket er det mange positive trekk som er knyttet til sosial kapital (Berkman et al., 2014), som sosial støtte, opplevelsen av anerkjennelse og kjærlighet, tilhørighet til et nettverk med gjensidig forpliktelse. Tette nettverk og sterk tilhørighet er en side av å bo i distriktene som er hyppig beskrevet i bygdeforskningen. Vi har sett her at ungdommene selv i aller høyeste grad er medskaper av denne verdien. De trekkene vi finner her, reflekteres også i annen forskning: det er en sosial sammensveisethet (Halfacree, 1995), og for ungdom er positive trekk som kjennetegner oppvekst i rurale strøk naturen, tette sosiale bånd og samarbeid trekk som utgjør en «rural idyll» (Rosvall & Rönnlund, 2019).

Det er et mulighetsrom i distriktene til å utvide hvem som får tilgang på denne tilhørigheten. For å få til det, vil det være nødvendig å utvikle og satse på større kompetanse og kunnskap om ungdoms psykososiale liv, for eksempel gjennom å heve læreres og helsesykepleieres kompetanse til å sørge for et inkluderende og trygt psykososialt miljø før alle elevene, større mangfoldstoleranse blant barn, ungdom og voksne, og lærerne må i større grad utvikle sin kompetanse i å oppdage, stoppe og forebygge utestenging, ryktespredning, baksnakking og mobbing. Vi trenger også å gi jentene statusfylte roller å fylle i distriktssamfunn som bæres av mannlige idealer og samfunnsstrukturer – for eksempel gjennom å løfte statusen til pleie- og omsorgssektoren. Distriktskommunene må i større grad skape muligheter for positiv tilhørighet, slik at det blir attraktivt å bo i distriktene også for jenter.

Håpefullt nok har distriktene en av de mest ettertraktede godene i moderne samfunn. I følge sosiologen Hartmut Rosas (Rosa, 2003) tese om samfunnets generelle akselerasjon, er livet vårt i økende grad tuftet på kapitalistisk begjær etter vekst – og det som i gamle dager var orientert rundt *posisjon*, er nå blitt til en orientering rundt *prestasjon* (se Madsen 2019). Dette fører til fremmedgjøring, stress og psykiske helseplager. Rosa argumenterer for at «alt» blir akselerert: reiser og tid, den sosiale mobiliteten og av selve livstempoet. Det Rosa beskriver, er en logikk om at alt skal skje raskere og «nået» skal fylles av stadig mer, livstiden skal romme alle mulige goder og muligheter. Men paradoksalt nok fører dette – digitaliseringen, hurtigheten, prestasjonene – til det motsatte, til en sosial fremmedgjøring og en fremmedgjøring fra det håndfaste, erfaringsnære liv. Det motsatte av denne akselereringen, foreslår Rosa (2019), er *resonans*, som vi opplever, for eksempel, i relasjoner med venner eller kjærester, i genuin dialog med andre, men også gjennom å spille et musikkinstrument, idrett eller på arbeidsplassen (Rosa, 2017). Resonans er beslektet med sosial kapital og er motpolen til

akselerering, stress og press. I så måte kan distriktene være et svar på en av de største utfordringene for unge mennesker i dagens samfunn, med stress, press og psykiske helseplager, og utgjøre en løsning og et forslag på en annen måte å leve på, med nærhet mellom mennesker og til naturen, bærekraft og umiddelbarhet i et liv preget av mer ro.

Summary

The aim of this report has been to investigate how it is to be young in rural Norway compared with other, more central areas of Norway. We have considered young people's sense of belonging, well-being and future plans and aspirations, and considered the correlation between these issues and gender, social class and place. We have used an integrated mixed-method approach, drawing on Ungdata and the qualitative longitudinal study Inequality in youth.

The study shows that young people's lives in rural areas are characterised by close social relations, social support, belonging and an active life in terms of organised sports and other leisure time activities. Youths' leisure activities are somewhat more inclusive in terms of social class in rural areas than in more central areas. However, we also find that girls in rural areas are more troubled by bullying, dissatisfaction with the local area, and they have worse mental and physical health and self-image than girls in the rest of the country. We find that the more remote the place, the worse girls fare in terms of bullying and negative self-image, and it is particularly rural girls with few socioeconomic resources who struggle. Boys, however, are much happier with their local area and with themselves, their health and well-being, and they are generally equally happy wherever they live.

At the same time, we find that mental health issues among youths are less common in rural areas, partly because educational stress is less related to mental health problems in rural areas compared to other places. Youths' optimism for the future is measured at about the same level in rural and more central places. We find significant differences in educational aspirations between rural and urban youths. Rural youths, and particularly rural boys, are far less inclined to think they will study at a college or university. Thus, the differences in future optimism do not signify that rural youths think that they have worse possibilities for a happy life, but rather that rural and urban youths envision rather *different* – but equally happy – lives.

We identify three main profiles of rural youths. In the first profile, the happy and stable rural youths who want to stay where they grow up, boys are over-represented. In the second, the happy and ambitious young people who wish to move away, girls and youths with high levels of socioeconomic resources are overrepresented. In the third profile, the vulnerable young people who struggle in several areas in life, girls and youths with low socioeconomic resources are overrepresented.

The lack of positive work opportunities and positive identities for rural girls is a troubling aspect of rural Norway. Structural opportunities in rural areas, like a gendered labour market, are closely related to young people's experiences of belonging to the place they grow up. The case study, Industribygd, was dependent on the traditional male company, a company that represented pride as well as past

and future economic security for the whole community. It is likely that the boys here, who generally intended to stay on and work at that company, felt a larger appreciation for their type of working-class masculinity and a deeper sense of belonging. The girls, however, had no such clear career path, nor any such obviously status-filled opportunities in the village. It is rural working-class girls who to the largest extent want to move elsewhere, and this must be seen in relation to the fact that it is also they who experience the most bullying and have the worst self-image. Thus, there is a clear push factor, but a less clear pull factor, away from the rural places they live. However, values found in rural areas such as social capital, peace, nature and low stress levels may create opportunities for rural municipalities to work to extend who is included in the rural belonging. To do that, it may be vital to develop school and health employees' skills in bullying prevention, and to work to increase the conception of normality and to give girls status filled roles to fill.

Referanser

- Almalki, S. (2016). Integrating Quantitative and Qualitative Data in Mixed Methods Research--Challenges and Benefits. *Journal of education and learning*, 5(3), 288–296.
- Andersson, M. A., & Christakis, N. A. (2016). Desire for weight loss, weight - related social contact, and body mass outcomes. *Obesity*, 24(7), 1434–1437.
- Aspvik, N. P., Sæther, S. A., & Ingebrigtsen, J. E. (2008). Oppvekst i bygder. Ungdom i Sør-Trøndelag.
- Bakken, A. (2020a). *Ungdata 2020: Nasjonal resultater*. Oslo: Nova.
- Bakken, A. (2020b). *Ungdata: Ung i Distrikts-Norge*. Oslo: NOVA.
- Bakken, A., Frøyland, L. R., & Sletten, M. A. (2016). *Sosiale forskjeller i unges liv: Hva sier Ungdata-undersøkelsene?* Oslo: NOVA.
- Bakken, A., Sletten, M., & Eriksen, I. M. (2018). Generasjon prestasjon? Ungdoms opplevelse av press og stress. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 18(2), 45–75.
- Banks, J., & Smyth, E. (2015). 'Your whole life depends on it': academic stress and high-stakes testing in Ireland. *Journal of youth studies*, 18(5), 598–616.
- Berkman, L. F., Kawachi, I., & Glymour, M. M. (2014). *Social epidemiology*. Oxford University Press.
- Bertheussen, B., Greibrokk, J., Rasmussen, E., & Lund, P. (2019). Høyere utdanning i omstilling: erfaringer med nettstudier i økonomi og ledelse. *Magma*, 3, 46–52.
- Brattbakk, I., & Andersen, B. (2017). *Oppvekststedets betydning for barn og unge: Nabolaget som ressurs og utfordrin*. Oslo: AFI.
- Breen, R., & Goldthorpe, J. (1997). Explaining educational differentials: Towards a formal rational action theory. *Rationality and Society*, 9(3), 275–305.
doi:10.1177/104346397009003002
- Brennan, J., Durazzi, N., & Séné, T. (2013). *Things we know and don't know about the wider benefits of higher education: a review of the recent literature*. London: Department for Business, Innovation and Skills.
- Bryman, A. (2006). Integrating quantitative and qualitative research: how is it done? *Qualitative Research*, 6(1), 97–113.
- Bye, L. M. (2009). 'How to be a rural man': Young men's performances and negotiations of rural masculinities. *Journal of rural studies*, 25(3), 278–288.
doi:<https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2009.03.002>
- Bæck, U.-D. (2004). The urban ethos: Locality and youth in north Norway. *Young*, 12(2), 99–115.
- Bæck, U.-D. (2016). Rural Location and Academic Success—Remarks on Research, Contextualisation and Methodology. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 60(4), 435–448. doi:10.1080/00313831.2015.1024163
- Bæck, U.-D. (2019). Spatial maneuvering in education. Educational experiences and local opportunity structures among rural youth in Norway.

- Collishaw, S. (2015). Annual Research Review: Secular trends in child and adolescent mental health. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 56, 370–393. doi:10.1111/jcpp.12372
- Cuervo, H., & Wyn, J. (2017). A longitudinal analysis of belonging: Temporal, performative and relational practices by young people in rural Australia. *Young*, 25(3), 219–234.
- Currie, C., Molcho, M., Boyce, W., Holstein, B., Torsheim, T., & Richter, M. (2008). Researching health inequalities in adolescents: the development of the Health Behaviour in School-Aged Children (HBSC) family affluence scale. *Social Science & Medicine*, 66(6), 1429–1436.
- Currie, C. E., Elton, R. A., Todd, J., & Platt, S. (1997). Indicators of socioeconomic status for adolescents: the WHO Health Behaviour in School-aged Children Survey. *Health education research*, 12(3), 385–397.
- Cuzzocrea, V. (2018). 'Rooted mobilities' in young people's narratives of the future: A peripheral case. *Current Sociology*, 66(7), 1106–1123.
- Durkheim, E. (2005 [1897]). *Suicide: A study in sociology*. Routledge.
- Eggebø, H., Almli, M., & Bye, M. T. (2015). Skeiv på bygda Nordfold: *Senter for kunnskap og likestilling*.
- Eriksen, I. M. (2020). Class, parenting and academic stress in Norway: Middle-class youth on parental pressure and mental health. *Discourse: studies in the cultural politics of education*. doi:10.1080/01596306.2020.1716690
- Eriksen, I. M., & Davan, L. B. (2020). *Tap og tillit: Ungdoms livstilfredshet og samfunnsdeltagelse under pandemien*. Oslo: NOVA.
- Eriksen, I. M., & Lyng, S. T. (2018). *Elevens psykososiale miljø: Gode strategier, harde nøtter og blinde flekker i skolemiljøarbeidet*. Oslo: Fagbokforlaget.
- Eriksen, I. M., & Seland, I. (2019). *Ungdom, kjønn og fritid*. Oslo: NOVA.
- Eriksen, I. M., & Seland, I. (2020). Conceptualizing well-being in youth: The potential of youth clubs. *Young*, 1–16. doi:10.1177/1103308820937571
- Eriksen, I. M., Sletten, M. A., Bakken, A., & von Soest, T. (2017). *Stress og press blant ungdom: Erfaringer, årsaker og utbredelse av psykiske helseplager*. Oslo: NOVA.
- Eriksen, I. M., & Stefansen, K. (kommende). What is youth sport for? Youth sport parenting in working-class communities. *Sport, education and society*.
- Eriksen, I. M., Stefansen, K., & Ødegård, G. (kommende). Ungdoms selvpresentasjoner og framtidfortellinger: Selvprosjekter i lys av familieressurser og lokal kontekst.
- Eriksen, I. M., & Walseth, K. (kommende). Med kropp som prosjekt: Estetisering og kroppspraksiser i ungdomstida.
- Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and Crisis*. New York: W. W. Norton & Company.
- Farrugia, D. (2016). The mobility imperative for rural youth: the structural, symbolic and non-representational dimensions rural youth mobilities. *Journal of youth studies*, 19(6), 836-851. doi:10.1080/13676261.2015.1112886
- Gulløv, E., & Gulløv, J. M. (2020). Opvækst i provinsen: Om dem, der bliver, og dem, der rejser.
- Hagenaars, J. A., & McCutcheon, A. L. (2002). *Applied latent class analysis*: Cambridge University Press.

- Halfacree, K. H. (1995). Talking about rurality: social representations of the rural as expressed by residents of six English parishes. *Journal of rural studies*, 11(1), 1–20.
- Härnsten, G., Holmstrand, L., Lundmark, E., Hellsten, J. O., Rosén, M., & Lundström, E. (2005). *Vi sätter genus på agendan: Ett deltagarorienterat projekt i en glesbygds-kommun*: Växjö universitet. Institutionen för pedagogik.
- Høydahl, E. (2017). *Ny sentralitetsindeks for kommunene. Notater. 2017/40*. Oslo: Statistisk sentralbyrå. <https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/attachment/330194?ts=15fdd63c098>
- Haavind, H. (1984). Fordeling av omsorgsfunksjoner i småbarnsfamilier. In I. Rudie (Ed.), *Myk start, hard landing* (pp. 161–191). Oslo: Universitetsforlaget.
- Haavind, H. (2000). På jakt etter kjønnete betydninger. In H. Haavind (Ed.), *Kjønn og fortolkende metode. Metodiske muligheter i kvalitativ forskning*. (pp. 7–59). Oslo: Gyldendal.
- Irwin, S., & Elley, S. (2011). Concerted cultivation? Parenting values, education and class diversity. *Sociology*, 45(3), 480–495.
- Krange, O., & Skogen, K. (2007). Reflexive tradition: Young working-class hunters between wolves and modernity. *Young*, 15(3), 215–233.
doi:10.1177/110330880701500301
- Lareau, A. (2003). *Unequal Childhoods: Class, Race, and Family Life*. Berkeley: University of California Press.
- Maxwell, C., & Aggleton, P. (2013). Becoming accomplished: Concerted cultivation among privately educated young women. *Pedagogy, Culture and Society*, 21(1), 75–93.
- Maxwell, C., & Aggleton, P. (2014). Agentic practice and privileging orientations among privately educated young women. *The Sociological Review*, 62, 800–820.
doi:10.1111/1467-954X.12164
- Meld. St. 5. (2019). *Levende lokalsamfunn for fremtiden— Distriktsmeldingen*: Kommunal- og moderniseringsdepartementet.
- Modin, B., Östberg, V., Toivanen, S., & Sundell, K. (2011). Psychosocial working conditions, school sense of coherence and subjective health complaints. A multilevel analysis of ninth grade pupils in the Stockholm area. *Journal of adolescence*, 34(1), 129–139.
- Moensted, M. L. (2020). Social Citizenship Aspirations: An Alternative Line of Analysis of the Social Reproduction of Youth Inequality. *Young*, 1103308820966437.
doi:10.1177/1103308820966437
- NOU 2020: 12. (2020). *Næringslivets betydning for levende og bærekraftige lokalsamfunn*. Oslo: Nærings- og fiskeridepartementet.
- NOU 2020: 15. (2020). *Det handler om Norge: Bærekraft i hele landet. Utredning om konsekvenser av demografiutfordringer i distriktene* Oslo: Kommunal- og moderniseringsdepartementet.
- O'Dea, J. A. (2012). Body image and self-esteem.
- Polesel, J., Dulfer, N., & Turnbull, M. (2012). *The experience of education: the impacts of high stakes testing on school students and their families*. University of Western Sydney: Whitlam Institute.

- Portes, A. (1998). Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology. *Annual Review of Sociology*, 24(1), 1–24. doi:10.1146/annurev.soc.24.1.1
- Puskar, K. R., Marie Bernardo, L., Ren, D., Haley, T. M., Hetager Tark, K., Switala, J., & Siemon, L. (2010). Self-esteem and optimism in rural youth: Gender differences. *Contemporary Nurse*, 34(2), 190–198. doi:10.5172/conu.2010.34.2.190
- Putnam, R. D. (2000). Bowling alone: America's declining social capital. In *Culture and politics* (pp. 223–234): Springer.
- Reay, D., David, M. E., & Ball, S. J. (2005). *Degrees of choice: Class, race, gender and higher education*: Trentham Books.
- Rosa, H. (2003). Social acceleration: ethical and political consequences of a desynchronized high-speed society. *Constellations*, 10(1), 3–33.
- Rosa, H. (2017). Available, accessible, attainable: The mindset of growth and the resonance conception of the good life. In H. Rosa & C. Henning (Eds.), *The Good Life Beyond Growth* (pp. 39–53). New York: Routledge.
- Rosa, H. (2019). *Resonance: a sociology of our relationship to the world*: John Wiley & Sons.
- Rosvall, P.-Å., & Rönnlund, M. (2019). Young people talk about their rural place: A rural idyll? In E. Öhrn & D. Beach (Eds.), *Young people's life and schooling in rural areas*. London: Tufnell Press.
- Rye, J. F. (2006). Rural youths' images of the rural. *Journal of rural studies*, 22(4), 409–421.
- Rye, J. F. (2019). *Å være ung i Distrikts-Norge: Kunnskapsoversikt med utgangspunkt i nyere norsk forskning om distriktsungdommer*. Steinkjer: Distriktssenteret.
- Rönnlund, M. (2019). Careers, agency and place: Rural students reflect on their future. In E. Öhrn & D. Beach (Eds.), *Young people's life and schooling in rural areas*. London: Tufnell Press.
- Seland, I., & Andersen, P. L. (2020). Hva kjennetegner ungdom som går på norske fritidsklubber og ungdomshus? *Nordisk Tidsskrift for Ungdomsforskning*, 1(01), 6–26.
- Simmel, G. (2012 [1903]). The metropolis and mental life. In *The urban sociology reader* (pp. 37–45): Routledge.
- Skilbrei, M.-L. (2003). *"Dette er jo bare en husmorjobb": Ufaglærte kvinner i arbeidslivet*. (Dr.Polit). University of Oslo, Oslo.
- Skilbrei, M.-L. (2010). Den som står med begge beina planta på jorda står stille: Om kjønn og klassereiser. In K. Dahlgren & J. Ljunggren (Eds.), *Klassebilder: Ulikhet og sosial mobilitet i Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Sletten, M. (2015). Psykiske plager blant ungdom: sosiale forskjeller og historien om de flinke pikene. *Barn i Norge*.
- Sletten, M., & Bakken, A. (2016). *Psykiske helseplager blant ungdom: Tidstrender og samfunnsmessige forklaringer [Mental health problems among youths: Research review, secular trends and social causes]*. Oslo: NOVA.
- Sletten, M., & Hyggen, C. (2013). *Ungdom, frafall og marginalisering*. Oslo: Norges forskningsråd.
- StataCorp. (2019). *Stata: Release 16. Statistical Software*. College Station, TX: StataCorp LLC. <https://www.stata.com/manuals/sem.pdf>

- Stice, E., & Whitenton, K. (2002). Risk factors for body dissatisfaction in adolescent girls: A longitudinal investigation. *Developmental Psychology*, 38(5), 669–678. doi:10.1037/0012-1649.38.5.669
- Søndergaard, D. M. (2012). Bullying and social exclusion anxiety in schools. *British Journal of Sociology of Education*, 33(3).
- Sørensen, J. (2016). Rural–urban differences in bonding and bridging social capital. *Regional Studies*, 50(3), 391–410.
- Sørensen, N. U., & Pless, M. (2017). Living on the Periphery of Youth: Young People’s Narratives of Youth Life in Rural Areas. *Young*, 25(4_suppl), 1S-17S. doi:10.1177/1103308816669260
- Thornberg, R. (2017). School bullying and fitting into the peer landscape: a grounded theory field study. *British Journal of Sociology of Education*, 1–15. doi:https://doi.org/10.1080/01425692.2017.1330680
- Tracy, S. J. (2010). Qualitative quality: Eight “big-tent” criteria for excellent qualitative research. *Qualitative inquiry*, 16(10), 837–851.
- Tsaousis, I. (2016). The relationship of self-esteem to bullying perpetration and peer victimization among schoolchildren and adolescents: A meta-analytic review. *Aggression and violent behavior*, 31, 186–199.
- Villa, M. (1999). Bygda – sosial konstruksjon av «trygt» og «godt». *Sosiologi i dag*, 29(4), 31–52.
- Villalonga-Olives, E., & Kawachi, I. (2017). The dark side of social capital: A systematic review of the negative health effects of social capital. *Social Science & Medicine*, 194, 105–127. doi:<https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2017.10.020>
- Vincent, C., Ball, S. J., & Braun, A. (2008). ‘It’s like saying “coloured”’: understanding and analysing the urban working classes. *The Sociological Review*, 56(1), 61–77.
- von Soest, T., & Wichstrøm, L. (2014). Secular trends in depressive symptoms among Norwegian adolescents from 1992 to 2010. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 42(3), 403–415.
- With, M. L. (2017). Arbeid og utdanning. *SSB: Slik har vi det – livskvalitet og levekår, utgave 2017*. Retrieved from <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/arbeid-og-utdanning>
- Zhang, A., Liu, C., Bornheimer, L. A., Solomon, P., Wang, K., & Morrow, S. P. (2019). The indirect effect of bullying on adolescent self-rated health through mental health: A gender specific pattern. *Children and Youth Services Review*, 104, 104385. doi:<https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2019.104385>
- Öhrn, E. (2012). Making a difference: Targets and resources for student influence. In T. Strand & M. Roos (Eds.), *Education for social justice, equity and diversity* (pp. 19–36). Münster: LIT Verlag.
- Öhrn, E., Asp-Onsjö, L., & Holm, A.-S. (2017). Discourses on gender and achievement in lower secondary education. In *The State, Schooling and Identity* (pp. 173–192): Springer.
- Öhrn, E., & Beach, D. (2019). *Young people’s life and schooling in rural areas*. London: Tuftnell Press.

Vedlegg 1 – operasjonalisering av nøkkelindikatorer og øvrige variabler

Tabell 12. LCA-analyse. Sosiodemografiske kjennetegn til distriktsungdomsprofilene. Ungdomsskoleelever fra kommuner i sentralitetsklasse 5 og 6. Ungdata 2017–2019.

Profil	Andel	Antall (N)	Kjønn		Sosioøkonomiske ressurser			Klassetrinn		
			Gutter	Jenter	Lav	Medium	Høy	8.	9.	10.
1 De rotfesta og veltilpassa	45,4 %	9220	64	36	40	36	25	40	32	27
2 De som har det stort sett greit nok	14,0 %	2681	61	39	44	36	21	24	34	41
3 De som vil opp og ut	17,2 %	3293	27	73	37	36	27	30	33	37
4 De utsatte med gode venner	9,1 %	1783	22	78	44	36	20	24	38	39
5 De robuste med venneutfordringer	6,1 %	1271	54	46	45	33	22	32	31	37
6 De sårbare	4,6 %	935	24	76	51	31	18	26	32	41
[7 De inkonsistente	3,5 %	660	58	42	43	37	21	39	29	32]
	100 %	19843	51	49	41	35	24	34	33	33

Vedlegg 1 – Operasjonalisering av nøkkelindikatorer og øvrige variabler

I dette vedlegget forklarer vi hvordan vi har operasjonalisert flere av indikatorene som vi bruker for å kartlegge ungdommenes liv. Vi bruker i stor grad indikatorer som brukes i de nasjonale ungdatarapportene (Bakken 2020), med de samme operasjonaliseringer som brukes der. I tillegg bruker vi imidlertid en del andre variabler som er særlig interessant å undersøke i lys av hva vi undersøker og hva som har framkommet i de kvalitative analysene.

Selvbilde

I Ungdata stilles det flere spørsmål om hvordan ungdom oppfatter seg selv og livet de lever. Basert på disse spørsmålene bruker vi to av variablene som også ble brukt i den første delrapporten (Bakken 2020b). Den første variabelen er basert på utsagnet «Jeg er svært fornøyd med hvordan jeg er». For hvert utsagn blir de bedt om å krysse av for om utsagnet «Passer svært godt», «Passer ganske godt», «Passer ganske dårlig» eller «Passer svært dårlig». Vi skiller mellom de som velger de to første og de to siste alternativene.

Vi inkluderer også et samlemål på positivt selvbilde. Å ha et positivt selvbilde er her definert som at man mener at utsagnene «Jeg er svært fornøyd med hvor jeg er» og «Jeg liker meg selv slik jeg er» stemmer og at utsagnet «Jeg er ofte skuffet over meg selv» ikke stemmer.

Venner

Når vi undersøker vennerelasjoner bruker vi to spørsmål. Det første er om ungdommene har en fortrolig venn. Spørsmålet som stilles er «Har du minst én venn som du kan stole på og betro deg til om alt mulig?» Svaralternativene er «Ja, helt sikkert», «Ja, det tror jeg», «Det tror jeg ikke» og «Har ingen jeg ville kalle venner, nå for tida». I analysene skiller vi mellom de som på den ene siden svarer «Ja, helt sikkert» eller «Ja, det tror jeg» og de som velger de øvrige alternativene.

Det andre spørsmålet er «Her blir det nevnt en del aktiviteter som du kan bruke fritida di til. Tenk tilbake på den siste uka (de siste 7 dagene). Hvor mange ganger har du ... - Vært sammen med venner hjemme hos meg» Svaralternativene var «Ingen ganger», «Én gang», «To til fem ganger», «Seks ganger eller mer». I analysene skiller vi mellom de som svarer at de har gjort det én eller ingen ganger versus de som har gjort det

Foreldre

Det er flere spørsmål i Ungdata som fanger opp hvordan ungdom opplever foreldre sine. I våre analyser bruker vi bare ett helt generelt spørsmål. Dette er hentet fra de spørsmålene der vi spør om hvor fornøyd ungdommene er ved ulike sider i livene sine og lyder «Hvor fornøyd eller misfornøyd er du med ulike sider ved livet ditt?» De svarene vi ser på her gjelder «Foreldrene dine» hvor svaralternativene var «Svært misfornøyd», «Litt misfornøyd», «Verken fornøyd eller misfornøyd», «Litt fornøyd» og «Svært fornøyd». Her lager vi et todelt mål hvor vi skiller mellom

de som svarer litt fornøyd eller svært fornøyd, og de som ikke direkte gir uttrykk for å være fornøyd.

Skole og framtid

Fire indikatorer brukes for å analysere det som har med skole og framtid å gjøre.

Den første indikatoren vi har valgt ut baserer seg på et spørsmål om «Hvor fornøyd eller misfornøyd er du med ulike sider ved livet ditt?» Her bes respondentene blant annet å ta stilling til «Skolen du går på». Svaralternativene var «Svært misfornøyd», «Litt misfornøyd», «Verken fornøyd eller misfornøyd», «Litt fornøyd» og «Svært fornøyd». Her lager vi et todelt mål hvor vi skiller mellom de som svarer litt fornøyd eller svært fornøyd, og de som ikke direkte gir uttrykk for å være fornøyd.

Den andre indikatoren er basert på spørsmålet: Hvordan tror du at framtida di vil bli? Tror du at du ... Vil komme til å fullføre videregående skole? . Her har vi laget en verdi for de som svarer «ja», og en verdi for de som svarer «nei» eller «vet ikke».

Den tredje indikatoren handler også om framtidig utdanning. Dette er fra samme spørsmålsbatteri med formuleringen; : Hvordan tror du at framtida di vil bli? Tror du at du ... Vil komme til å ta utdanning på universitet eller høyskole?. Også her har vi laget en verdi for de som svarer «ja», og en verdi for de som svarer «nei» eller «vet ikke».

Den siste indikatoren handler om livet i framtida. Spørsmålet lød: Hvordan tror du at framtida di vil bli? Tror du at du ... Vil komme til å få et godt og lykkelig liv?. Også her har vi laget en verdi for de som svarer «ja», og en verdi for de som svarer «nei» eller «vet ikke».

Lokalmiljøet

To variabler brukes for å undersøke ungdommenes forhold til lokalmiljøet. Den indikatoren vi har valgt ut er hentet fra spørsmålsbatteriet om fornøydhet med ulike aspekter i ungdommenes liv og baserer seg på et spørsmål om «Hvor fornøyd eller misfornøyd er du med ulike sider ved livet ditt?» Her bes respondentene blant annet å ta stilling til «Lokalmiljøet der du bor». Svaralternativene var Svært misfornøyd, «Litt misfornøyd», «Verken fornøyd eller misfornøyd», «Litt fornøyd» og «Svært fornøyd». Her lager vi et todelt mål hvor vi skiller mellom de som svarer litt fornøyd eller svært fornøyd, og de som ikke direkte gir uttrykk for å være fornøyd.

Den andre spørsmålet handler om ungdommene ser for seg å bo i kommunen i framtida. Formuleringen var «Kan du tenke deg å bo i kommunen din når du blir voksen?» der vi skiller mellom de som har valgt svaralternativet «Ja» og de som svarer «Nei» eller «Vet ikke».

Medier

Mediebruk kartlegges i Ungdata med mange spørsmål. I denne rapporten har vi valgt ut et generelt spørsmål som sier noe om ungdommenes omfang av digitale

medier. Formuleringen på spørsmålet vi bruker var «Utenom skolen, hvor lang tid bruker du vanligvis på aktiviteter foran en skjerm (TV, data, nettbrett, mobil) i løpet av en dag?». Svaralternativene var «Ikke noe tid», «Mindre enn 1 time», «1–2 timer», «2–3 timer», «3–4 timer», «4–6 timer» og «Mer enn 6 timer». Vi skiller mello de som svarer «3-4 timer» eller mer, og de som bruker mindre tid enn dette.

Organiserte fritidsaktiviteter

Det mest generelle målet vi undersøker er deltakelse i organiserte fritidsaktiviteter generelt. Dette måles med spørsmålet «Er du, eller har du tidligere vært, med i noen organisasjoner, klubber, lag eller foreninger etter at du fylte 10 år?» med svaralternativene «Ja, jeg er med nå», «Nei, men jeg har vært med tidligere» og «Nei, jeg har aldri vært med». Vi skiller mellom de som sier de er med nå kontra de som ikke sier de er med for tiden.

Vi inkluderer også tre variabler der vi ser på enkeltaktiviteter. Her har vi tatt med idrettslagsdeltakelse, kulturaktiviteter og fritidsklubb. Det ble spurt om disse i et batteri der man svarer på hvor ofte man har deltatt på ulike organiserte fritidsaktiviteter. Formuleringen var «Hvor mange ganger den siste måneden har du vært med på aktiviteter, møter eller øvelser i følgende organisasjoner, klubber eller lag?» der man kunne velge mellom «Ingen ganger», «1–2 ganger», «3–4 ganger» og «5 ganger eller oftere». Her skilte vi mellom de som på aktivitetene «Idrettslag», «Fritidsklubb/ungdomshus/ungdomsklubb», «Korps, kor, orkester» og «Kulturskole/musikkskole» svarte ingen ganger versus de som svarte «1-2 ganger» eller oftere. De to siste aktivitetene ble imidlertid etterpå slått sammen til én type aktivitet som vi kaller kulturaktivitet. Dette fordi disse aktivitetene er ofte er nokså like i innhold og organisering.

I kapittel 3 bruker vi noen andre varianter av deltakelse i organiserte fritidsaktiviteter. Vi ser blant annet på antall organiserte fritidsaktiviteter ungdommene har vært med i sist måned ved å omregne svaralternativene «Ingen ganger», «1–2 ganger», «3–4 ganger» og «5 ganger eller oftere» til tallene 0, 1.5, 3.5 og 6. Deretter regner vi ut gjennomsnittet til samtlige av de organiserte aktivitetene det spørres om: «Idrettslag», «Fritidsklubb/ungdomshus/ungdomsklubb», «Religiøs forening», «Korps, kor, orkester», «Kulturskole/musikkskole» og «Annen organisasjon, lag eller forening». En neste variabel ser på hyppig deltakelse, definert som å delta i alle disse aktivitetene fem ganger eller oftere sist måned. En siste variant vi ser på er hvor mange av disse seks aktivitetene ungdommene har vært med på sist måned.

Helse

For å si noe om helsesituasjon bruker vi tre variabler. Vi inkluderer først et generelt mål på helsesituasjon; egenvurdert helsesituasjon. Denne indikatoren baserer seg på spørsmålet «Hvor fornøyd eller misfornøyd er du med ulike sider ved livet ditt?». Her bes respondentene blant annet å ta stilling til «Helsa di». Svaralternativene respondentene kunne velge mellom da var «Svært misfornøyd», «Litt misfornøyd», «Verken fornøyd eller misfornøyd», «Litt fornøyd» og «Svært fornøyd». Her lager vi et todelt mål hvor vi skiller mellom de som svarer «Litt

fornøyd» eller «Svært fornøyd», og de som ikke direkte gir uttrykk for å være fornøyd.

Det andre spørsmålet er om man rapporterer psykiske plager. Ungdata fanger opp enkelte depressive symptomer, uten at dette må regnes som mål på depresjon eller depressive lidelser ut fra kliniske kriterier.

De symptomene som kartlegges utgjør et utvalg av utfordringer som mange unge kan plages med i sin hverdag. Plager som ungdom kan ha i kortere eller lengre perioder. Ungdommene som vi i Ungdata klassifiserer som å ha «mange psykiske plager» er de som i «gjennomsnitt» krysser av for at de er minst «ganske mye plaget» av de seks symptomene som vi spør om. Vi spurte «Har du i løpet av den siste uka vært plaget av noe av dette»: «Følt at alt er et slit», «Hatt søvnproblemer», «Følt deg ulykkelig, trist eller deprimert», «Følt håpløshet med tanke på framtida», «Følt deg stiv eller anspent» og «Bekymret deg for mye om ting». Svaralternativene på alle utsagnene var «Ikke plaget i det hele tatt», «Lite plaget», «Ganske mye plaget» og «Veldig mye plaget».

Vi har også med et spørsmål om ungdommene opplever mye press. I undersøkelsene ble ungdom spurt om de opplever press på områder som skole, kropp, idrett, sosiale medier og andre områder: «Opplever du press i hverdagen din?». Her kunne de svare «Ikke noe press», «Litt press», «En del press», «Mye press» og «Svært mye press». I analysene skiller vi mellom de som i gjennomsnitt sier de opplever mye press på minst to områder og de som ikke gjør det.

Rusmidler

Vi inkluderer to spørsmål om ungdoms rusmiddelbruk. Det første måler om man ikke har drukket alkohol. Vi bruker formuleringen «Hender det at du drikker noen form for alkohol?» der de som har svart «Aldri» eller «Har bare smakt noen få ganger» regnes til de som ikke har brukt alkohol, mens de som svarte «Av og til, men ikke så ofte som månedlig», «Nokså jevnt 1–3 ganger i måneden» eller «Hver uke» regnes for å ha drukket.

Det andre spørsmålet måler andelen som sier de har vært beruset på alkohol i løpet av det siste året. Spørsmålet var «Hvor mange ganger har du gjort noe av dette det siste året (de siste 12 månedene)?» med blant annet utsagnet «Druknet så mye at du har følt deg tydelig beruset». Svaralternativene var «Ingen ganger», «1 gang», «2–5 ganger», «6–10 ganger» og «11 ganger eller mer». Her skiller vi mellom de som har svart «1 gang» eller oftere versus de som har svart «Ingen ganger».

Regelbrudd og vold

Vi inkluderer to variabler som sier noe om regelbrudd og vold. Det første målet baseres på en kategorisering fra Ungdata der ulike «problematferdskategorier» defineres avhengig av hvor få eller mange regelbrudd de rapporterer om i undersøkelsen. Inndelingen er basert på seks spørsmål om hvor mange ganger i løpet av det siste året den enkelte har vært med på handlinger som enten kan

regnes som lovbrudd (nasking, hærverk, tagging) eller andre former for regelbrudd (som å snike seg inn på steder uten å betale, snike seg ut hjemmefra om natten, slåssing). Her skiller det mellom én gruppe som kalles «gjengangere» - de som rapporterer om at de har vært med på alle eller de fleste av disse handlingene flere ganger. Gruppen «De erfarne» har enda mer omfattende mønster. En tredje gruppe er de som er kalt «Gjør litt galt». Disse har vært med på enkelte av handlingene, men maks noen få ganger. En siste gruppe er «Gjør ikke noe galt». Den omfatter de som svarer at de ikke har vært med noe av det som blir listet opp. Når vi lager kategorien «Gjort mange regelbrudd» slår vi sammen gruppene «De erfarne» og «Gjengangerne».

Den siste variabelen vi inkluderer måler voldsutsatthet i form av regelmessig mobbing. Dette måler vi med spørsmålet «Blir du selv utsatt for plaging, trusler eller utfrysing av andre unge på skolen eller i fritida? Sett kryss der det passer best». Her var svaralternativene «Ja, flere ganger i uka», «Ja, omtrent én gang i uka», «Ja, omtrent hver 14. dag», «Ja, omtrent én gang i måneden», «Nesten aldri» og «Aldri». Her skiller vi mellom de som sier «Ja, omtrent hver 14.dag» og oftere, versus de som sier det ikke har skjedd, eller har skjedd sjeldnere enn hver fjortende dag.

Øvrige variabler

I kapittel 3 ser vi også på noen uformelle (ikke-digitale) fritidsaktiviteter. For å beregne dette har vi slått sammen antallet ganger ungdommene sist uke sier de har vært sosial med venner hjemme hos seg selv, sosial med venner hjemme hos andre, brukt størstedelen av kvelden ute sammen med venner og om de har spilt fotball, stått på snowboard eller drevet med annen fysisk aktivitet sammen med venner. Inngangen til spørsmålene er «Her blir det nevnt en del aktiviteter som du kan bruke fritida di til. Tenk tilbake på den siste uka (de siste 7 dagene). Hvor mange ganger har du ...» Så nevnes aktivitetene nevnt ovenfor. Svaralternativene som da kunne velges var «Ingen ganger», «1 gang», «2–5 ganger» og «6 ganger eller mer». Disse ble omkodet til sifrene 0, 1, 3.5 og 6. Så ble det antallet for alle aktivitetene summert opp for hver respondent.

For å se på digitale uformelle sosiale aktiviteter bruker vi to spørsmål fra samme batteriet: spilt onlinespill med andre størstedelen av kvelden og vært sosial på nett eller mobil størstedelen av kvelden. Disse ble kodet på samme vis som de ikke-digitale aktivitetene.

Et annet spørsmål som brukes i kapittel 4 er om elevene føler de passer inn blant medelevene på skolen. Dette målet er hentet fra en bolk med spørsmål om skolesituasjonen. Inngangen på disse spørsmålene var «Er du enig eller uenig i følgende utsagn om hvordan du har det på skolen?» der et av utsagnene var «Jeg føler at jeg passer inn blant elevene på skolen». Her kunne de svare «Helt enig», «Litt enig», «Litt uenig» og «Helt uenig». Vi skilte mellom de som sa seg helt eller litt enig versus de som var litt eller helt uenig.

Et annet spørsmål som blir brukt i det samme kapitlet er om man er misfornøyd med utseendet sitt. Spørsmålsbatteriet heter fornøydhet med livet der det spørres: «Hvor fornøyd eller misfornøyd er du med ulike sider ved livet ditt?». En av disse sidene var «Utseendet ditt». Svaralternativene var «Svært misfornøyd», «Litt misfornøyd», «Verken fornøyd eller misfornøyd», «Litt fornøyd» og «Svært fornøyd». Vi skilte mellom de som svarte svært eller litt misfornøyd og de som valte de andre alternativene.

I kapittel fire ser vi også på kroppspress. Dette spørsmålet er hentet fra det batteriet som brukes for å måle de som opplever press på minst to områder i livet sitt. Her brukte vi enkeltspørsmålet om «Press om å se bra ut eller ha en fin kropp». Inngangen til dette var «Opplever du press i hverdagen din?» med svaralternativene «Ikke noe press», «Litt press», «En del press», «Mye press» og «Svært mye press». I analysene skiller vi mellom de som sa en del og mye press versus de som svarte ikke noe eller litt press.

LCA analyser og variabelkodinger

De fleste av variablene ble inkludert som de var i Ungdataspørreskjemaet, altså med alle svaralternativene. Disse er variabler som logisk kan rangeres og befinner seg på ordinalnivå. For å lette fortolkningen ble alle variablene som inngår i analysene standardisert blant alle ungdommene på ungdomstrinnet i sentralitetskategori 5 og 6. Det betyr at de gis et gjennomsnitt på 0 og at hver enkelt respondents svar måles i størrelsen på standardavviket fra gjennomsnittet. Har man en verdi som er -1 ligger man ett standardavvik under snittet, mens har man skåren +1 så ligger man ett standardavvik over snittet. De variablene som ikke framsto som mest nærliggende standardisere ble kategorisert som variabler med to verdier. De ble altså gjort dikotome, men med den samme operasjonaliseringen som brukes i analysene av nøkkelindikatorne.